

# MAGYAR KÖNYVSZEMLE

A MAGYAR KÖZKÖNYVTÁRAK  
KÖZLÖNYE

A MAGYAR KÖNYVTÁROSOK ÉS LEVÉLTÁROSOK EGYESÜLETÉNEK MEGBÍZÁSÁBÓL  
SZERKESZTI

TRÓCSÁNYI ZOLTÁN

*1939. évi folyam \* II. füzet*

BUDAPEST

KIADJA A M. NEMZ. MÚZEUM ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRA 1939

# ÚJ KÖNYVEK.

NEUERSCHEINUNGEN AUF DEM GEBIETE  
DER BIBLIOGRAPHIE.

**Áldásy Antal dr.:**  
**A Magyar Nemzeti Múzeum**  
**Könyvtárának Címeres levelei.**

IV. 1657—1716. kötet. Sajtó alá rendezte dr. Czobor Alfréd  
(A Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárának Címjegyzéke  
II. 4.) 1938. XII+512 l. 992 címeres levél. 93 címerrajzzal.

**Gulyás Pál dr.:**  
**Magyar Írók élete és munkái.**  
*Id. Szinnyi József hasonló című művének*  
*kiegészítő sorozata.*

A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter, a Magy. Tud.  
Akadémia és az Orsz. Széchényi Könyvtár támogatásával  
kiadja a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete.  
I. kötet: A—Bac 640 lap. Előfizetési ára a kiadónál P 50.—

**Hubay Ilona:**  
**Missalia Hungarica. — Régi magyar**  
**misekönyvek 1480—1537.**

(Az Orsz. Széchényi Könyvtár Kiadványai V.) 1938. 108 lap.  
31 fametszettel, 33 vízjegyrajjal és 2 kolofonhasonmással.  
Ára P 16.—

**Magyar Könyvészet.**  
**Bibliographia Hungariae 1911—1920.**

Barcza Imre címgyűjtésének felhasználásával szerkesztette  
az Országos Széchényi Könyvtár Bibliografiai Osztálya. —  
A m. kir. Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter támogatásá-  
val kiadja a Magyar Könyvkiadók és Könyvkereskedők  
Országos Egyesülete. I. kötet. A—K. Sajtó alá rendezte  
**dr. Kozocsa Sándor.** 1938. IV+640 l. Ára P 50.— Sajtó alatt.

## ANDREAE PANNONII EXPOSITIO SUPER CANTICA CANTICORUM.

A Nemzeti Múzeum Széchényi Könyvtárának kéziratállománya az elmúlt év folyamán becses kézirattal gyarapodott: ANDREAS PANNONIUSnak az *Énekek Éneke*-magyarázatát tartalmazó, a XVI. sz. első éveiben írt, eddig ismeretlen munkájával. A figyelmet megérdemlik már azok a külső körülmények is, amelyek között a kódex a könyvtárba jutott. 1938 nyarán IMRÉDY BÉLA, mint Magyarország akkori miniszterelnöke, hivatalos látogatást tett Rómában. Ekkor a CAPIALBI-család, amelynek könyvtárában a nevezetes kódex már száztíz éve helyet foglal, a magyarok számára különös értékkel bíró kéziratot az olasz nép vezérének, MUSSOLINI miniszterelnöknek ajándékozta, bizonyosan már előre azzal a célzattal, hogy az továbbadassék. A Duce, ez alkalommal is nemzetünk hű barátjaként, a kódexet CIANO gróf útján a magyar miniszterelnöknek ajándékozta, aki azt hazatérése után nagy értékére való tekintettel örök letétként a Széchényi-könyvtárban helyezte el. Nem tudom véletlennek tekinteni, hogy a Duce ez alkalommal éppen ezzel a kézirattal juttatta kifejezésre nemzetünk iránt mindig érzett nagyrabecsülését, mert az sem véletlen, hogy a CAPIALBI-család éppen a magyar miniszterelnök látogatása idején ajánlotta fel az olasz miniszterelnöknek a kéziratot. A család ekkor már egy évtizednél hosszabb idő óta tudta, hogy a kézirat tartalmilag is nagyon becses számunkra. Sok előzetes körülménynek kellett ahhoz találkozni, hogy éppen ezt a kódexet kaphassa a magyar miniszterelnök ajándékba. Mivel az előzményekben a véletlen e sorok írójának is juttatott némi szerepet, szívesen vállalkoztam arra, hogy a kézitról e folyóirat olvasóinak rövid ismertetést írjak. A referátumban csak a lényegesebb mozzanatokra kívánok szorítkozni.

ANDREAS PANNONIUS neve és munkássága 1878-ig általában ismeretlen volt a magyar tudományos kutatás előtt. Ennek az évnék májusában FRAKNÓI VILMOS levéltári és könyvtári kutatásokat végzett Olaszország különböző városaiban: Milanóban, Firenzében, Bolognában, Luccában és Modenában. Bő zsákmányáról még ugyanebben az évben e folyóirat hasábjain számolt be *Két hét olaszországi könyv- és levéltárakban* című (1878, 121 s. köv. lk.) értekezésében. Ez a dolgozat Modenában talált kódexek közül részletesebben foglalkozik egy XV. századi, 116 nyolcadrétű levélből álló díszes hártya-kódex leírásával, amely — mint a szerencsés felfedező hangsúlyozza — „irodalomtörténetünk szempontjából nagyfontosságú, amennyiben magyar írónak kiadatlan és ekkorig nem méltatott művét tartalmazza“. A kódex szerzője: frater ANDREAS PANNONIUS Chartusiensis. Az első rész egy ERCOLE herceghez — Hunyadi Mátyás sógorához — írt *speculum* volt, a második rész pedig egy ugyancsak ERCOLE hercegnek ajánlott megemlékezés elődjének BORSO hercegnek haláláról: *libellus super discessu Domini Borsii ducis*. FRAKNÓI ekkor már MONTFAUCON utalásából azt is tudta, hogy ugyanennek az ANDREASnak a vatikán kincsei között is rejtőzik egy további, addig itthon számba nem vett munkája: *De regis virtutibus ad Mathiam Hungariae regem*. Egyébként ez időben láthatólag még teljes tájékozatlanságban volt a szerző személyét és életkörülményeit illetően: a felfedezés és a cikk megírása között eltelt rövid idő alatt talán még a szöveget sem volt alkalma behatóbban elolvasni.

A következő évben azonban már annyira előrehaladt kutatásával, hogy szintén e folyóirat hasábjain már külön cikket írt ANDREAS PANNONIUS címmel (1879, 113 s. köv. lk.). Közben ugyanis a fáradhatatlan kutató lemásoltatta a modenai ESTE-könyvtár kéziratát, a vatikáni kézirat behatóbb tanulmányozására pedig megkérte az akkor Rómában dolgozó ÁBEL JENŐT. Hamarosan az utóbbi kézirat szövegének másolata is rendelkezésére állt s a szövegből kihámozott adatok segítségével sikerülhetett a szerző életkörülményeinek kielégítő rekonstrukciója. Ezt a munkát FRAKNÓI olyan alaposan elvégezte, hogy sokkal többet ma sem tudunk. E dolgozat eredményeit használta fel 1886-ban, amikor a Magyar Tudományos Akadémia megbízásából ÁBEL JENŐVEL együtt az Irodalomtörténeti Emlékek I. kötetében ANDREAS

PANNONIUS munkáit kiadta s a szöveg elé bevezetést írt. Arra most nincs terem, hogy FRAKNÓI eredményeit bővebben összefoglaljam. Csak egy mozzanatot emelek ki, amelynek a következők szempontjából bizonyos fontossága van: kutatásai szerint ANDREAS PANNONIUS életének irodalmi szempontból legtermékenyebb korszakát Ferrarában töltötte, ahol egy ideig a Szent Kristófról elnevezett karthauzi kolostor vikáriusa volt; innen került át 1471. aug. 19-e előtt a még híresebb paviai kolostorba, ahol a modenai kódexben megőrzött munkákat befejezte.

Mindezekkel a munkákkal most már hosszú időre lezárult az ANDREAS PANNONIUSRA vonatkozó kutató tevékenység. Pedig még sok feladat megoldása maradt hátra. Egészen bizonyosra vehető pl., hogy ANDREAS életének olaszországi állomáshelyein (Velence, Ferrara, Pavia) eredményesen lehetett volna továbbkutatni s életkörülményeit esetleg részletesebben lehetett volna tisztázni. S alapjában véve kiadott munkái is feldolgozatlanul maradtak: senki sem foglalkozott pl. e művek mintáival s ami különösen hiányzik: senki nem próbálta részletes kutatás alapján megállapítani azt a helyet, amely művei révén ANDREAS PANNONIUST a magyar és a nemzetközi keresztény humanizmus történetében megilletné. Az szinte az első pillantásra megállapítható, hogy humanizmusának gyökerei a nagy nyugati egyházatyák, elsősorban AUGUSTINUS művei felé vezetnek, de ennek részletesebb filológiai igazolása elmaradt. Elhanyagoltságát mutatja az a körülmény, hogy pl. az olasz kutatás egyáltalán nem vett tudomást ANDREAS felfedezéséről és a FRAKNÓI-féle kiadásról. 1921-ben, tehát FRAKNÓI kiadásának megjelenése után harmincöt év múlva a jeles GIULIO BERTONI pl. szinte újból felfedezi a modenai kódexet s röviden felhívja rá a figyelmet *Guarino da Verona fra letterati e cortigiani a Ferrara* című művében. E munkában különben egy olyan adatot is találtam, amely legalább részben fényt vethet ANDREAS PANNONIUS tanulmányaira: BERTONI felhívja a figyelmet arra a körülményre, hogy a korai olasz humanizmus egyik leghíresebb könyv-gyűjtőjének és felfedezőjének, AURISPÁNAK könyvtára, legalább részben, BORSO bőkezűségéből 1461-ben éppen abba a kolostorba került, amelynek ANDREAS később vikáriusa lett.

\*

Az én figyelmem akkor irányult először behatóbban ANDREAS PANNONIUS felé, amikor MAZZATINTI ismert katalógusának VII. kötetében FRANCESCO CARABELLESE tollából a CAPIALBI grófok családi könyvtárában található kéziratok ismertetését olvashattam. Az idézett kötet 204. lapján a következőket találtam: *Fratris Andreae Pannonii ordinis Chartusiensis super Cantica Cantorum Salomonis expositio devotissima una cum brevi et morali B. Gregorii papae expositione, quae in marginibus ponitur. In fine: „Explicit die 16 martii 1506. Inchoata et ad finem perducta una cum toto volumine in Chartusia Ferrariae per. F. A. professum domus Bononiae primo anno liberationis meae ex Egypto. Qui habet aures audiendi, audiat.“*

E szövegből az első pillantásra nyilvánvaló volt, hogy a szerzőként megjelölt ANDREAS PANNONIUS azonos a modenai és a vatikáni kódexekben megőrzött munkák szerzőjével. Ha feltennénk is, hogy a XV—XVI. század fordulóján egyszerre két ANDREAS PANNONIUS karthauzi szerzetes működött Észak-Olaszországban, arra már nehéz lenne gondolni, hogy mindkettőt szorosabb kapcsolat fűzte éppen ahhoz a ferrarai kolostorhoz, amelyben AUGUSTINUS testvér ezt az újabban előkerült munkát másolta. A kronológiai elhelyezés már nem látszott ilyen egyszerűnek, de azért nem volt lehetetlen: FRAKNÓI adataiból azt következtethetjük, hogy ANDREAS 1420 táján született, legkésőbb talán 1424-ben. Amikor a kódexet AUGUSTINUS testvér 1506-ban másolta, a szerző a nyolcvanadik évén már túljárt, de még élhetett. Később éppen az új kódex szövegéből kiderült, hogy 1505-ben még dolgozott e művén. Minden adatot összevetve kronológiai szempontból nem tudok kizáró okot megállapítani: kétségtelennek kell tartanunk, hogy az *Énekek Énekének* magyarázatát ugyanaz az ANDREAS PANNONIUS írta, akinek műveit FRAKNÓI felfedezte és kiadta.

Hogy 1925-től kezdve 1929-ig milyen utakon-módokon próbáltam a kódex szövegéhez — sikertelenül — hozzáférni, arról e folyóirat 1929-i kötetében Andreas Pannoniushoz egy ismeretlen kézirat munkájáról című közleményemben röviden beszámoltam. Ezeket az adatokat nem kívánom ez alkalommal megismételni. A kis közleményt éppen azért írtam, hogy a kódextól mintegy búcsút vegyek: akkor reménytelennek látszott minden további

fáradozás a szöveg megszerzésére. A búcsúvétel egyúttal közlés is kívánt arról lenni, hogy ez az addig nálunk sehol nem említett kódex hol rejtőzködik.

Újabb szerencsés fejezet következett a kódex történetében másfél évvel ezelőtt. A római R. Accademia d'Ungheria igazgatója, KOLTAY-KASTNER JENŐ értesített arról, hogy a CAPIALBICsalád székhelyén, a calabriai Vibo Valentianban (azelőtt Monteleone) működő LUIGI PAPANDREA tanár felajánlotta, hogy egyik társával, ATTILIO MENEGHELLI-vel együtt a család engedélyével hajlandó másolatot készíteni a kézirat szövegéről. KOLTAY-KASTNER buzgósa és áldozatkészsége lehetővé tette a megállapodást. Később a Magyar Tudományos Akadémia Római Történeti Bizottsága úgy határozott, hogy a másolás költségeit teljes egészében vállalja s kész arra is, hogy ANDREAS PANNONIUSnak ezt a munkáját kiadja. A másolat 1938 nyarának elejére elkészült s a Római Történeti Bizottság a kiadásra való feldolgozást megkezdhetette.

A másolat átvételével szinte egyidejűleg bekövetkezett a bevezető szavakban említett kedvező fordulat s a kópiát hamarosan követte hazánkba az eredeti kódex. Bár a két olasz tanár a maga feladatának igyekezett lelkiismeretesen megfelelni, a kiadás munkáját mégis jelentékenyen könnyebbé teszi az a körülmény, hogy a kétes esetekben most már az egyetlen kézirat is minden nehézség nélkül megtekinthető.

•

ANDREAS PANNONIUS új munkájának ismertetését, a hozzáfűződő különböző problémákat a készülő kiadás bevezetésének kell vállalnia. Ez alkalommal a további fejtegetéseket mellőzve még visszatérek arra az egyetlen fontosabb személyes adatra, mire előzőleg már céloztam. A kommentár befejezéséhez közeledve a szerző az egyébként többször idézett HIERONYMUS születésnapjával kapcsolatban elárulja, hogy ezt a részletet 1505. szeptemberében írta: „Unde doctor gloriosus Hieronymus, cuius natalitius dies hodie illuxit verum MCCCCCV novissima septembri die.” Más olyan fontosabb adat, amely a szerző személyes viszonyára fényt derítene, a szövegben nem található. Ez azért feltűnő, mert ANDREAS a fiatalabbskori munkáiban szinte humanista öntudattal elég gyakran emlegeti a maga személyét. Ezért is volt alkalma

FRAKNÓinak e személyes jellegű megjegyzésekből aránylag részletes életrajzi adatok elvonására. Ez alkalommal azonban a nagyterjedelmű munka során csak ezt az egy megjegyzést találjuk. Szinte azt mondhatjuk, hogy a nyolcvanadik évén túljáró ANDREAS e művében a misztika szárnyain az örökkévalóság titkai közelébe próbál emelkedni s annyira elszakad a földi élettől, hogy már célzásokat sem tesz az őt még idefűző kapcsolatokra. El kell azonban ismernünk, hogy ez az egyetlen adat nagyon becses: FRAKNÓI annak idején hősrünk életét a XV. század hetvenes éveinek elejéig tudta követni, míg az új adatból kiderült, hogy 1505-ben még élt és írt. Kivételesen hosszú életidőt és munkaerőt kapott tehát a jámbor karthauzi, HUNYADI JÁNOSnak egykori katonája, a Gondviseléstől ajándékba.

A kódex történetére vonatkozó adatokat csak a kódex különböző időben keletkezett bejegyzéseiből vehetjük. Ezekkel kapcsolatban előre kell bocsátanunk néhány adatot magáról a kéziratról. A jó állapotban megőrzött papírkézirat nagysága  $21.4 \times 28.2$  cm. ANDREAS PANNONIUS művén kívül az elején és végén egyéb anyag is található benne. A szöveg két kolumnára osztott s a sorok száma a törzsanyagban kolumnánként 41. A CARABELLESE-féle leírásban is szerepel az a bejegyzés, amely a f. III<sup>r</sup> margóján olvasható s amely szerint AUGUSTINUS testvér a másolást a ferrarai kolostorban 1506 március 16-án fejezte be. Nincs kizárva, hogy ANDREAS PANNONIUS ekkor még élt s annak is megvan a valószínűsége, hogy az egyik díszes kezdőbetűbe belerajzolt karthauzi barát alakja (f. 5<sup>r</sup>) éppen őt ábrázolja. A kódex törzsanyaga egyébként a Széchényi-Könyvtárban kapott lapszámozás szerint f. 5<sup>r</sup>—f. III<sup>v</sup> közé esik: ez a rész tartalmazza ANDREAS PANNONIUS művét a hozzácsatolt marginális szövegekkel együtt. A még látható eredeti (római jegyű) lapszámozás tulajdonképpen csak erre a törzsanyagra terjedt ki. A törzsanyag majdnem teljesen ránkmaradt. A jelek szerint csak egy helyen tételezhetünk fel csonkulást: a törzsanyagbeli első kvart-ív második levele elkallódott, minek következtében az ANDREAS-féle prólógus vége s az expositio eleje hiányzik. A törzsanyag előtt és után még vannak szövegrészek, ezek azonban aligha tartoztak szorosabban ANDREAS PANNONIUS művéhez. Az eredeti szöveget megelőző részletben GREGORIUS prólógusát és

a SZENT BERNÁTTÓL származó *Énekek Éneke*-magyarázatnak egy rövidebb részletét olvashatjuk. A zárórész különféle, részben olasznyelvű bejegyzéseket tartalmaz. A törzsanyagtól a papiros minősége is elválasztja ezeket a valószínűleg később hozzácsatolt részeket: más gyártási vízjegy található a törzsanyagban, ismét más a kezdő- és zárórészben. A kódex kötése jóval későbbi, mint a keletkezés időpontja: a barna bőrkötés díszéből a XVIII. század végére következtethetünk.

Az első tulajdonosa a kéziratnak minden esetre a ferrarai karthauzi kolostor volt: erről külön feljegyzés tanúskodik (f. 5<sup>r</sup>). Vagy innen, vagy más észak-olasz karthauzi kolostorból került azután a becses kézirat a Vibo Valentia mellett fekvő, Szent Istvánról és Szent Brunóról elnevezett karthauzi rendházba. Erről szintén külön bejegyzés tanúskodik: „Iste liber est domus Sanctorum Stephani et Brunonis in Calabria“ (f. 5<sup>r</sup>). Hogy az átvándorlás mikor történt és ki közvetítette, arra vonatkozólag a bejegyzések hallgatnak. Az egyik másoló, PAPANDREA, latin nyelven írt kéziratosa megjegyzéseiben felteszi, hogy olyasvalaki hozhatta a messze északról magával, akit e délolasz rendház vezetésére onnan áthelyeztek: „... ego libentius crediderim dono allatum esse a religiosis eximiae laudis et vitae et animi, qui in hanc domum se contulerunt munus Abbatum sumpturi“. PAPANDREA fel is sorol néhány apátot, akik Észak-Olaszországból kerültek le Calabriába, ferrarai azonban nincs köztük. Így véleményét a legjobb esetben feltevésnek tekinthetjük.

Egy további bejegyzés (f. 5<sup>r</sup>) elárulja, hogy a kódex 1828-ban került a CAPIALBI-család birtokába: „1828. K. Augusti est Viti Capialdi Vibonensis et amicorum siqui sint.“ PAPANDREA becses latin jegyzetei ezt a mozzanatot részletesebben megvilágítják. Tőle tudom, hogy a CAPIALBI-család 1490 táján költözött át Beneventóból Vibo Valentia-ba. Nemsokára ezután megindult a későbbi sok becses kincssel büszkélkedő családi könyvtár alapítása, melyet a családi hagyomány a XV—XVI. században élt GALEAZZORA vezet vissza. Az igazi alapító azonban a kódex bejegyzésében is szereplő VITO CAPIALBI (1790—1853) volt, aki maga is szorgalmasan írogatott s korának több jelentékeny tudósával — köztük MOMMSENNEl és ANGELO MAI bíborossal is — összeköttetésben állt. Ez a VITO szerezte meg a kódexet a családi könyvtár számára

a szomszédos karthauzi rendházból. A kézirat további sorsáról, hozzánk vezető útjáról már megemlékeztünk.

\*

Idézni kell még PAPANDREA latinnyelvű tanulmányából a befejező szavakat. A derék másoló munka közben megismerkedett ANDREAS PANNONIUS lelki világával s bámulva állapítja meg, hogy a harcias magyar szellem, amely a munka keletkezésének idejében heroikus önfeláldozással szinte egyedül szállt szembe a világhódító izlám erejével, alkalomadtán milyen éteri magasságokba tudott szárnyalni. Úgy érzi, hogy a CAPIALBI-család a magyar lélek iránt való tiszteletének adott kifejezést azzal, hogy a kódex szövegének másolatát engedélyezte. Ennél sokkal fontosabb az a körülmény, hogy nem sokkal később magát a kódexet MUSSOLINIhez juttatták, „qui postea Hungariae genti dedit, munus fidei et amicitiae“. Idézi PAPANDREA a könyvgyűjtő VITO CAPIALBI 1828-i bejegyzését, amely szerint a kódex most már az övé és barátaié: „siqui sint . . .“. Az unokák szinte végrendeletnek érezték e szavakat, amikor a kéziratot a *baráti* magyar nemzethez juttatták: „peroptime nepotes amicos dono dignos adesse senserunt“. S a mi szívünkben is hozzáfűzi a patinás antik szavakat: „Quod bonum, felix, faustumque sit in aevum.“ A Széchényi-Könyvtárban elhelyezett új kódex számunkra is nem utolsó sorban az adományozás körülményeinél fogva mindig több lesz, mint egyszerű művelődéstörténeti emlék vagy könyvészeti ritkaság: záloga lesz még annak a baráti összeköttetésnek is, amelynek kifejezéseül az adományozók szánták.

HUSZTI JÓZSEF.





## A SZÉCHÉNYI-KÖNYVTÁR ÚJ CORVIN-KÓDEXE.

BATTISTA MANTUANO „*Parthenice*“ című munkájával a Széchényi Könyvtár a harmincadik Corvin-kódex birtokába jutott, s ezzel számban jelentékenyen túlszárnyalta az utána következő legnagyobb Corvina-gyűjteményt, a bécsit, melyben huszonhat könyvet őriznek Mátyás király könyvtárából. A Mantuanus-kódex nemrégén még ERNST LAJOS gyűjteményének volt egyik legfőbb büszkesége. Néhai tulajdonosa 1912-ben vásárolta egy párizsi könyvkereskedőtől 12.000 aranyfrankért.

A könyvnek különleges fontosságot az ad, hogy maga a könyv szerzője másoltatta és festette Mátyás király számára, a díszes címlap feliratos tábláját a királyhoz szóló ajánlással látva el; a lap aljára pedig ráfestette a Corvin-címert. Ez a címer ma már nem látható — utóbb a Pignatelli-címerrel borították —, de a lap hátán, a pergamenen átütő festék világosan mutatja az eredeti Corvin-címer rajzát: nyitott arany lemezkoronával fedett négyelt pajzsot, az első mezőben a magyar pólyákkal, a másodikban a kettős kereszttel, a negyedikben a cseh oroszlánnal. A harmadik címer nem vehető ki, de kétségtelenül a három dalmát leopárd-fejnek kellett lennie. A címerek elhelyezése arra mutat, hogy a középen szív-pajzs is volt, noha annak részletes rajzát ma már nem lehet felismerni.

Hogy a címlap jobboldalán levő zászló címere, vörös mezőben ezüst horgony, mit jelent, nem tudom. Átfestésnek látszik ez is, de hogy mit takar, nem lehet kivenni.

A könyv szerzője, a mantovai születésű FRA GIOVANNI BATTISTA MANTOVANO (1448—1516) PIETRO SPAGNOLO granadai nemes törvénytelen fia volt, kiváló humanista és költő; a man-

tovai karmelita-rend tagja, később főnöke. Mint Savonarola híve, ő is harcolt az egyház hanyatlása és tekintélyének leromlása ellen, s szigorított rendszabályokat szeretett volna rendjében életbe léptetni. Azonban törekvései eredménytelenek maradtak s elkedvetlenedve, 1513-ban lemondott a rend főnökségéről.

MANTOVANO írói pályája nehezen indult. Első műve, a „*De Vita Beata*“ 1474-ben, tehát 26 éves korában jelent ugyan meg, de azután sokáig nem sikerült kiadót találnia. Következő műve, az 1482-ben írt „*Psalmi septem*“ csak jóval halála után jelent meg. Az első megjelenést tizennégy holt év követte s csak ezután indult meg igazi írói emelkedése. 1488-ban egyszerre két műve is kerül ki a sajtó alól Bolognában: egy karmelita szerzetesről szóló munka, „*De Vita Divi Ludovici Morbioli*“ és a „*Parthenice*“ első része, a Szűz Máriának szentelt „*Mariana*“. Ettől fogva gyors ütemben követik egymást az újabb és újabb munkák újabb és újabb kiadásai.

A „*Mariana*“ volt az, melyet MANTUANUS MÁTYÁS királynak kéziratban elküldött. A nyomtatott szövegtől a kézirat annyiban tér el, hogy a kódex rögtön a verses munka „*Sanctae Palestinae repetens exordia nymphae*“ szavaival kezdődik, míg a nyomtatott szövegben ezt megelőzi egy több oldalra terjedő prózai bevezetés. A munka folytatása, azaz második része, a „*Katharinaria*“ egy évvel később követte az első részt, míg a Szent Margitról, Agatháról, Luciáról és Apollóniáról szóló harmadik rész csak sokkal később, 1503-ban látott napvilágot. Amint az ajánlásokból kitűnik, a *Parthenice* kiadását két, egyébként ismeretlen bolognai polgár tette lehetővé: LUDOVICUS FUSCARARIUS és JOANNES BAPTISTA REFRIGERIUS. A második rész kiadásának költségeit viszont BERNARDUS BEMBUS velencei patricius és jogtudós viselte. A *Parthenice* első része igen népszerű mű volt, több mint egy tucat kiadást ért még a XV. század pár hátralevő évében, a későbbi kiadásokról nem is beszélve, még pedig Svájc, Franciaország, Olaszország, Németalföld különféle városaiban. Attólfogva, hogy könyveinek megjelenése végre megindult, ez a nagy stílus, ez a nemzetköziség jellemzi MANTUANUST minden megmozdulásában. Ennek köszönheti kiterjedt és igen tekintélyes baráti körét is: PICO DELLA MIRANDOLA, ERASMUS ROTTERDAMUS, a német TRIT-

HEIM és korának még számtalan más humanistája magasztalva emlegeti munkásságát.

Az 1474—1488-ig eltelt hosszú idő, mely alatt nem jelent meg könyve MANTUANUSnak, arra vall, hogy eleinte nehezen tudta megszerezni a megfelelő összeköttetéseket s ilyen körülmények között határozta el magát arra, hogy MÁTYÁSnak elküldi műve egy példányát. Valószínűleg azt remélte, hogy a munka megtetszik MÁTYÁSnak és kiadását elősegíti. Ha számításai beválnak, a nyomtatott művön ma szintén a MÁTYÁSnak szóló ajánlást olvasnók. Dehát MÁTYÁS, úgylátszik, semmiféle hajlandóságot sem mutatott a költségek előteremtésére.

A történetek csak így rekonstruálhatók. A kódexnek meg kellett előznie a nyomtatott kiadást, mert nem igen képzelhető, hogy MANTUANUS nyomtatott szövegét másoltatta volna le MÁTYÁS számára, s hogy az ajándék pusztán a humanista hódolata lett volna a nagy humanista uralkodó előtt. Ha csak az lett volna a szándéka, talán inkább a nyomtatott könyv egy díszesen kifestett példányát küldte volna el. Igaz, hogy a *Parthenice* első részének nyomtatása nem valami fényes, de azért csinosan kifestve megtette volna, ha éppen csak egy tiszteletpéldány önzetlen átnyújtásáról lett volna szó. Hiszen MÁTYÁS király nem idegenkedett a nyomtatott könyvektől, ha az írottakat jobban is szerette; ARISTOTELES ötkötetes munkáját ő maga vásárolta meg s budai műhelyből díszes címlapokkal itthon festtette ki.

Ezek szerint a nyomtatás évével egy terminus ante quem-et nyerünk a kódexre nézve. Képzelhető, hogy MANTUANUS a „*Psalmi septem*“ befejezése után fogott ehhez a munkához, s ha a megírásra és másolásra pár évet számítunk, körülbelül az 1485—1488-as évek jönnének tekintetbe. Tagadhatatlan azonban, hogy a nyomtatott szövegek másolása sem volt szokatlan ebben a korban. IFJ. VITÉZ JÁNOS *Pontificaléja* a Vatikán könyvtárában, 1489-ben például az 1485-i nyomtatott kiadás után készült, igaz, hogy a magyar viszonyokhoz alkalmazkodó apró beszúrásokkal. És a díszesebb, kéziratos kiállítást indokolja az is, hogy egy gazdag főpap rendelkezése s valószínűleg királyi használatra készült. Ezt a kéziratot a MANTUANUS-kódexszel kapcsolatban idézni, mindenképen indokolt, mert, mint BALOGH JOLÁN megállapította, a két kézirat egyazon műhelyben készült, s mint a fentebb ismer-

tetett adatokból látszik, csaknem egy időben. A lap díszítésének építész-szobrászi felépítése, a pilaszterekben végigfutó finom palmettás szalag s az építészeti részletek egyéb motívumai, a puttók rajza, a hajak srófszerű kemény göndörítése, a kedves állatok mind pontosan visszatérnek a vatikáni *Pontificalé*-ban.

A művész személye, működési területe nem kis fejtörést okoztak már a művészettörténetnek s a felmerülő kérdésekre még ma sem tudunk kielégítő választ adni. Próbálták azonosítani a milánói AMBROGIO DE PREDISSzel és FRA ANTONIO DA MONZÁVAL is, s egy új nevet is gyártottak számára, elnevezvén PSEUDO ANTONIO DA MONZÁNAK.

Annyi bizonyos, hogy MANTEGNA művészetének rendkívül erős hatását mutatja, ami a MANTUANUS-kódex esetében, a megrendelő mantovai voltát véve tekintetbe, a művészre nézve a mantovai eredet mellett szólna. Viszont az is nyilvánvaló, hogy festői modora azonos egy miniatoréval, kit a kilencvenes években a Sforzák erősen foglalkoztatnak — Milanóban. Legjelentékenyebb s egyben a *Pontificalé*hoz legközelebb álló munkája BONA DI SAVOIA, BIANCA MARIA SFORZA anyja Imakönyve a British Museumban. D'ANCONA a Milanóban dolgozó művészt ZOAN ANDREÁVAL, egy mantovai festővel és rézmetszővel igyekezett azonosítani, kinek metszetei kétségtelenül igen közel állanak BONA DI SAVOIA mesterének miniaturáihoz. ZOAN ANDREA működését Mantovában kezdte el, MANTEGNA utánzatában elmerülve; de mivel MANTEGNA rajzait engedély nélkül metszette rézre, MANTEGNA bosszújától félve, 1475-ben elhagyta Mantovát és körülbelül 1476-ban letelepedett Milanóban.

ZOAN ANDREA életrajzi adatai sajátságosan összevágtnak a MANTUANUS-kódex keletkezési körülményeivel és újabb alapot adnak annak a feltevésnek, hogy a BONA DI SAVOIA Imakönyvének — s egyúttal a VITÉZ-féle *Potificalé*nak és a MANTUANUS-kódexnek — mestere és ZOAN ANDREA DA MANTOVA egy személy. Mert hogyan jutott volna BATTISTA MANTOVANÓNAK, ki egész életét Mantovában élte le, hirtelenül eszébe, hogy rendelésével egy milánói művészhez forduljon, ha azt már véletlenül mantovai kapcsolatai révén nem ismeri? Így a MANTUANUS-kódex talán közelebb viszi a ZOAN ANDREA-problémát is a megfejtéshez.

A Széchényi Könyvtár új kézírata tehát egyike a Corvina érdekesebb darabjainak. Olyan művészi modort képvisel, melyre egyébként nincs példa a Corvina eddig ismert kézírataiban s már ezért is, de meg milanói és magyar vonatkozásai miatt is egyike azoknak a kódexeknek, melyeknek megszerzése nemcsak öröndetes, hanem a legnagyobb mértékben kívánatos volt.

HOFFMANN EDITH.

## ZWEI THOMISTISCHE OPUSCULA-CODICES IN DER BIBLIOTHEK DES UNGARISCHEN NATIONALMUSEUMS.

Eines der wichtigsten Hilfsmittel für die Echtheitsbestimmung der zahlreichen Opuscula des hl. THOMAS VON AQUIN bietet, neben den alten Katalogen der Werke, die systematische Erforschung der ältesten Sammelkodizes, worin die kleineren Werke des Aquinaten erstmals zusammengestellt wurden. Neben den Sammelhandschriften des 13. und 14. Jahrhunderts, die hier besonders ins Gewicht fallen, sind auch Handschriften des 15. Jahrhunderts von einigem Interesse, indem sie aufdecken, wie man nach und nach bestrebt war, den literarischen Nachlass des Aquinaten zu vermehren und ihm eine ganze Reihe unechter Opuscula zuschrieb. M. Grabmann hat in seiner grundlegenden Einführung „Die Werke des hl. THOMAS VON AQUIN“<sup>1</sup> eine stattliche Reihe thomistischer Opusculakodizes des 13. und 14. Jahrhunderts beschrieben und für die Echtheitsbestimmung kritisch verwertet und auf unechte Opuscula in Handschriften des 15. Jahrhunderts hingewiesen.

Ich möchte im folgenden diese Liste ergänzen durch Hinweis auf zwei bisher unbeachtete Sammelhandschriften des ungarischen Nationalmuseums in Budapest.<sup>2</sup> Um das Verzeichnis der Thomashandschriften dieser Bibliothek vollständig wiederzugeben, möchte

<sup>1</sup> 2. Auflage. — Beiträge zur Geschichte der Philosophie und Theologie des Mittelalters XXII, 1—2. — Münster 1931.

<sup>2</sup> Bei dieser Gelegenheit möchte ich DR. TÓTH LÁSZLÓ und P. BÖLE KORNEL O. P., die mir bei der Inventarisierung der Thomashandschriften in Budapest wertvolle Hinweise gaben, meinen erneuten Dank aussprechen.

ich vorerst noch auf zwei andere Codices hinweisen, die dem Aquinaten Werke zuschreiben.

*Cod. lat. 326*, eine Papierhandschrift des 15. Jahrhunderts, enthält auf fol. 215<sup>ra</sup>—230<sup>ra</sup> eine Abhandlung, die den Titel trägt: *Incipit speculum puritatis et mundicie venerabilis et sancti thome de aquino*. Das incipit lautet: *Qvonia fundamentum et ianua virtutum*. Zahllose Handschriften des 15. Jahrhunderts schreiben dieses Opusculum dem Aquinaten zu, in Wirklichkeit handelt es sich aber um ein Werk des Wormser Bischofs MATTHÄUS von Krakau.

*Cod. lat. 383*, eine zweispaltig beschriebene Pergamenthandschrift des 14. Jahrhunderts enthält fol. 4<sup>ra</sup>—94<sup>vb</sup> das im Mittelalter ausserordentlich stark verbreitete *Compendium theologicæ veritatis* des Dominikaners HUGO RIPELIN von Strassburg, das neben ALBERTUS MAGNUS und ULRICH VON STRASSBURG fälschlich auch dem hl. THOMAS zugeschrieben wurde, wie auch diese Handschrift bezeugt.<sup>1</sup> Auf fol. 95<sup>v</sup> folgt ein in zahlreichen Handschriften dem Aquinaten zugeschriebenes Gebet mit dem incipit: *Concede mihi misericors [deus] que tibi placita sunt ardentè concupiscere*. Am Schluss folgt der Kolophon: *Explicit oracio Beati Thome De Aquino Egregij doctoris qui et hunc librum compilauit. Oret ipse pro nobis ad deum*. Über die Echtheit dieses und der übrigen dem hl. THOMAS zugeschriebenen Gebete kann erst geurteilt werden, wenn wir einmal eine systematische Untersuchung der mittelalterlichen lateinischen Gebete im allgemeinen und der dem Aquinaten zugeschriebenen im besondern haben werden. Es ist dieser Frage um so grössere Vorsicht am Platze, als die meisten Handschriften erst der zweiten Hälfte des 14. oder dem 15. Jahrhundert angehören.

Was nun die beiden Sammelhandschriften mit *Opuscula* betrifft, so handelt es sich um *Cod. lat. 104* und *269*, eine Pergamenthandschrift des 15. Jahrhunderts.

*Cod. lat. 104* ist ein der Mitte des 14. Jahrhunderts angehöriger, nach der Heiligsprechung des Aquinaten geschriebener Co-

<sup>1</sup> Vgl. UEBERWEG-GEYER, Die patristische und scholastische Philosophie. 11. Aufl., Berlin, 1928, S. 416 und 742.

dex, wie das Epitheton „beatus“, das neben der Bezeichnung „frater“ vorkommt, andeutet. Die Handschrift schreibt dem hl. THOMAS 16 Opuscula zu, die nach dem heutigen Stand der Forschungsergebnisse alle Echtheit beanspruchen dürfen. Daneben enthält der Codex drei nicht dem hl. THOMAS zugehörige Traktate. In erster Linie eine anonyme *Quaestio super VI<sup>o</sup> Metaphysicae*, deren Verfasser ich noch nicht feststellen konnte, der aber den Kreisen der Pariser Artistenfakultät nahe stehen dürfte. Bei einer zweiten, nicht THOMAS zugehörigen Quaestio, hat uns der Schreiber den Verfasser am Schlusse des Werkes angegeben; die Notiz steht am Rand, mit ganz schwachen Zügen geschrieben, und war offensichtlich für den Rubrikator bestimmt, der den Titel und das Kolophon, wie bei mehreren andern Traktaten, nicht abgeschrieben hat. Dieser Traktat steht auf fol. 8<sup>va</sup>—15<sup>rb</sup> und trägt den Titel *De gradibus formarum*, am Schluss wird JOHANNES DACUS als Verfasser angegeben. Dieser Pariser Magister, auf den DENIFLE in seinem *Chartularium Universitatis Parisiensis* erstmals hingewiesen hat<sup>1</sup> ist uns leider, was seine Lehrrichtung anbetrifft, noch sehr ungenügend bekannt. GRABMANN wies auf *Cod.* 2006 der Stadtbibliothek von Brügge hin, wo ihm ein *Tractatus de modis significandi* zugeschrieben wird, den er aber auf Grund von Venediger Handschriften dem MARTINUS DACUS zuweist. Hingegen fand GRABMANN in *Cod.* 539 der gleichen Bibliothek eine Philosophie und eine Summa grammaticalis, die er als echte Werke des JOHANNES VON DACIEN betrachtet, er nennt seine Philosophie eine der schönsten und eindruckvollsten Einleitungen in die Philosophie aus dem Zeitalter der Hochscholastik.<sup>2</sup> Dieser JOHANNES DACUS wird erwähnt in den *Quodlibeta* des Dominikaners JOHANNES VON LICHTENBERG, und zwar anlässlich der Quaestio: *Utrum in homine sit tantum una forma substantialis* (*Cod. Vat. lat.* 859. fol. 165<sup>r</sup>—166<sup>v</sup>). Der Text lautet: Quidam dicunt, quod secundum diversitatem essentialium predicatorum in quolibet diversitas formarum. Secundum aliam formam est substantia, secundum aliam corpus, secundum aliam unum et secundum aliam animal et secundum aliam homo. Et hanc opinionem tenuit Avicbron et

<sup>1</sup> I, 536 n. 464. Paris, 1889.

<sup>2</sup> Mittelalterliches Geistesleben. München 1926, S. 129—131.

Joannes Dacus in campo Sancti Germani Parisius.<sup>1</sup> Ohne Zweifel nimmt Johannes von Lichtenberg auf diesen bisher unbekannt Traktat *De gradibus formarum* des Pariser Magisters Bezug und bestätigt zugleich dessen Autentizität. Bei der Beschreibung der Handschrift verweise ich auf eine Handschrift der Pariser Nationalbibliothek, die nach dem incipit zu schliessen die gleiche Abhandlung enthält.

Eine dritte nicht THOMAS zugehörige *Quaestio naturalis de mundi aeternitate* (fol. 15<sup>rb</sup>—18<sup>vb</sup>) ist wiederum anonym.

Die zweite Sammelhandschrift, *Cod. lat. 269*, enthält im ganzen 27 Opuscula und schreibt wie die meisten Sammelhandschriften des 15. Jahrhunderts dem Aquinaten mehrere unechte Opuscula zu, andere sind anonym, wovon ich zwei als literarisches Eigentum des englischen Dominikaners THOMAS VON SUTTON und des deutschen Dominikaners MAGISTER CONRADUS identifizieren konnte.

Nach diesen kurzen einleitenden Bemerkungen gebe ich eine ausführliche Beschreibung der beiden Opusculacodices.<sup>2</sup>

*Cod. 104.* Pergament, 14. Jahrhundert, 124 Blätter. Grösse: 29, 3 × 21, 2 cm. 2 Col., 3 verschiedene Hände: fol. 1—114, 115—120, 121—124. Zeitweise rote Kapitelüberschriften, rote und blaue Initialen. Ledereinband. Provenienz: Jankovich Miklósgyűjteménye.

- 1) fol. 1<sup>ra</sup> — 4<sup>rb</sup>: [S. THOMAS AQUINAS, *De ente et essentia.*] Quia paruus error in principio ∞ propter suam simplicitatem. In quo sit finis et consumacio huius sermonis. amen (Opera omnia, Romae 1570. Tom. XVII, 209<sup>v</sup>).
- 2) fol. 4<sup>rb</sup> — 5<sup>rb</sup>: Am Rand mit kleiner Schrift, für den Rubrikator: *questio fratris tho. de eternitate mundi*. Svpposito secundum fidem catholicam ∞ uidentur probabilitatem affere (Ibidem, Tom. XVII, 202<sup>v</sup>).

<sup>1</sup> Ibidem, S. 420.

<sup>2</sup> Was zwischen eckigen Klammern eingeschlossen ist, steht nicht in der Handschrift.

- 3) fol. 5<sup>rb</sup> — 7<sup>ra</sup> : Am Rand *Incipit tractatus thome de principiis nature.*  
 Nota puod quedam(!) potest esse  $\infty$  ita principia substantie omnium aliorum (Ib., Tom. XVII, 207).
- 4) fol. 7<sup>rb</sup> — 7<sup>va</sup> : [S. THOMAS AQUINAS, *De mixtione elementorum.*] Am Rand: Qualiter elementa sunt in mixto secundum antiquos et diuersos et qualiter secundum modernos.  
 Solet esse dubium  $\infty$  saluatur enim virtus eorum (Ibidem, Tom. XVII, 212<sup>v</sup>).
- 5) fol. 7<sup>va</sup> — 8<sup>va</sup> : Am Rand: *questio super VI<sup>o</sup> metaphysice.*  
 Qvestio est vtrum omnia eueniant de necessitate. arguitur quod sic, quia illa que sunt prouisa a deo de necessitate euenient  $\infty$  hec enim naturaliter dicta sunt secundum intencionem phylosophancium amen.  
 — Am Rand: explicit questio disputata super VI<sup>o</sup> metaphysice.
- 6) fol. 8<sup>va</sup> — 15<sup>rb</sup> : [JOHANNES DACUS, *De gradibus formarum.*]  
 Eorum que secundum nullam communio-  
 nem singulum aut signat substantiam aut  
 qualitem aut quantitatem et sic de aliis  
 $\infty$  propter quod ratio non procedit nisi de  
 mensura propria, de communi autem non.  
 — Am Rand: explicit tractatus magistri  
 jo. dacj de gradibus formarum.  
 Codex lat. 16089 fol. 76 der Pariser Na-  
 tionalbibl. enthält wahrscheinlich den glei-  
 chen Traktat, aber ohne Verfassernennung.  
 Das Incipit lautet dort: Eorum que secun-  
 dum nullam complexionem dicuntur sin-  
 gulum.
- 7) fol. 15<sup>rb</sup> — 18<sup>vb</sup> : Am Rand: *Questio naturalis de mundi eternitate.*

Qvia sicut in hiis que in lege credebant tamen per se rationem non habent ∞ auctor eiusdem legis christi gloriosus qui est deus benedictus in secula seculorum amen. Explicit questio naturalis de mundi eternitate.

- 8) fol. 18<sup>vb</sup> — 19<sup>vb</sup> : [S. THOMAS AQUINAS, *De occultis operibus naturae*.]

Qvoniam in quibusdam naturalibus corporibus ∞ dicta sufficiant. Explicit tractatus fratris thome de occultis operationibus nature (Ibidem, Tom. XVII, 213).

- 9) fol. 19<sup>vb</sup> — 26<sup>ra</sup> : [S. THOMAS AQUINAS, *De unitate intellectus contra Averroistas*.]

SJcut omnes homines naturaliter scire desiderant ∞ vel potius ignorancie consulatur (Ibidem, Tom. XVII, 97<sup>v</sup>).

- 9) fol. 26<sup>ra</sup> — 26<sup>vb</sup> : Von neuerer Hand: THOMAS, *lux, doctor, de motu cordis*.

Qvoniam omne quod movetur ∞ ex quibus cor calescit et infrigidatur (Ibidem, Tom. XVII, 214).

- 10) fol. 26<sup>vb</sup> — 29<sup>va</sup> : [S. THOMAS AQUINAS, *De articulis fidei et ecclesiae sacramentis*.]

Postulat a me uestra dileccio ∞ et thorus immaculatus (Ibidem, Tom. XVII, 61).

- 11) fol. 30<sup>ra</sup> — 37<sup>va</sup> : Am obern Rand: *Incipit liber contra errores grecorum editus a sancto thoma de aquino de ordine predicatorum ad preces pape urbani*.

LJbellum ab excellencia uestra ∞ ut credo omnia possunt reduci. Explicit (Ibidem, Tom. XVII, 1).

- 13) fol. 37<sup>va</sup> — 42<sup>rb</sup> : Am Rand: *Opus sancti thome de Racionibus fidei*.

BEatus petrus apostolus ∞ diligencius

- p[er] — tractata sunt (Ibidem, Tom. XVII, 48<sup>v</sup>).
- 14) fol. 42<sup>rb</sup> — 45<sup>ra</sup> : [S. THOMAS *Expositio decretalis firmiter de summa trinitate et fide catholica.*  
Saluator mundi ∞ non fuit specialiter erratum (Ibidem, Tom. XVII, 195<sup>v</sup>).
- 15) fol. 45<sup>ra</sup> — vb : [S. THOMAS, *Expositio secundae Decretalis.*  
Dampnamus ergo ∞ distat a deo etc. (Ibidem, Tom. XVII, 198<sup>v</sup>).
- 16) fol. 45<sup>vb</sup> — 48<sup>vb</sup> : TOME DE AQUINO *super Boecium de Ebdomadibus Commentum feliciter incipit.*  
PREccurre prior in domum tuam ∞ a primo bono et in hoc terminatur expositio huius libri... (Ibidem, Tom. XVII, 111).
- 17) fol. 49<sup>ra</sup> — 81<sup>rb</sup> : Rubr. *Incipit brevis compylacio theologie edita a sancto thoma de aquino.*  
ETerni patris uerbum ∞ fiunt igitur in universo secundum hanc computationem XII. articuli. Et hec de fide dicta sufficient. — Am Rand: hic deficit tractatus de spe, qui incipit Quia secundum principis apostolorum sententiam (Ibidem, Tom. XVII, 9<sup>v</sup>).  
Wie mehrere andere Handschriften z. B. Toledo, Kapitels-bibl. Cod. 19—19, fol. 38, enthält dieser Codex am Schluss ein in den gedruckten Ausgaben fehlendes Fragment.
- 18) fol. 83<sup>ra</sup> — 114<sup>vb</sup> : Rubr. *Beatus Thomas contra quosdam Religiosos detrahentes.* [= Contra impugnantes Dei cultum et religionem.]  
Ecce inimici tui ∞ uel superbia uel inuidencia est [= cap. 21.] (Ibidem, Tom. XVII, 127<sup>v</sup>).

- 19) fol. 115<sup>ra</sup> — 123<sup>vb</sup>: Rubr. *De perfectione vite spiritualis beati doctoris thome de aquino.*

Quoniam quidam perfectionis ignari ∞ et homo exacuit faciem amicj suj (Ibidem, Tom. XVII, 114<sup>v</sup>).

- 20) fol. 124<sup>ra</sup>: Kapitelverzeichnis zu *De perfectione vitae spiritualis.*

*Cod. lat. 269.*

Papier, 15. Jahrhundert, 153 Blätter.  
Grösse: 14, 5 × 21, 2 cm. 1 Col., 1 Hand.

- 1) fol. 1<sup>r</sup> — 4<sup>r</sup>: [Pseudo-THOMAS DE AQUINO,] *De universalibus.*

In Ms.: Tractatus de vniversalibus sancti doctoris thome de aquino incipit.

Circa vniversalia multiplex fuit et diuersorum opinio ∞ uel aliarum intencionum. Et de vniuersalibus in tantum sit dictum. etc. (Opera Omnia, Romae, 1570, Tom. XVII, 38).

- 2) fol. 4<sup>v</sup> — 23<sup>r</sup>: *Incipit tractatus eiusdem sancti doctoris Tome de natura generis.*

Quoniam omnis creatura generis limitibus ∞ a deo sunt qui est super omnia benedictus amen (Ibidem, Tom. XVII, 1<sup>v</sup>).

- 3) fol. 24<sup>v</sup> — 26<sup>r</sup>: *Incipit tractatus [S. THOMAE AQUINATIS] de natura accidentis.*

Quoniam omnis cognicio humana a sensu incipit ∞ species predicatur. Et de natura accidentis dicta ad presens sufficiant (Ibidem, Tom. XVII, 1).

- 4) fol. 26<sup>v</sup> — 30<sup>v</sup>: *Sequitur tractatus eiusdem de principiis rerum naturalium.*

Nota quod quoddam potest esse ∞ principia omnium aliorum (Ibidem, Tom. XVII, 207).

- 5) fol. 30<sup>v</sup> — 39<sup>v</sup> : *Sequitur De natura materie et dimensionibus interminatis eiusdem doctoris sancti.*  
Postquam de principiis sermo habitus est ∞ ut dicitur primo phisicorum etc. Explicit feliciter. (Ibidem, Tom. XVII, 209<sup>v</sup>).
- 6) fol. 39<sup>v</sup> — 41<sup>r</sup> : *Tractatus eiusdem de principio indiuiduationis.*  
QVoniam due sunt in homine potencie cognoscitive ∞ que est eorum subiectum. Et hec de principio indiuiduationis dicta ad presens sufficiant (Ibidem, Tom. XVII, 206<sup>v</sup>).
- 7) fol. 41<sup>v</sup> — 45<sup>v</sup> : *Sequitur alius tractatus eiusdem doctoris de instantibus.*  
Qvoniam autem duracionem ∞ a quo omnia sunt bona. Et hec de instantibus dicta sufficiant secundum beatum thomam doctorem sanctum de aquino (Ibidem, Tom. XVII, 215).
- 8) fol. 45<sup>v</sup> — 47<sup>v</sup> : *Sequitur tractatus beati thome de motu cordis.*  
Qvia omne movetur ∞ calefacit[ur] et infrigidatur. Et hec de motu cordis sufficiant (Ibidem, Tom. XVII, 214).
- 9) fol. 47<sup>v</sup> — 53<sup>v</sup> : [THOMAS DE SUTTONA, *De productione formarum.*] — In Ms.:  
Sequitur tractatus alius de productione forme substancialis in esse.  
DE productione forme substancialis in esse sententiam solempnem priorum doctorum ∞ secus autem est de formis immaterialibus que processerunt in esse per creacionem.  
Cfr. FR. PELSTER, *Thomas von Sutton O. Pr., ein Oxforder Verteidiger der thomistischen Lehre.* — Zeitschr. f. kath. Theo-

logie 46 (1922) 227 ff. Pelster verweist auf Cod. Vat. Ottob. 198 fol. 220<sup>rb</sup> und Cod. 491 der Stadtbibliothek in Brügge.

- 10) fol. 53<sup>v</sup> — 55<sup>r</sup> : *Sequitur alius tractatus de Inchoacione formarum.*

Ille (?) accidens forma corrumpitur in pure nichil non videtur auferre aliquod periculum ∞ nec hoc dico quod iste priuaciones sint similes generali priuacioni que est verum principium rerum.

- 11) fol. 55<sup>v</sup> — 59<sup>r</sup> : *Sequitur alius tractatus de unitate forme.*  
Qveritur vtrum in homine uel in aliquo composito sit vna forma substancialis. Et videtur quod non. primo ex parte proprietatum quia ab eodem agente naturali ∞ est philosophari modo non aristotelico sed platonico ex sensibilibus.

- 12) fol. 59<sup>r</sup> — 82<sup>v</sup> : *Sequuntur theoreumata egidij de esse et essencia.*

Omne esse uel est purum esse ∞ et hec de esse et essencia sufficiant (Ed. E. HOCEDEZ, *Aegidii Romani theoreumata de esse et essentia*. Louvain, Museum Lessianum, 1930).

- 13) fol. 83<sup>r</sup> — 93<sup>r</sup> : [S. THOMAS AQUINAS], *De fallacijs.*

Qvia logica est rationalis sciencia ∞ secundum vnum et multa. Et hec de fallacijs dicta sufficiant (*Opera omnia*, Tom. XVII, 221).

- 14) fol. 93<sup>r</sup> — 99<sup>v</sup> : *Incipit tractatus sancti doctoris de oppositionibus.*

Qvoniam quatuor sunt oppositiones ∞ ut ibidem docetur. Et hec de quatuor oppositis dicta sufficiant (Ibidem, Tom. XVII, 217<sup>v</sup>).

- 15) fol. 99<sup>v</sup> — 100<sup>v</sup> : *Incipiunt modales sancti Thome de aquino.*  
QVia modalis a modo dicitur  $\infty$  v totum,  
nichil (Ibidem, Tom. XVII, 226<sup>v</sup>).
- 16) fol. 100<sup>v</sup> — 107<sup>r</sup> : *Incipit tractatus de potenciis anime sancti  
doctoris feliciter...*  
Ut adiutorium homini collatum  $\infty$  se-  
cundum quod voluntati subduntur ut vi-  
sum est (Ibidem, Tom. XVII, 7). — Die  
Zugehörigkeit dieses Opusculums ist noch  
umstritten, Vgl. M. Grabmann, *Die Werke  
des hl. Thomas von Aquin* (Beiträge z.  
Gesch. d. Philosophie und Theologie d.  
Mittelalters XXII, 1—2. Münster, 1931),  
S. 351.
- 17) fol. 107<sup>v</sup> — 108<sup>v</sup> : *Incipit tractatus eiusdem de mixtione ele-  
mentorum.*  
Dubium apud multos esse solet  $\infty$  virtus  
eorum. (Ibidem, Tom. XVII, 212<sup>v</sup>).
- 18) fol. 108<sup>v</sup> — 110<sup>v</sup> : [Pseudo-THOMAS DE AQUINO,] *De intel-  
lectu et intelligibili.* — In Ms.: Sequitur  
tractatus eiusdem doctoris de intellectu et  
intelligibili.  
Nota quod in intellectu est species aliqua  
intelligibilis diuersa ab actu intelligendi  $\infty$   
sicut patet in amentibus et freneticis etc.
- 19) fol. 110<sup>v</sup> — 111<sup>v</sup> : [Pseudo-THOMAS DE AQUINO, *De intel-  
lectu et eius natura.*]  
In. ms.: Incipit alius tractatus de intellectu  
et eius natura secundum eundem b. tho.  
In nostra anima dicimus partem esse intel-  
lectualem  $\infty$  Et hoc est quod verius de in-  
tellectu dici potest et natura ipsius. Explicit.
- 20) fol. 111<sup>v</sup> — 112<sup>v</sup> : [Pseudo-THOMAS DE AQUINO, *De modo  
intelligendi.*]  
In Ms.: Incipit alius tractatus de modo in-  
telligendi secundum eu<n>dem, videli-  
cet b. tho.

Omnis nostra cognicio ortum habet ex pre-existente cognitione ∞ ut homo est animal vel non etc. Explicit.

- 21) fol. 112<sup>v</sup> — 115<sup>r</sup> : [S. THOMAS AQUINAS, *De natura verbi intellectus*.]

Quoniam circa naturam verbi intellectus sine quo ymago ∞ citius acquiritur. Et hec de verbo dicta sufficiant (Ibidem, Tom. XVII, 84<sup>v</sup>).

- 22) fol. 115<sup>r</sup> — 120<sup>r</sup> : [Pseudo-THOMAS DE AQUINO,] *De natura universalis*.

In Ms.: Sequitur de natura vniuersalis secundum eundem videlicet b. tho. etc.

Queritur de natura vniuersalis primo an sit, 2<sup>o</sup> quid vniversale sit ∞ Et supra dicit idem 7<sup>mo</sup>. metaphysice. Explicit.

- 23) fol. 120<sup>r</sup> — 127<sup>r</sup> : *Sequitur alius tractatus de partibus anime*. Sicut vult algazel in metaphysica sua anima est cartula brevis ∞ dicitur concupiscibilis humana secundum eosdem. Et est finis huius tractatus.

- 24) fol. 127<sup>r</sup> — 128<sup>v</sup> : *Sequitur alius tractatus* [S. ALBERTI MAGNI vel S. THOMAE] *De sensu communi*.

Queritur de sensu communi Et primo queritur que sit necessitas ponendi sensum communem ∞ propria sensata. Explicit tractatus beati thome de aquino de necessitate sensus communis.

- 25) fol. 128<sup>v</sup> — 137<sup>v</sup> : *Incipit alius tractatus* [S. ALBERTI MAGNI vel S. THOMAE] *de quinque sensibus interioribus*.

Nunc autem secundum quosdam philosophos partes anime que sunt apprehensiuæ ∞ et hoc quod dicit tullius in contrarium plane est concedendum. Explicit.

Die hier als zwei selbständige Opuscula betrachteten Traktate De sensu communi

und de quinque sensibus interioribus figurieren in den meisten Handschriften als ein Traktat. Als Verfasser kommen THOMAS und ALBERTUS in Frage. Vgl. M. GRABMANN, *Die Werke des hl. Thomas von Aquin*, S. 348 ff.

- 26) fol. 137<sup>v</sup> — 146<sup>r</sup> : *Sequitur alius tractatus de universalibus* [Pseudo-THOMAS DE AQUINO], In Ms.: doctoris eximij sancti thome ordinis predicatorum.

Qvoniam secundum philosophum in fine posteriorum vniuersale est artis et sciencie formale principium ∞ litigium pro doctrina etc.

- 27) fol. 146<sup>r</sup> — 153<sup>r</sup> : *Incipit tractatus alius* [MAGISTRI CONRADI O. P.] *de intencionibus*.

Qvoniam in qualibet sciencia necesse est de subiecto supponere quid est et quia est ∞ prime uel secunde prout ex precedentibus patet. Et hec de intencionibus dicta sufficiant. Explicit. — Vgl. M. GRABMANN, *Mittelalterliches Geistesleben*. München, 1926, S. 428.

P. THOMAS M. KÄPPELI O. P.  
(Rom.)

## A KÖZGYŰJTEMÉNYEK ORSZÁGOS FŐFELÜGYELŐJÉNEK FELÜGYELETE ALATT ÁLLÓ KÖZGYŰJTEMÉNYEK MŰKÖDÉSE 1938-BAN.

Az elmúlt év folyamán történt események sorában mindenekelőtt arról kell megemlékeznünk, hogy a húsz évig cseh megszállás alatt volt *Felvidék* egy része fölszabadult s visszatért az anyaországhoz. Ez az örvendetes fordulat gyűjteményhálózatunknak is gyarapodását jelenti. A hazatérő muzeális gyűjtemények jelentősebbjei elszakíttatásuk előtt keletkeztek, magyar alapításúak, mint például a kassai, komáromi, rimaszombati, munkácsi. A visszatért könyvtárak egy része a cseh-szlovák uralom alatt a korábbi népkönyvtárakból vagy más eredetű gyűjteményekből általában közösségi (városi) intézménnyé szerveztetett, a felvidéki magyarság éberségéből fokozatosan továbbfejlődött s eredményesen működött, szinte kivétel nélkül magyar vezetéssel. Ezzel szemben a muzeális gyűjtemények nagyjában azon a szinten maradtak, ahol a cseh megszállás találta őket. Ez érthető; mert míg a könyvtár állománya, az olvasni vágyók ellátása könyvtárpolitikával irányítható, a Felvidék multja, régészeti, történeti és művelődéstörténeti jellege irányíthatatlan, mert meg nem változtatható; ez a jelleg pedig ezer év óta elsősorban magyar. — A felvidéki gyűjtemények számbavétele után esedékessé válik az 1929. évi XI. tc.-nek itteni végrehajtása is s ezzel a közgyűjteménnyé nyilvánításra alkalmas egységeknek közgyűjteményi hálózatunkba illesztése. Erre nézve az 1939. év folyamán szándékom előterjesztést tenni, amikor az összes számbavehető gyűjteményekről is jelentést fogok tenni az intézeti jelentések és személyes tapasztalatok alapján.

A felügyelet alatt álló közgyűjtemények körében, mint korábban is, a főfelügyelőségnek az volt a törekvése, hogy tovább

szorgalmazza azokat a követelményeket, amelyeket az 1929. évi XI. tc. a közgyűjteményektől megkíván a jelentőség, rendezettség, anyagi ellátottság, megfelelő elhelyezés és személyzet tekintetében. Jelentőségük, ha szerényen is, az újabb szerzeményekkel s a nemzeti nagy közgyűjteményekkel való együttműködésük révén emelkedett, rendezettségük is halad a nyilvántartásbeli hátralékok feldolgozásával, a raktári és kiállítási anyag különválasztásával, a karbantartás fokozottabb gondosságával. Több helyen tervben van a helyiségek szaporítása, egyes gyűjtemények (pl. a könyvtár) kitelepítése, raktárhelyiségek biztosítása. Az anyagi ellátottság csak kivételesen kedvező, több helyen inkább hanyatló; a személyzet tudományos és muzeális képzettsége tekintetében még sok a kívánnivaló; több helyen a gyűjtemények szolgálata csak mellékfoglalkozás s így ha a gyűjtemény gondozója egyébként minden tekintetben megfelelő volna is, csak félemberként szolgálhatja intézete érdekeit. A közgyűjtemények tudományos képzettségű tisztviselőkkel ellátása egyike a legsürgősebb teendőknek.

Fokozatosan megvalósul a raktári és kiállítási anyag szétválasztása s a mindent kiállító raktárszerű, elavult forma megszüntetése, bár ez a törekvés a helyi közönség s gyakran az intézeti vezető ellentmondásával is meg kell, hogy birkózzék.

A főfelügyelőség a személyes tárgyalásokon, látogatásokon kívül 360 ügyiratban intézte el azokat az ügyeket, amelyeket az 1929. évi XI. t.-c. a hivatal hatáskörébe, illetőleg ügykörébe utal, továbbá a Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsába és a hatóságok részéről szakkérdésekben hozzá utalt ügyeket. Felülvizsgálta a közgyűjtemények munkatervét és jelentését s ezekre megtette észrevételeit, irányító utasításait. A főfelügyelő, valamint a közgyűjteményügyi országos előadó több közgyűjteményt meglátogatott, egyeseket több ízben is. A főfelügyelőséget minden tevékenységében a közgyűjtemények egymásközötti s a Magyar Nemzeti Múzeummal való harmonikus együttműködése érdekeinek szolgálata vezette.

Szívesen ápolta az érintkezést azokkal a közgyűjteménnyel nem nyilvánított gyűjteményekkel is, amelyek az érintkezést tanács, irányítás végett keresték s egyeseket ezek közül is meglátogatott; így több ízben a sümegi és keszthelyi gyűjteményeket, amelyeknek egyesítése folyamatban van. Sokat foglalkoztatta a

keszthelyi múzeum épületének és berendezésének befejezése, az erre vonatkozó tervezések, költségvetések és egyéb szükségletek; muzeális anyag revíziójára, részben leltározására, a berendezés előkészítésére két tudományos képzettségű szakembert is kiküldött ideiglenes alkalmazottként. A hazatért gyűjtemények közül a főfelügyelő a közgyűjteményügyi országos előadó kíséretében a múlt év folyamán meglátogatta a komáromi, kassai, ungvári és rimaszombati muzeális és könyvtári gyűjteményeket.

Az egyes közgyűjtemények állapotáról a következőkben adok áttekintést.

1. *Balassagyarmat.* A Nógrád vármegyei Nagy Iván Múzeum vezetője DR. FÉNYES DEZSŐ. A múzeum épületén, berendezésében említésre méltó változás nem volt. A könyvtár leltározása folyamatban van, a könyvduplumjegyzék elkészült. A fényképgyűjtemény jól meghatározott, de nincs leltárba iktatva. A leltározatlan levéltári anyag a múzeumi szabályrendelet szerint a vármegyei levéltárnak lesz átadandó. A múzeum fenntartásához Nógrád vármegye 3000, Balassagyarmat város 2378 pengővel járult. A költségvetés összege 5619 pengő. A törzsállomány 24.307 tárgy. A gyarapodás az év első felében 631 tárgy; a második félévi gyűjtés még leltározatlan. A fényképgyűjtemény állománya mintegy 10.000 darab, a *könyvtáré* mintegy 30.000 kötet. Lényeges belső munka a könyvtár újrarendezése s a könyvtári duplumanyag jegyzékbe vétele volt. A múzeumot 6768 egyén látogatta; a könyvtár rendezetlensége miatt zárva volt. A személyzet a vezetőn kívül: egy beosztott vármegyei kisegítő munkaerő és egy altiszt.

2. *Debrecen.* Debrecen város Déri-Múzeuma és közművelődési könyvtára igazgatója DR. SÖREGI JÁNOS. Az épületen végzett berendezésekre szükséges munkák és szükségletek költségeire 5604 pengőt fordítottak. A nyilvántartások rendben vannak, egyébként átmenetben a régi rendszerről az újra; fényképes cédulakatalógus a múzeumban is munkában van. Leltározatlan anyag nincs. Debrecen város a kettős intézmény fenntartására 41.348 pengő költségfedezetet nyújtott, amelyből 1200 pengő állami segély. A múzeum és könyvtár saját bevétele 4109 pengő volt. A könyvtár törzsállománya 30.769 darab, a kettős intézeté összesen 67.384. Az évi gyarapodás a könyvtárban 1313 darab, a kettős intézetben együtt 2315. DÉRI GYÖRGY ezredes néprajzi gyűjteményének ajándékozási ügye folyamatban. Néprajzi, történeti, régészeti, természetrajzi gyűjtést DR. SÖREGI igazgató, DR. LÜKŐ ÖR és DR. BALOGH gyakornok több ízben végzett. Elkészült az új múzeumi vezetőkönyv, amelynek munkáját egyes kiállítási csoportok átrendezése elő-

zött meg. A jelentés az egyetemi régészeti, történelmi, nyelvtudományi és állattani intézeteivel folyt eredményes összeköttetésekről ad számot. A múzeumot 49.550 egyén látogatta meg, akik között 10.506 volt a fizető. A könyvtár olvasótermében 28.037-en olvastak, a könyvkölcsönzött 52.284-en használták; az olvasóterem és kölcsönző forgalma 74.692 kötet volt. Az igazgatón kívül a múzeumban egy őr, egy gyakornok-napidíjas és szellemi szükségmunkás és két altiszt dolgozott; *a könyvtárban* három napidíjas és egy szolga.

3. *Győr.* A Városi Közkönyvtár vezetője DR. BAY FERENC városi főlevéltáros. A könyvtár elhelyezése nagyon szűkös, a megértő gondoskodás új férőhelyről még mindíg hiányzik. A nyilvántartás teljes rendben van. A dologi kiadások összege, ideértve a beszerzés tételeit is: 3060 pengő volt. *A könyvtár* saját bevétele tagdíjakból 1081 P 50 f. Könyvbeszerzésre 2400 pengőt fordítottak, kötésre 278 P 50 f-t. A törzsállomány 45.460 darab, az évi gyarapodás 3680, amiből 3259 ajándék. A vezetőn kívül a könyvtárban is dolgozik DR. LENGYEL ALFRÉD tb. levéltárnok, könyvtári segédtsízt. A helyben olvasók száma 411, a kölcsönzőké 8696, a kikölcsönzött művek száma 13.752.

4. *Kaposvár.* A Somogy megyei Múzeum-Egyesület múzeumának vezetője GÖNCZI FERENC ny. kir. tanfelügyelő. A gyűjtemények elhelyezésében változás nem volt. Összes bevétel: 3750 pengő. Leltározatlan anyag nincs. Törzsállomány 11.004 darab. Az évi gyarapodás 188 drb. Néprajzi gyűjtés három községben volt s 77 darab tárgyat eredményezett. Régészeti ásatás Ságváron történt a Történelmi Múzeum vezetésével, amelynek 111 darab tárgy volt az eredménye, továbbá egy őskeresztény kápolna és sírkamra maradványa, amelyet a Műemlékek Országos Bizottsága vett gondozásba. Jelentékeny belső munka volt a RIPPL-RÓNAI-féle képgyűjtemény revíziója, konzerválása. A látogatók száma 910 volt. A vezetőn kívül egy napidíjas és egy szolga állott az intézet szolgálatában.

5. *Kecskemét.* A Városi Múzeum igazgatója DR. SZABÓ KÁLMÁN, korábbi bevált gyakorlata, a kiállítási anyag időnkénti váltogatás elve szerint az elmúlt évben a honfoglaláskori anyagot rendezte újra. A személyzet javadalmazására 11.399 P, a gyűjtemények gyarapítására 1900 pengő fordított. A törzsállomány 41.617 darab, az elmúlt évi gyarapodás 350 darab. Ásatás 11 esetben volt. A látogatók száma: 2642. A személyzet az igazgatón kívül egy díjnok, egy laboráns, egy szolga, két kisegítő szellemi szükségmunkás.

6. *Miskolc.* A Borsod-Miskolci Múzeumegyesület múzeumának vezetője LESZIH ANDOR egyesületi titár. A múzeumépület tatarozására 2362 pengőt, kiállítási szekrények, raktári berendezési tárgyak szerzé-

sére 1260 pengőt fordítottak. A kiállítás átrendezése folyamatban van. Az anyag leltározott, csupán az újabb szerzeményű muhi és diósgyőri ásvány emlékek leltározatlanok, de ideiglenes jegyzékben ezek is nyilván vannak tartva. Az intézet költségvetésének összege: 13.720 pengő. A törzsállomány 76.619 darab, ebből a könyvtáré 19.209. A régiségtár gyarapodása 448, az éremtáré 138, a néprajzié 105, a könyvtáré 544. Jelentékenyebb gyűjtőút volt a cserépváralji, diósgyőri, ragályi és mezőkövesdi. LESZIH vezető megírta az avasi kőkori kovabánya és szerszámkészítő műhely monografiáját és a borsodmegyei szkíta leletekről szóló tanulmányát. A Szent István-hét alatt ideiglenes népművészeti kiállítást rendeztek. A múzeum látogatóinak száma — az átrendező munkák miatt — kevesebb, mint az előző évben, összesen 5154. A könyvtárban 5631 olvasó 8450 művet kért ki. A személyzet a vezetőn kívül: egy preparátor, egy könyvtárkezelő díjnok és egy altiszt.

7. Nyíregyháza. — A Szabolcsvármegyei Múzeum igazgatója KISS LAJOS. A törzsállomány 14.878 tárgy és 1160 szakkönyv. A tárgyi gyarapodás száma 1234. Régészeti ásatás 3 esetben, gyűjtőút 8 esetben összesen 17 napig volt; néprajzi gyűjtőút 8 ízben 32 napig, régi templomok vizsgálatára 11 nap; összes kutatónap: 69. A vármegyei könyvtár könyvtárosának nyugdíjba helyezése után a vármegye nem gondoskodott új könyvtári munkaerőről, hanem ezt a munkakört is KISS LAJOS igazgatóra bízta, aki revideálta a könyvtár egy részének katalógusát. A múzeumot 163 nyitási napon 2170 egyén látogatta meg. A személyzet egyedül az igazgatóból áll; altiszt nincs.

8. Pécs. A Városi Majorossy Imre-Múzeum megbízott vezetője DR. VÖRÖS MÁRTON városi főlevéltárnok. A belső berendezésben említésre méltó átalakítások és tatarozások: a néprajzi terem interieur-szerű kiépítése, néhány állvány és szekrény beszerzése, az összes régi szekrények, falak, ablakszárnyak újrafestése. Megfelelő raktárhelyiségekről még mindig nincs gondoskodás. A nyilvántartásban: befejeződött a kézikönyvtár, régészeti gyűjtemény és Zsolnay-féle kerámiai anyag leltározása, illetőleg katalogizálása. Egyéb gyűjtemények (kőtár, numizmatika, néprajz, fegyverterem, pécsi emlékek) leltározása folyamatban. Az intézet költségvetésének összege 18.576 pengő. A múzeum saját bevétele a 600 pengő állami segélyen kívül 2200 pengő. A törzsállomány — a folyamatban lévő leltározások miatt — jelenleg megállapíthatatlan. Az évi gyarapodás 493 darab, amelyből 89 darab a könyvtárra, 184 darab a régészeti gyűjteményre, 113 darab a numizmatikára, 5 darab a képtárra, 13 a néprajzi tárra esik. Ásatások a pécsi dómtéren, a vágóhíd környékén és a Mecsekben voltak. A látogatók száma 1913 volt. A személyzet a megbízott vezetőn kívül egy tudományos képzettségű

ideiglenes alkalmazású régész-gyakornokból, két kisegítő alkalmazottból és egy altisztból állott.

9. *Sopron.* A Városi Múzeum vezetője LAURINGER ERNŐ gimnáziumi igazgató, tanügyi főtanácsos. A múzeum épületét 50.000 pengő költséggel tatarozták. Ennek befejezése után részben új rendezésben részesült a gyűjtemény. A Széchenyi- emlékek interieur-szerű kiállítással alakultak s hasonló keretbe kerültek az empire-táblabírókori emlékek. A személyi kiadások összege 4462 P, a dologiaké 11.467 P, az utóbbiból 3500 pengőt fordítottak vásárlásra és ásatásra. A törzsállomány 23.724 darab; az évi gyarapodás 553, amiből 390 ajándék. A majdnem egész éven át tartó tatarozási és rendezési munkálatok miatt a látogatók száma jelentéktelen volt. A vezető mellett CSIPKÉS KÁLMÁN múzeumi őr, okl. középiskolai rajztanár működött. Az intézetnek egy altisztje van.

10. *Sopron.* A Városi Könyvtár vezetője RADÓ ISTVÁN könyvtári tiszt. A törzsállomány 21.687 mű, amelyhez 3037 letétmű járul. Az évi gyarapodás 1013 mű, amiből 208 ajándék. Az olvasók 35.435 esetben 92.697 kötet könyvet használtak. Az olvasótermet 1298 egyén látogatta. A beiratkozott kölcsönző tagok száma 1346, akik összesen 4503 pengő olvasódíjat fizettek. Az olvasott művek 63,49%-a magyar, 36,51%-a német nyelvű volt. A vezetőn kívül három ideiglenes alkalmazottból és egy altisztból állott a személyzet.

11. *Szeged.* A Somogyi Könyvtár és Városi Múzeum vezetője DR. CSALLÁNY DEZSŐ. Ami az épületet illeti, az év folyamán tovább folytak a korábban megkezdett tatarozások és kisebb átalakítások; az utóbbiak némi új helynyerés érdekében, főleg raktári célra, amiben a múzeum nagyon szűkölködik. Nyilvántartása túlságosan elaprózott; a múzeumban 72, a *könyvtárban* 23 különböző című nyilvántartó jegyzék, könyv, katalógus stb. van. Mindazáltal az ásatásból eredő anyag nagyrésze, a lapidárium s a természetrajzi csoport jelentékeny hányada leltározatlan. Sürgős volna a néprajzi és *könyvtári anyag* revíziója. A városi költségvetést, amelynek végösszege 33.788 pengő, 18.256 pengő személyi kiadás terheli. A törzsállomány a *Somogyi-Könyvtárban* kereken 129.000 darab (az évi gyarapodás 862 mű), a régiségtárban 43.982 (az évi gyarapodás 36), a néprajziban 4035 (az évi gyarapodás 119), a természetrajziban 60.734 (az évi gyarapodás 94); az egész intézet állománya 244.547. Ásatás Csengelén, Jánosszálláson, Deszk-Kiszomboron volt, összesen 41 napon, szép eredménnyel. A látogatók száma a múzeumban: 22.379. A *könyvtárban* a főiskolai hallgatók száma: 6649, a középiskolai tanulóké: 5887; ezeken kívül csak a tanárok, tanítók száma haladta meg az 1000-et. Az olvasott művek száma: 30.466. Az intézet

vezetőjén kívül két tudományos tisztviselő, három tiszteletdíjas, két kisegítő személyzetbeli, öttagú szolgaszemélyzet látta el a tennivalókat állandóan (az évközi változásokat rövid ideig tartó szolgálatúakat nem számítva), az utóbbiakat is számítva összesen 15 tagú személyzet szolgálta az intézetet.

12. *Szekszárd.* A Tolnavármegyei Múzeum vezetője DR. CSALOG JÓZSEF múzeumőr. Az épületen, berendezésben számottevő változás nem történt; a raktárhiány megszüntetése 1939 folyamán várható, mihelyt a vármegyei levéltár a múzeumépületből kiköltözik. A múzeum őre szorgalmasan folytatta a gyűjtemény leltározását s az év folyamán 14.176 tárgyat írt leltárba. 400 tárgyat preparált s a kiállítás csoportjait kellő feliratokkal látta el. Régészeti gyűjtést, ásatást, ellenőrzést 15 esetben végzett, néprajzi gyűjtőúton 12 esetben volt. A törzsszállomány. 28.013, az évi gyarapodás 905 darab. Az összes látogatók száma: 4673. A múzeumőrön kívül egy napibéres szolgál van a múzeum szolgálatában.

13. *Székesfehérvár.* A Fejérmegyei és Székesfehérvári Múzeum vezetését az egyesület megbízásából DORMUTH ÁRPÁD gimn. tanár, tanker. tanulmányi felügyelő, a múzeumnak tíz év óta őre vette át. A város ünnepi esztendejében a múzeum építkezése és tatarozása teljesen befejeződött. A gyűjtemények nyilvántartási könyvei, katalógusai rendben vannak, leltározatlan anyag nincs. A múzeum összes bevétele 9040.50 P volt. Az állomány 56.675 darab; ebből a *könyvtárra* 22.694, a régiség-tárra 24.725, a néprajzira 1367, a természetrajzira 7112, a művészetre 777 darab esik. Az évi gyarapodás 1939 darab; ebből 514 darab esik a közép- és újkori régészeti történeti gyűjteményre, nagyrészen a városi ásatásokból. Eredményes ásatás volt Baracska-Nagyhalompusztán, Csákberényben és a város területén. A korábbi háziiparok feltámasztása érdekében tett megyebeli kutatások során — amelyet a megye megbízásából LATABÁR KÁROLY iparművész végzett — figyelemreméltó népművészeti emlékek kerültek elő s jutottak részben a múzeum birtokába. Zenei és népszokásgyűjtés VOLLY ISTVÁN fővárosi tanár útján történt. A látogatók száma: 17.702. A vezetőkön kívül három tiszteletbeli múzeumőr és egy tb. múzeumi gyakornok dolgozott díjtalanul. A személyzetet egy altiszt egészíti ki.

14. *Szombathely.* A Vasvármegyei Múzeum igazgatója BR. MISKE KÁLMÁN, az ügyvezető igazgató-helyettes DR. PÁVEL ÁGOST gimnáziumi tanár, aki egyúttal a néprajzi tár és a *könyvtár* őre. A Vasvármegye és Szombathely város Kultúregyesülete tulajdonában lévő úgynevezett kultúrház-típusú épületben elhelyezett múzeum — az épület elhanyagoltsága miatt tovább halad a romlás útján. Hasznavehető raktárhelyiségek nincsenek, mert az alkalmas férőhelyeket az egyesület egy szoba-

festő, egy dobozkészítő iparosnak, továbbá a Vívó Clubnak adta bérbe. Az egyesület a gyűjtemények kellő fenntartásáról és gyarapításáról sem tud gondoskodni. A múzeum összes bevétele 4284'74 P, amiből azonban 3017'19 P (2469'35 + 547'84 P) a DR. PÁVEL által nagy odaadással szolgált *könyvtár* bevétele és DR. PÁVELnek az adománya. Külön ki kell emelnem, hogy a „vasvármegyei múzeum“ fenntartására a megye mindössze 480 pengőt áldoz. Ilyen anyagi lehetőségek között természetesen sem az épület tatarozásáról, sem a berendezés felújításáról, sem rendszeres és tervszerű gyarapításáról nem lehet szó, pedig a gyűjtemények kitűnő törzsállományának illő kiállítása és fejlesztése méltó volna az áldozatkésziségre. A törzsállomány 67.229 drb; ebből a *könyvtáré* 28.976, a régiségtáré 23.236, a néprajzié 4452; a pangást eléggé jelzi az, hogy a régiségtár az év folyamán 7, a néprajzi 17 darabbal gyarapodott, a könyvtár is mindössze 324 kötettel, 56<sup>0</sup>/<sub>0</sub>-kal kevesebbel, mint az előző évben. Az egyesületi gondolkozás színvonalára jellemző, hogy a *könyvtár* 2469 pengős saját bevételét nagyobb részt más természetű kiadásai fedezetére fordítja s magára a *könyvtári* beszerzésekre csupán 888 pengőt „áldoz“. A múzeum látogatóinak száma 3193; a *könyvtárból* kikölcsönzött művek száma 43.200 kötet volt. Az igazgatón és helyettesén kívül három tiszteletbeli ör szolgált a múzeumot. Az intézet szomorú állapotának fellendítése érdekében tett iratváltásaim és személyes tárgyalásaim eddig nem jártak eredménnyel. Eredménytelenség esetén megfontolandónak vélem, hogy ne tegyek-e kezdeményező lépést az intézet közgyűjtemény jellegének megszüntetésére.

15. *Veszprém.* A Veszprémvármegyei Múzeum vezetője DR. NAGY LÁSZLÓ múzeumőr. A múzeum épületén kisebb átalakítások és tatarozások történtek 820'92 P értékben; gyarapodott a bútorzat és a raktári berendezés is. A néprajzi kiállítás átrendeződött. A gyűjteményekben leltározatlan anyag nincs. Az összes bevétel 5879'40 P volt. Az évi gyarapodás 1727 darab, amiből a *könyvtárra* 206 mű esik. Jelentősebb ásatás Várpalotán, régészeti gyűjtés Veszprémben és Balatonalmádiban történt. Néprajzi kutatás a megye 20 községében volt s egyebek között 901 darab fényképfelvételt eredményezett. Folyamatban van a gyűjtemények újraleltározása, katalogizálása. A múzeumot 5297-en látogatták. A *könyvtár* forgalma 6650 mű. A vezetőn kívül egy gyakornok, egy altiszt és három ideiglenes munkacrő látta el a teendőket.

### *Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ.*

A Közgyűjtemények Országos Főfelügyelősége kebelében működő Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ működéséről a következő adatok tájékoztatnak.

A) *A Bibliográfiai Központ Bibliográfiai osztályának* 1938. évi munkáját a Központi Címjegyzék folyamatos továbbfejlesztése töltötte ki.

1. Bibliográfiailag feldolgozta és kartonokra lemásolta köz-könyvtáraink 1938. évi cédulajelentéseit. (Feldolgozott 15.422 cédulabejelentést 20.941 darab kartonra.)

2. Beolvastotta a Központi Címjegyzékbe a lemásolt kartonokat, valamint négy nagykönyvtár kartonbejelentéseit, úgymint

a) a budapesti Egyetemi Könyvtár 1938. évi gyarapodásáról 1938-ban készült karton-bejelentéseket (16.125 darab),

b) a budapesti Széchényi Könyvtár állományáról és gyarapodásáról 1938-ban készült karton-bejelentéseket (16.800 darab),

c) a budapesti Műegyetemi Könyvtár 1938. évi gyarapodásáról készült karton-bejelentéseket (1962 darab),

d) a pécsi Egyetemi Könyvtár állományáról és gyarapodásáról készült karton-bejelentéseket (13.639 darab).

Az összes kartongyarapodás tehát 69.467 darab.

B) *A Könyvtári Tudakozó*, rendeltetésének megfelelően ket-  
tős tevékenységet fejtett ki. Egyrészt felvilágosítást adott arra vonatkozólag, hogy valamely mű melyik belföldi vagy külföldi könyvtárban található, másrészt külföldi, valamint belföldi könyvtárakkal való kölcsönzést bonyolított le.

*Az 1938. év forgalma a következő:*

218 esetben fordultak a tudakozóhoz a mű hollétének megállapítása végett; 58 esetben külföldről, 160 esetben belföldről. A válasz 191 esetben eredményes volt (88%). Az érdeklődések száma az előző évhez képest (131) 66%-kal emelkedett.

*A Könyvtári Tudakozó* 1938-ban 939 beérkezett kölcsönzési igénylésre 824 kötetben 740 művet kölcsönzött ki az alább felsorolt külföldi, illetőleg belföldi könyvtáraktól. (A multévi forgalommal szemben 29%-os emelkedés.)

#### AMERIKA.

*New York, New York Public Library* ..... 1

## ANGLIA.

|                                                            |   |
|------------------------------------------------------------|---|
| <i>Birkenhead</i> , Public Libraries .....                 | 1 |
| <i>Birmingham</i> , Central Public Libraries .....         | 3 |
| <i>Bristol</i> , Central Public Libraries .....            | 1 |
| <i>Edinburgh</i> , University Library .....                | 4 |
| <i>Leicester</i> , University College .....                | 1 |
| <i>Liverpool</i> , Librarian University of Liverpool ..... | 1 |
| <i>London</i> , National Central Library .....             | 2 |
| <i>Manchester</i> , Public Library .....                   | 1 |

## BELGIUM.

|                                                          |    |
|----------------------------------------------------------|----|
| <i>Bruxelles</i> , Bibliothèque Royale de Belgique ..... | 10 |
|----------------------------------------------------------|----|

## CSEHSZLOVÁKIA.

|                                               |   |
|-----------------------------------------------|---|
| <i>Praha</i> , Verejna a Univ. knihovna ..... | 3 |
|-----------------------------------------------|---|

## ESZTORSZÁG.

|                                           |   |
|-------------------------------------------|---|
| <i>Tartu</i> , Ulikooli Raamatukogu ..... | 1 |
|-------------------------------------------|---|

## FRANCIAORSZÁG.

|                                                   |   |
|---------------------------------------------------|---|
| <i>Paris</i> , Bibliothèque de l'Université ..... | 7 |
|---------------------------------------------------|---|

## HOLLANDIA.

|                                                         |   |
|---------------------------------------------------------|---|
| <i>Amsterdam</i> , Bibliotheek der Universiteit .....   | 2 |
| <i>S. Gravenhage</i> , Koninklyke Bibliotheek .....     | 1 |
| <i>Leyden</i> , Biblioth. der Rijks-Univ .....          | 2 |
| <i>Rotterdam</i> , Bibliothek der Gemeente .....        | 1 |
| <i>Utrecht</i> , Bibliothek der Rijksuniversiteit ..... | 1 |

## JUGOSZLÁVIA.

|                                         |   |
|-----------------------------------------|---|
| <i>Beograd</i> , Univ. Bibliothek ..... | 1 |
| <i>Zagreb</i> , Univ. Bibliothek .....  | 1 |

## LENGYELORSZÁG.

|                                                  |   |
|--------------------------------------------------|---|
| <i>Krakow</i> , Biblioteka Jagellonska .....     | 1 |
| <i>Warszawa</i> , Biblioteka Uniwersytecka ..... | 3 |

## OLASZORSZÁG.

|                                                                     |   |
|---------------------------------------------------------------------|---|
| <i>Napoli</i> , R. Biblioteca Nazionale Vittorio Emanuele III ..... | 1 |
| <i>Pavia</i> , R. Biblioteca Univ. di Pavia .....                   | 1 |
| <i>Roma</i> , R. Biblioteca Nazionale Centrale V. E. II .....       | 2 |

## ROMÁNIA.

|                                                                 |   |
|-----------------------------------------------------------------|---|
| <i>Cluj</i> , Bibl. Univ. Regele Ferdinand I .....              | 8 |
| <i>Fribourg</i> , Bibliothèque Cantonale et Universitaire ..... | 1 |
| <i>Geneve</i> , Bibliothèque Publique et Univ. ....             | 3 |
| <i>St. Gallen</i> , Stadtbibliothek .....                       | 4 |

## NÉMETORSZÁG.

|                                                                     |     |
|---------------------------------------------------------------------|-----|
| <i>Berlin</i> , Staatsbibliothek .....                              | 477 |
| <i>Berlin</i> , Deutsche Aertzebücherei .....                       | 2   |
| <i>Berlin</i> , Reichspostzentramt .....                            | 2   |
| <i>Beuron</i> , Klosterbibliothek .....                             | 3   |
| <i>Bonn</i> , Universitätsbibliothek .....                          | 4   |
| <i>Breslau</i> , Staats u. Universitätsbibliothek .....             | 2   |
| <i>Darmstadt</i> , Landesbibliothek .....                           | 1   |
| <i>Göttingen</i> , Universitätsbibliothek .....                     | 4   |
| <i>Graz</i> , Universitätsbibliothek .....                          | 7   |
| <i>Halle</i> , Universitätsbibliothek .....                         | 1   |
| <i>Hamburg</i> , Staats u. Universitätsbibliothek .....             | 1   |
| <i>Heidelberg</i> , Universitätsbibliothek .....                    | 1   |
| <i>Innsbruck</i> , Universitätsbibliothek .....                     | 1   |
| <i>Jena</i> , Universitätsbibliothek .....                          | 4   |
| <i>Kiel</i> , Schleswig-holsteinische Landesbibliothek .....        | 1   |
| <i>Kiel</i> , Universitätsbibliothek .....                          | 2   |
| <i>Leipzig</i> , Universitätsbibliothek .....                       | 9   |
| <i>Mainz</i> , Stadtbibliothek .....                                | 2   |
| <i>Marburg</i> , Universitätsbibliothek .....                       | 1   |
| <i>München</i> , Universitätsbibliothek .....                       | 1   |
| <i>München</i> , Bayerische Staatsbibliothek .....                  | 5   |
| <i>München</i> , Bayerische Staatsbibliothek Handschriftenabt ..... | 1   |
| <i>Münster</i> , Universitätsbibliothek .....                       | 1   |
| <i>Obwalden</i> , Kantonbibliothek .....                            | 1   |
| <i>Stuttgart</i> , Württemberg. Landesbibliothek .....              | 1   |
| <i>Tübingen</i> , Universitätsbibliothek .....                      | 1   |
| <i>Wien</i> , Bibliothek d. Israel. Kultusgemeinde .....            | 1   |
| <i>Wien</i> , Collegium Hungaricum .....                            | 1   |
| <i>Wien</i> , Kriegsarchiv .....                                    | 2   |
| <i>Wien</i> , Nationalbibliothek .....                              | 32  |
| <i>Wien</i> , Stadtbibliothek .....                                 | 1   |
| <i>Wien</i> , Universitätsbibliothek .....                          | 21  |

## MAGYARORSZÁG.

|                                                                      |    |
|----------------------------------------------------------------------|----|
| <i>Budapest</i> , Egyetemi Könyvtár .....                            | 75 |
| <i>Budapest</i> , Aquincumi Múzeum .....                             | 2  |
| <i>Budapest</i> , Bonctan-, Szövettan- és Fejlődéstani Intézet ..... | 1  |

|                                                                     |    |
|---------------------------------------------------------------------|----|
| <i>Budapest, Élettani Intézet</i> .....                             | 1  |
| <i>Budapest, Földtani Intézet</i> .....                             | 1  |
| <i>Budapest, Fővárosi Nyilvános Könyvtár</i> .....                  | 2  |
| <i>Budapest, Fővárosi Paedagógiai Könyvtár</i> .....                | 2  |
| <i>Budapest, Iparművészeti Múzeum Könyvtára</i> .....               | 8  |
| <i>Budapest, Közegészségügyi Intézet</i> .....                      | 2  |
| <i>Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára</i> .....         | 7  |
| <i>Budapest, Mezőgazd. Chem. Techn. Tanszék</i> .....               | 3  |
| <i>Budapest, Műszaki és Gazdaságtud. Egy. Közp. Könyvtára</i> ..... | 10 |
| <i>Budapest, Orsz. Term. tud. Múzeum Állattára</i> .....            | 1  |
| <i>Budapest, Orvosegyesület Könyvtára</i> .....                     | 1  |
| <i>Budapest, Orvostani Tanártestületi Könyvtár</i> .....            | 39 |
| <i>Budapest, Országos Széchényi Könyvtár</i> .....                  | 20 |
| <i>Budapest, Magyar Országgyűlés Könyvtára</i> .....                | 9  |
| <i>Budapest, Pest vármegye Levéltára</i> .....                      | 5  |
| <i>Budapest, Statisztikai Hivatal Nyilvános Könyvtára</i> .....     | 4  |
| <i>Budapest, Természettudományi Társ. Könyvtára</i> .....           | 2  |
| <i>Budapest, Törvényszéki Orvostani Intézet</i> .....               | 1  |
| <i>Pannonhalma, Szent Benedek Rend Könyvtára</i> .....              | 2  |
| <i>Pécs, Egyetemi Könyvtár</i> .....                                | 1  |
| <i>Szeged, Egyetemi Könyvtár</i> .....                              | 1  |

Külföldi és belföldi könyvtárakból vidékre továbbított 116 kötet.

*Külföldre* az alább felsorolt könyvtáraknak kölcsönzött a Tudakozó 10 esetben 67 kötet. (A múlt évi forgalommal szemben 400%-os emelkedés.)

#### CSEHSZLOVÁKIA.

|                                              |   |
|----------------------------------------------|---|
| <i>Praha, Verejna a Univ. knihovna</i> ..... | 2 |
|----------------------------------------------|---|

#### DÁNIA.

|                                             |   |
|---------------------------------------------|---|
| <i>Kobenhavn, Kongelige Bibliotek</i> ..... | 3 |
|---------------------------------------------|---|

#### LENGYELORSZÁG.

|                                                             |   |
|-------------------------------------------------------------|---|
| <i>Warszawa, Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie</i> ..... | 1 |
|-------------------------------------------------------------|---|

#### NÉMETORSZÁG.

|                                                   |    |
|---------------------------------------------------|----|
| <i>Berlin, Staatsbibliothek</i> .....             | 3  |
| <i>Darmstadt, Landesbibliothek</i> .....          | 47 |
| <i>München, Bayerische Staatsbibliothek</i> ..... | 9  |
| <i>Wien, Nationalbibliothek</i> .....             | 1  |

#### SVÉDORSZÁG.

|                                        |   |
|----------------------------------------|---|
| <i>Uppsala, Univ. Bibliothek</i> ..... | 1 |
|----------------------------------------|---|

C) A Központ Könyvforgami Osztálya egyrészt közvetítette Magyarországnak a brüsszeli egyezményekhez való csatlakozása alapján fennálló hivatalos és tudományos cserét, másrészt lebonyolította az állami támogatással megjelenő tudományos kiadványokkal létesített tudományos csereforgalmat.

A brüsszeli kiadványcsere kapcsán 1938-ban a Központ *külföldre* küldött: 79 ládában és 380 postacsomagban összesen 2000 magyar csereküldeményt; ennek ellenében *külföldről* kapott: 91 ládában és 27 postacsomagban összesen 5528 csereküldeményt, vagyis összesen 7528 csereküldeményt közvetített. Ez a forgalom a múltévvel szemben (7317 csereküldemény) 3% emelkedést jelent.

A *Bibliográfiai Központ* saját *külföldi cseréléseinek* száma az 1938. évben 229 volt, s így a múltévvel szemben (227) 2%-os az emelkedés.

A *külföldről* kapott folyóiratanyag és hivatalos kiadványok mennyisége, mely 1938-ban 557 évfolyamot tett ki, az előző évi 543 évfolyammal szemben mintegy 2,7%-os emelkedést mutat. A *külföldről* kapott ezen kiadványokat a Központ könyvtárainak és közgyűjteményeinek ellátására fordította.

*Külföldi cseréléseinknek és a külföldi magyar intézeteknek* a Központ 1938-ban 2175 évfolyam magyar tudományos és hivatalos folyóiratot juttatott. Ez a forgalom a múltévvel (2162 évfolyam) egyenértékű forgalmat jelent.

Az év folyamán az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ által elintézett ügyiratok száma 1018 darab volt.

A magyar kir. vallás- és közoktatásügyi minisztérium 15.482—1938. III. sz. rendelete alapján a Központ gyűjtést kezdett a közgyűjtemények között a felszabadult felvidéki könyvtárak számára, valamint közvetítette a magyar könyvkiadók által felajánlott könyvadományokat. A közgyűjtemények útján összegyűlt mintegy 3000 kötet könyv. 16 könyvkiadó könyvajándéka 349-féle mű volt 7347 kötetben. Az összegyűjtött könyvanyagból eddig a Központ postára adott 32 láda könyvet. Az akció még folyamatban van.

PASTEINER IVÁN.

## MAGYARORSZÁGI ÚJGÖRÖG KÖNYVEK ÉS KÖNYVTÁRAK.

A hazai görög telepesek szellemi életének értékes tanúbizonyságai a magyarországi nyomdákból kikerült újgörög nyomtatványok. Nagyobb részt a XVIII. század utolsó és a következő század első évtizedeiből származnak. Számuk — az eddigi kutatások szerint —<sup>1</sup> meghaladja a hetvenet, de bizonyos, hogy újabb kutatások ezt a számot még növelni fogják. Megjelenésük — természetesen — párhuzamos a magyarországi görög templomok és iskolák alapításával s azokkal azonos vallási, nemzeti eszméket és didaktikai célokat szolgálnak.

A sort Χρύσανθος Ζηταῖος epiruszi származású szerzetes "Ὁργανον Προγυμναστικόν" című nyelvtani munkája nyitja meg 1713-ban. A nagyszombati egyetemi nyomda terméke. A rendelkezésünkre álló adatok szerinti legközelebbi évszám 1787: ZAVI-KÁSZ GYÖRGY három könyvének kiadási esztendeje (Pest, LETTNER JÓZSEF betűivel). Ezután csaknem minden évben sűrűn követik egymást a görög könyvek egészen az 1830-as évekig. A következő évtizedekben fokozatosan gyérül a számuk. A sort Νικηφόρος Καλογεράς görög pap 'Αλεξανδριναὶ θεολογικαὶ καὶ φιλοσοφικαὶ μελέται című munkája zárja be 1867-ben (Pest, TRATTNER—KÁROLYI ny.).

A szellemi élet különféle ágait képviselik ezek a könyvek. Van köztük: botanikai szógyűjtemény (1), csillagászat (1), vannak földrajzi összefoglalások (3), geometria (1), természetrajz (1), orvosi könyvek (3), történeti munkák (8), pedagógiai útmutatások (1), jogtudományi könyvek (2), vitairatok (2), alfabetáriumok (5), iskolai olvasókönyvek (3), nyelvtanok (10), szótár (1), a gö-

<sup>1</sup> L. „Magyar-görög bibliográfia“ a MORAVCSIK GYULA szerkesztésében megjelenő „Magyar-görög tanulmányok“ egyik legközelebbi számában.

rög nyelv apológiája (1), retorika (1), iskolai bibliák és katekizmusok (6), egyházi énekes könyvek (4), imakönyvek (3), alkalmi versezetek (3), vannak továbbá fordítások ógörögből (4), Comenius munkáiból (1) s a francia, német és olasz egykorú szépirodalomból (5).

A megjelenési hely és nyomda szerint a következőképen oszlanak meg: Brassó (GÉT ISTVÁN nyomdája: 1), Buda (Egyetemi ny.: 15, a nyomda megjelölése nélkül: 5), Győr (STREIBIG JÓZSEF ny.: 1), Nagyszeben (3), Nagyszombat (Egyetemi ny.: 1), Sárospatak (1), Pest (BEIMEL JÓZSEF ny.: 1, LETTNER JÓZSEF ny.: 2, PATZKÓ FERENC ny.: 4, TRATTNER ny. 1806 és 1867 közt: 24, a nyomda megjelölése nélkül: 11), Pozsony (BELNAY utódai ny.: 1), Újvidék (JANKOVICH JÁNOS ny.: 1). Nyomtatványaink tehát túlnyomórészen a petrózai nemes TRATTNER (később TRATTNER—KÁROLYI) cég és az Egyetemi Nyomda termékei. Nagy többségük ismeretlen mind a magyar, mind a külföldi bibliográfiák szerzői előtt.

Erdemes közülük néhányat mutatóba kiemelni. Ilyen külön említésreméltó többek között a kecskeméti egyházközség könyvtárában őrzött Σύντομος Προσευχῆ (Sárospatak, 1818) kis foliója.<sup>1</sup> Az előszót és imát tartalmazó könyvecske, mint a vidéki magyar nyomdaipar görögbetűs terméke, beszédes tanúbizonyság az egykorú hazai műveltségi állapotokról. A magyar-görög szellemi kapcsolatok szempontjából is figyelemreméltó a több könyvtárban fellelhető Ἱατρικαὶ Παραινέσεις (Pest, 1787, LETTNER JÓZSEF ny.). RÁTZ SÁMUEL „Orvosi Oktatás“-ának újjörög fordítása.<sup>2</sup> Ugyancsak magyar vonatkozásai miatt értékes az Ὀνοματολογία βοτανική τετράγλωττος (Pest, 1787, LETTNER JÓZSEF). Ennek a négynyelvű (ó-, újjörög, latin és magyar) botanikai névszótárnak, — melynek szerzője felhasználta COMENIUS „*Janua linguarum*“-át, REMBERTUS DODONAEUS „*Stirpium historiae*“-ját, DIOSKORIDES botanikai iratait, SZENCI MOLNÁR ALBERT szótárát és LONICERUS „*Kräuter-Buch*“-ját is, — főforrása és egyik mintája CSAPÓ

<sup>1</sup> HAJNÓCZY IVÁN: A kecskeméti görögség története. Budapest, 1939. Magyar-görög tanulmányok 8. sz. 45. l.

<sup>2</sup> HORVÁTH ENDRE: Zavirász György élete és munkái. Budapest, 1937. Magyar-görög tanulmányok 3. sz. 37. és 106. l.

JÓZSEF „*Új füves és virágos magyar kert*“ c. könyve volt.<sup>1</sup> A Μέθοδος Ἀστρογνωσίας (Pest, 1815, TRATTNER ny.) c. nyomtatvány nem egyéb, mint MARÓTHI GYÖRGY „*Methodus Astrognosiae*“ c. latin nyelven írt csillagászati tankönyvének görög fordítása. A munka valószínűleg eredetiben meg sem jelent, hanem nyomtatásban először görög nyelven — a fenti fordításban — látott napvilágot a pesti egyházközség könyvtárában ma is őrzött kézirat alapján.<sup>2</sup> A Διατριβὴ ἡ καθρέπτει τὴν ἐλληνικὴν γλῶσσην (Pest, 1832, BEIMEL JÓZSEF) PÉCZELI JÓZSEF „*A' Görög Nyelvéről*“ címen 1791-ben a Komáromi Tudós Társaság Mindenest Gyűjteményében (1—19. l.) megjelent — a görög nyelv védelméről szóló — tanulmányának újjörög fordítása, illetőleg átdolgozása.<sup>3</sup> A magyarországi görögöknek a nyugati szellemi élettel való kapcsolataról tanúskodik egyebek között a Τύχαι Τηλεμάχου (Buda, 1801, Egyetemi Nyomda): FÉNELON *Télémaque*-ja GOVDELÁSZ fordításában, továbbá a kecskeméti könyvtárban<sup>4</sup> egyetlen ismert példányban őrzött Ὁ Ἡθικὸς Τρίπους (Buda, 1815, Egyetemi Nyomda), amely METASTASIO, MARMONTEL és GESSNER egy-egy munkájának görög fordítását tartalmazza. Felemlítjük végül a Τὸ Μέγα Ἀλφαβητάριον-t (Pest, 1800, PATZKÓ FERENC nyomdája), függeléke miatt, mely a görög PELENKÁSZ Testvérek könyvkereskedésében kapható görög könyvek katalógusát közli alfabetikus sorrendben. Az érdekes katalógus könyvállománya ugyanazt a szellemet tükrözi vissza, amelyet ZAVIRÁSZ GYÖRGY könyvtárából és végrendeléből is ismerünk.<sup>5</sup>

Ugyanennek a kultúrának a termékei a magyarországi nyomdákból kikerült újjörög eredetiből fordított magyar- és idegen nyelvű nyomtatványok.

Telepeseink magyarosodásának az eredménye, hogy újjörög-ből magyarra fordítottak néhány imakönyvet. Ezek: MISKOLCZI MIKLÓS: *Igaz vallástétele a napkeleti közönséges és apostoli ekklé-*

<sup>1</sup> HORVÁTH ENDRE: i. m. 55. és 109. l.

<sup>2</sup> GRAF ANDRÁS: Jeórijosz Zavirasz budapesti könyvtárának katalógusa. Budapest, 1935. Magyar-görög tanulmányok 2. sz. 14. l. és Horváth E. i. m. 23. és 103. l.

<sup>3</sup> EPhK 61 (1937) 361—368.

<sup>4</sup> HAJNÓCZY i. m. 44. l.

<sup>5</sup> MKSzemle 62 (1938) 33—40.

siánnak ... (Pest, 1791) MOGILAS PÉTER után; KARAPÁCS DEMETER: *Imádságos könyvetske* ... (Pest, 1795); ismeretlen fordítótól: *A' Jerusálémi Görög Anyaszentegyháznak Szent Miséje alatt való imádságok* (Vátzon. Nyomtatott MARAMAROSI GOTTLIEB ANTAL betűivel A' Vátzi Görög Templom' számára. 1801); STERIADY THEODOR: *Evangyeliomok és Epistolák* ... (Vác, 1802); POPOVICS JÁNOS: *Orthodox hitvallók imakönyve, vagy a Görög Synopsis magyarja* ... (Nagyvárad, 1861).

A görögöknek a balkáni népek közti műveltségterjesztő szerepéről tanúskodnak az újjörögből fordított szerb- és oláhnyelvű magyarországi nyomdatermékek, mint Πολυζώνης Κοντός neves görög tudós Ποικίλη Διδασκαλία c. munkájának oláh fordítása NÍCODIM GRECEANUL-tól *Invățături de multi științe* címmel (Nagyszeben, 1811), továbbá Δημ. Δάρβαρις egyik könyvének oláh fordítása EUFROSIN POTECA-tól „*Mai năinte gătire spre Cunoștința de Dumnezeu*” címmel (Buda, 1818, Egyetemi ny.). Ide tartoznak RAKICS VINCE szerb fordításai: a „*Cvjet dobrodjeteli...*” (Buda, 1800), melynek görög eredetije: Νέον Ἀνθος Χαρίτων és a „*Zsrta Avramova*” (Buda, 1811 és még többször) a Θυσία τοῦ Ἀβραάμ c. híres krétai dráma fordítása.

A görögök saját műveltségükkel együtt a nyugati kultúrát is terjesztették szerb és oláh hitsorsosaik közt. Ennek egyik tanúbizonysága a Nagyszebenben 1797-ben kiadott „*Abilefs la Schiro*” újjörögből készült oláhnyelvű *Metastasio*-fordítás.

Ha meggondoljuk, hogy a török hódoltság (1453—1821) idején a görögnyelvű könyvek voltak a szétszórt nemzet összekapcsolói, a görög nemzeti öntudat ébrentartói és a politikai felszabadulás előkészítői, akkor természetesnek találjuk, hogy a legkülönbélebb tárgyú könyveknek volt vásárló közönsége. A magyarországi telepések a könyvpártolásban nem maradtak hátra a diaszpóra többi görögjei mögött. Ezt nemcsak a fentemlített hazai görög nyomtatványok bizonyítják, hanem a külföldön kiadott görög könyvek előfizető lajstromai is, melyekből kitűnik, hogy a hazánkban élő görögök a könyvpártolást komoly nemzeti ügynek tekintették és százszámra vásárolták a legdrágább kiadványokat is.

Ennek a nemzeti szellemtől áthatott könyvkultúrának emlékét őrzik a magyarországi görög egyházközségek könyvtárai.

A fentemlített hazai görögnyelvű kiadványok is — a görögországi Kozányi város municipális könyvtára és a budapesti Széchényi Könyvtár mellett — ezekben az egyházközségi könyvtárakban található.

Köztük az első helyen áll a *budapesti* egyházközség könyvtára 57 kézirattal, 1632 kötet nyomtatvánnyal és levéltárral.<sup>1</sup> Rendezése és katalógusának közzététele MORAVCSIK GYULA kezdeményezésének köszönhető.<sup>2</sup> A *kecskeméti* könyvtárat és levéltárat HAJNÓCZY IVÁN rendezte s a kéziratok és nyomtatványok katalógusát a kecskeméti görögökről szóló monografiájában tette közzé.<sup>3</sup> A könyvtárban őrzött 17 magyarországi görög nyomtatvány közül 4 csak Kecskeméten található.<sup>4</sup> A 18 kézirat közül az I. számú (ΛΟΓΙΚΗ) GAVRIL KALONÁSZ gyöngyösi görög lelkész híres kéziratgyűjteményéből<sup>5</sup> került Kecskemétre. A XV. sz. (Περὶ ἡθικῆς) ZAVIRÁSZ GYÖRGY elveszettnek hitt értékes útleírása 1800-ból.<sup>6</sup> A XVI. sz. kézirat ZAVIRÁSZ könyvtárának 1801-ből való sajátkezű katalógusát, a XVII. sz. ugyanazon tudós *Cantemir-fordításának*<sup>7</sup> kéziratát tartalmazza.

Nem kevésbé fontos a *miskolci* egyházközség könyvtára, melyet POPOVICS KONSTANTIN rendezett. A könyv- és kéziratállományról mindeztideig nyomtatott katalógus nem jelent meg, de a kéziratok lajstrom adatai mutatják, hogy gazdag gyűjtemény.

Futólagos látogatásunk alkalmával meggyőződünk arról, hogy a *gyöngyösi* és az *egri* görög alapítású templomokban is elég nagyszámban vannak görög könyvek különféle — a görögség életére vonatkozó — levéltári anyag mellett... mind rendezetlen állapotban. Bizonyára *Karcag*, *Szentes*, *Hódmezővásárhely* és más helyek görög alapítású egyházaiban is található görög könyvek, levelek és okmányok, amelyek a hazai görögség multjához adatokat szolgáltathatnak.

<sup>1</sup> MKSzemle 62 (1938) 3. l.

<sup>2</sup> GRAF A. i. m.

<sup>3</sup> HAJNÓCZY i. m. 39—48. l.

<sup>4</sup> Γ. Ζαβίρα: Ἱερὰ Ἱστορία (Pest 1787), Ἀνδρίμου Π.: Ταμείον γραμματικῆς (Újvidék 1810), Ὁ Ἡθικὸς Τρίπους (Buda 1815), Καλλονά: Σύνομος Προσευχῆ (Sárospatak 1818).

<sup>5</sup> MKSzemle 62 (1938) 2. l.

<sup>6</sup> HORVÁTH E. i. m. 62. és 110. l.

<sup>7</sup> HORVÁTH E. i. m. 40. és 107. l.

A veszendőbe menő görögnyelvű és görögvonatkozású levéltári anyagnak a felkutatása, rendezése, és feldolgozása a hazai újgörög kutatás egyik legégetőbb feladata. Ennek a feladatnak elvégzéséhez azonban az egyéni kezdeményezés nem elégséges. Kíváncos országos bizottság megalakítása a magyarországi görög alapítású templomok, műemlékek, könyvtárak és levéltárak megmentésére. Kíváncos továbbá a kutatók számára megfelelő ösztöndíjak létesítése, valamint az idevonatkozó kiadványok anyagi alapjának megszervezése. A magyarországi görög szellemi élet nyomtatott és egyéb emlékei ugyanis nem csupán a görögség törhetetlen életerejéről és nagyságáról tanúskodnak, hanem újabb bizonyítékokat szolgáltatnak amellet, hogy hazánk földjén a nemzetiségek sajátos kultúrájukat szabadon fejleszthették. A hazai görög telepesek egyik XVIII. századi szellemi vezéralakja ebben az értelemben nevezi Magyarországot a nemzetiségek „türelmes Anyjának”: Μητέρα τῆς ἀνοχῆς.<sup>1</sup>

HORVÁTH ENDRE.

<sup>1</sup> HORVÁTH E. i. m. 36. és 106. l.

## KÖNYVTÁRRENDEZÉS A XVIII. SZÁZAD VÉGÉN.

A kolostori könyvtárak bekebelezésével az egyetemi könyvtár állománya olyan tekintélyessé lett, hogy újabb rendezésre és katalogizálásra szorult, s új rendszerével és katalógusával messze kimagaslott a hazai könyvtárak sorából. Nem is voltak nagy számban olyan könyvtárak az ország területén, amelyek az egyetemi könyvtárral versenyezhettek volna, s ezek is el voltak zárva a közhasználat elől, csupán a kiváltságosoknak állottak rendelkezésére. Ilyen körülmények között az egyetemi könyvtár nem csupán kultúrhivatást teljesített, hanem mintául szolgált más könyvtárak számára, amint ezt a kassai akadémiai könyvtár esetével igazolhatjuk.

1795. július 4-én a kassai tanulmányi főigazgató azt jelentette a helytartótanácsnak, hogy az ottani akadémiai könyvtár könyvei a két esztendő előtti tűzvész óta használhatatlan állapotban hevernek s rendbehozataluk nagy munkát jelent, mert mintegy 9000 kötetről van szó. A főigazgató egy esztendőre becsülte a csomókban heverő könyvek rendezésére szükséges idő tartamát s ezt azzal indokolta, hogy az akadémiai tanárok csupán az előadásokon kívüli időt használhatják fel e célra, amikor a tanuló ifjúság közreműködését is igénybe lehet venni. Szabály szerint a magyar történelem tanára lenne hivatva a könyvtár gondozására, felszólítására azonban mégis csupán az egyetemes történelem tanára jelentkezett, ki a munka elvégzéséért megállapított 200 forintot hadisegélyül ajánlotta fel.

A helytartótanács 1795. június 24-én kelt leíratával felhatalmazta a tanulmányi főigazgatót, hogy az akadémiai könyvtár könyveit rendeztethesse s a rendezéssel az egyetemes történelem tanárát, GOTZIG IGNÁCOT bízassa meg. Mintául a helytartótanács az egyetemi könyvtár rendszerét jelölte meg s

részletes utasítást csatolt a leirathoz, melyből az egyetemi könyvtár akkori rendszerét is meg lehet ismerni. (Helytartótanácsi levéltár. Dep. polit. litter. anni 1795. fons. 12. pos. 41.)

Eszerint a könyvtár csupán akkor tekinthető rendezettnak, ha könyvvállománya megfelelően és rendszeresen van elhelyezve, s ha katalógusa úgy van megszerkesztve, hogy segítségével minden könyvet gyorsan meg lehet találni. Ezeket tekintette a helytartótanács a könyvtárrendezés alapelveiül, amelyeken belül részletes szabályokat állított fel az alapelvek gyakorlati megvalósítására.

Ezek szerint *megfelelő* elhelyezésen azt kell érteni, hogy a könyvek nagyságuk szerint különválasztva legyenek a könyvszekrényekben elhelyezve, nevezetesen a legalsó polcon álljanak az ívrétűek, a következő polcon a negyedrétiűek, aztán a nyolcadrétiűek és a nyolcadrétiűeknél kisebb könyvek. Az egyes könyvszekrényeket folytatólágosan római számokkal, a könyvszekrényen belüli polcokat pedig ugyancsak folytatólágosan kisbetűkkel kell megjelölni, hogy a könyvek helye pontosan megjelölhető legyen a katalógusban.

*Rendszeres* elhelyezés alatt pedig azt kell érteni, hogy az egyes könyvszekrényekben csupán ugyanazon tudományszakhoz tartozó könyvek legyenek elhelyezve, tehát a különböző tudományszakokhoz tartozó könyvek helyileg is el legyenek egymástól választva.

A tudományszakok szerinti különválasztást a következő módon képzelte el az utasítás: Az első szekrény a *hittudományi* könyveket, nevezetesen a bibliai segédkönyveket és magyarázatokat, a szentatyák műveit, a zsinati határozatokat, pápai bullákat, dogmatikai és erkölcsstani műveket, vitairatokat, kazuisztikai, liturgikai, szónoklattan és aszketikus munkákat tartalmazza;

a második a *jogtudományi*, és pedig úgy a kánonjogi, mint a világi jogi könyveket, nevezetesen a kánonjogi kódexet, GRATIANUS dekrétumát, a ROTA ROMANA döntvényeit, az egyházjogi kommentárokat; továbbá THEODOSIUS és JUSTINIANUS kódexeit a vonatkozó kommentárokkal, a római és germán jogokat tartalmazó munkákat, a büntetőjogi, közjogi, statisztikai, politikai stb. könyveket s a westphaliai béketárgyalásokat;

a harmadik az *orvostudományi* munkákat, nevezetesen a növénytan, vegytan, élettan, kórtan és sebészeti könyveket;

a negyedik a *bölcséleti* munkákat, nevezetesen a logikai, metafizikai, etikai, természetjogi, természetrajzi, mezőgazdasági és technológiai, továbbá a természettudományi könyveket;

az ötödik a *menyiségtani*, csillagászati, hidraulikai és építészeti munkákat;

a hatodik az *egyháztörténeti* munkákat, nevezetesen az egyháztörténeti vonatkozású forrásgyűjteményeket, egyháztörténeti írókat, martirologiumokat, szentek életét, egyházak, felekezetek, szerzetesrendek, kolostorok, stb. történetét, római pápák, püspökök stb. életrajzeit;

a hetedik a *történelem segédtudományait*, nevezetesen a oklevéltani, pecsétani, címertani, családtörténeti, kortani, földrajzi, útleírasi, régiségtani, stb. könyveket;

a nyolcadik a *profán történelemre* vonatkozó munkákat, nevezetesen a régi görög és római történetírókat, a bizánci történetírók gyűjteményét és a többi középkori történetíró; továbbá az újkori történetírókat, nevezetesen Olaszország, Franciaország, Németország, Ausztria, Csehország, Lengyelország stb. történetíróit;

a kilencedik a *hazai történetírókat*, nevezetesen Magyarország, Erdély, Dalmácia, Horvátország, Szlavónia, stb. történetíróit;

a tizedik az *irodalomtörténeti* munkákat, nevezetesen a könyvnyomtatás történetét s a különböző szerzők és munkák ismertetését tartalmazó könyveket;

a tizenegyedik a *szépirókat*, továbbá a nyelvtanokat, lexikonokat és szótárakat, esztétikai és egyéb filológiai munkákat.

A kéziratokat, valamint a tiltott könyveket külön szekrényben kell tartani, amely szekrény nem mindenki számára hozzáférhető.

Miután a könyveknek az ismertetett csoportok szerinti különválasztása és elhelyezése megtörtént, következhetik a katalógizálás munkája. Kétféle katalógust lehet készíteni, t. i. általános és tudományszakok szerinti katalógust, amely utóbbi a könyvállománynak csupán egy-egy csoportját öleli fel.

A katalógizálás munkája cédulákon történik s e célra előzetesen megfelelő cédulákat kell készíttetni. A katalóguscédulán mindenekelőtt a szerző nevét, vagy ha név nélkül jelent volna meg a munka, akkor a rendszót kell feltüntetni. Ezután irandó le

a munka teljes címe, a megjelenés helye és időpontja (esetleg megjelölendő, hogy a kiadás helye és ideje nincs feltüntetve), a könyv külalakja, a kötetek száma s végül megjelölendő a katalóguscédulán a könyv lelőhelye, nevezetesen a könyvszekrény római száma, a polc kisbetűje s végül a polcon belüli rendszám is.

Az elkészült katalóguscédulák betűrendbe rakandók s betűnként kötegekbe fűzendők, azután pedig a betűrendbe szedett katalóguscédulák ugyanazon sorrendben megfelelően beosztott ívekre másolandók, amikor is gondot kell viselni arra, hogy a későbbi szerzemények is felvehetők legyenek.

Amennyiben az ívek száma tekintélyesebb lenne, több betűt tartalmazó ívet egybe lehet köttetni, s a könyvtáblán fel kell tüntetni, hogy a betűrendes katalógus mely betűi foglaltatnak benne.

A szakkatalógus készítése egészen azonos módon történik azzal a különbséggel, hogy az egy vagy több szakot tartalmazó kötetre nem a kötetben foglalt betűk, hanem a szak vagy a szakok irandók.

Amennyiben a későbbi rendezés folyamán egyes könyvek más szekrénybe vagy polcra kerülnének, ezt a katalógusban pontosan fel kell tüntetni, nehogy a könyv feltalálása akadályokba ütközzék.

Ennyit mond az utasítás, melyet kétségkívül az egyetemi könyvtár felvilágosítása alapján foglalt írásba a helytartótanács. Tekintettel arra, hogy könyvtárügyünk ebben az időpontban éppen nem mondható fejlettnak, az előadott könyvtárrendezési elvek teljesen megfelelőeknek látszanak. A szakok szerinti beosztás megfelelt a tudomány akkori álláspontjának, a könyveknek szakok szerinti csoportosítása pedig csupán annyiban eshetik kifogás alá, hogy egy-egy szak számára teljes könyvszekrényt igényelt az esetben is, ha a szak csak néhány könyvvel volt képviselve. Ezzel szemben óriási előnye az, hogy nem ismeri a „Vegyes” szakot, ami gyakorlatilag a szakrendszer áttörését jelenti és csupán arra ad alkalmat, hogy kevés fejtöréssel lehessen elvégezni a könyvek beosztását.

Minthogy könyvtártörténeti szempontból ezt az utasítást nagyon értékesnek tartjuk, jónak láttuk annak szövegét szósz szerint is közölni a következőkben:

*De bibliotheca rite ordinanda et catalogo conficiendo.*

Bibliotheca rite ordinata est, si libri omnes in thecis seu armariis stent ordine concinno (A) et systematico (B), adsitque catalogus ita confectus, ut eius ope quivis liber facile reperiatur. (C)

A) Ad ordinem concinnum pertinet, ne libri diversae magnitudinis permisceantur, sed in singulis thecis ab imo sursum progrediendo primas series constituent foliantes, alteras quadrantes, tertias denique et supremas octavantes minorisque formae libri. Thecae sive armaria notentur numeris Romanis I—II—III. etc. superne adscriptis, gradus vero sive series librorum in singulis thecis designentur literis abcd etc.

B) Systematicus ordo deposcit, ut librorum per thecas gradusque thecarum collectio fiat secundum scientiarum sacrarum et profanarum classes. Itaque primas thecas occupent *theologici* subdivisi in biblia sacra horumque concordantias et interpretes, patres, concilia, bullaria, theologiam dogmaticam, moralem, polemicam, casuistas, rituales, concionatores, ascetas etc.

Alteras *juridici* et quidem primum qui ad ius ecclesiasticum, dein qui ad civile spectant. Illuc refer corpus juris canonici, decretum Gratiani, decisiones Rotae Romanae, interpretes juris ecclesiastici etc. Huc vero codices Theodosii et Justiniani cum variis in eos commentatoribus, introductiones varias in jus Romanum, Germanicum etc., criminale, publicum, statisticum, politicos etc., acta pacis Westphalicae etc.

Tertias *medici* in botanicos, chemicos, physiologos, pathologos, chirurgicos, etc. divisi.

Quartas libri *philosophici* puta logici, metaphysici, ethici jurisque naturae et historiae naturalis, item oeconomiae rusticae et technologiae scriptores, necnon physici.

Quintas *mathematici*, astronomi, hydraulici, architectonici etc.

Sextas *historici sacri*, collectiones monumentorum ad historiam ecclesiasticam spectantium, scriptores historiae ecclesiasticae, martyriologia, menologia, biographiae sanctorum, historiae particulares ecclesiarum, haeresum, ordinum religiosorum, monasteriorum etc., vitae pontificum Romanorum, episcoporum etc.

Septimas *auxilia historica*, libri diplomatici, sphragistici, heraldici, genealogici, chronica, chronologici, geographici, itineraria, numismatici, antiquarii, etc.

Octavas *historici profani*, primum veteres historiae Graecae et Romanae scriptores, dein corpus scriptorum historiae Byzantinae

et aliorum medii aevi, tum recentiores Italiae, Galliae, Germaniae, Austriae, Bohemiae, Poloniae etc.

Nonas scriptores rerum patriarum sive Hungaricarum, Transilvanicarum, Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae, etc.

Decimas *historia literaria*, ut sunt annales typographici, recensioni variae auctorum et librorum sub variis titulis, ut ephemeridum, actorum, commentariorum, catalogorum, indicum, bibliothecarum, encyclopaediarum, transactionum, lexicorum.

Undecimas *oratores, poetae*, mythologi, grammatici, lexica et dictionaria linguarum, aesthetici, symbolici et quicunque alii generice philologorum vocabulo comprehensi.

Pro libris manuscriptis aliisque admodum raris et prohibitis locus assignandus est, ad quem non cuilibet pateat accessus.

C) Catalogus bibliothecae sic ordinatae vel est generalis tantum, vel constat pluribus particularibus pro qualibet videlicet classe librorum seorsim conscriptis. Prior hoc modo conficiendus est: I. Scidia sive schedae parantur, in quibus singulorum librorum per thecas et gradus debito jam ordine dispositorum tituli sunt descripti, id est 1. Cognomen auctoris (subjuncto intra parentheses praenomine et nomine), vel si deest cognomen nomenque auctoris, huius loco princeps tituli sive argumenti vocabulum, 2. ipsum libri argumentum, 3. editionis locus, 4. annus (vel si nec locus nec annus in libro exprimitur, notae S. l. et S. a.), 5. forma seu magnitudo libri ex. gr. fol. vel 4-to, vel 8-vo, vel 12-mo etc., 6. numerus voluminum ejusdem operis, 7. numerus Romanus thecae, sub quo stat liber, 8. litera a vel b vel c etc. notans gradum et 9. numerus ordinis, quo in eodem gardu reperitur idem liber. II. Id genus schedae infilandae sunt ordine alphabetico auctorum aut vocabulorum pro auctoribus non expressis principe loco occurrentium. Itaque pro catalogo universali filum unum longum continebit litteram A, alterum B, tertium C et sic porro. III. Fiat descriptio ad purum in philiris secundum novem rubricas totidem columnis limatis, uti adnexus exemplar ostendit. IV. In huiusmodi descriptione reliquantur spatia vacua pro novis libris interserendis. V. Si tantus est numerus philyrarum hac ratione descriptarum, ut plura justa volumina efficere possint, distributio hoc modo fiat, ut volumen primum contineat ex. gr. literas ABCD, ac tum in dorso huius voluminis esto pro titulo: „Catalogus bibliothecae academicae T I. A—D, T. II. E—I.“ etc. VI. Eodem modo procedendum est in

conficiendis catalogis particularibus, constituendo videlicet cuilibet disciplinae supra expositae proprium catalogum alphabeti pariter ordine conscriptum. Sed tunc in dorso cuiuslibet catalogi compacti et ligati apponatur generale argumentum librorum eo contentorum, ex. gr. Libri theologici, Biblia, Patres etc. VII. Quod si contingat nonnullos libros ad alia bibliothecae loca transponere, summa diligentia etiam in catalogo alius thecae numerus aut alia gradus litera ordinisve numerus priore deleto adscribatur.

GÁRDONYI ALBERT.

## CIRILLBETŰS SZLÁV SZÖVEGEK NEMZETKÖZI TUDOMÁNYOS ÁTÍRÁSA.

A cirillbetűs szövegek átírása minden országban komoly gondot okoz a könyvtárosoknak. A kérdésnek ugyanis sokkal több vonatkozása van, mint azt a szláv nyelveket nem ismerők az első pillanatban gondolják.

A cirillbetűs szövegek átírására vonatkozólag úgy szólván minden nyugateurópai országban az az elv uralkodik, hogy a cirill betűkkel írt szöveget a *kiejtésnek* megfelelően a *nemzeti* helyesírással kell átírni. Ennek megfelelően például az orosz *Čechov* nevet angolul *Chekhov*, franciául *Tchékhov*, olaszul *Cekhov*, németül *Tschechhoff*, lengyelül *Czechow*, magyarul meg *Csehov* alakban szokták írni. Már ebből az egy példából is látni, milyen nehézséget jelent ez a tarkaság egy nemzetközi tudományos bibliográfia összeállítója vagy használója számára. Ugyanaz a könyv a különböző bibliográfiákban a legkülönbözőbb helyekre kerül, ami természetesen a bibliográfiák használatát nagymértékben megnehezíti.

A példának felhozott *Csehov* név azonban távolról sem szemlélteti az európai népeknél dívó átírásokkal járó nehézségek összességét. Ez a példa csupán csak arra mutat rá, hogy a különböző bibliográfiákat használó könyvtárosnak nem elég a saját irodalmának átírási szabályait tudnia, hanem ismernie kell az összes nyugateurópai országokét is.

Ennél sokkal komolyabb probléma elé állítja a könyvtárost az az elv, hogy a cirillbetűs szövegeket *kiejtés* szerint kell átírni. Itt legfőképen az orosz nyelv támaszt sok nehézséget. Eltekintve attól, hogy a szláv nyelvekben és így az oroszban is számos olyan hang van, amely a nyugati nyelvekben egyszerűen hiányzik, így tehát a hang jelölésére szolgáló betű sem lehet meg (pl. a mélyhangú *i*, amelyet a lengyelben *y*-nal jelölnek), az oroszban az írás és a kiejtés közti sokszor nagyon éles különbség szinte megold-

hatatlan probléma elé állítja a címfelvevőt. Tudni kell, hogy az orosz helyesírás etimológikus. Az oroszok a szavakat nem a mai irodalmi nyelv valódi kiejtése szerint írják, hanem a kiejtéstől teljesen függetlenül a szó *eredetének* megfelelően jelölik. Az oroszban ugyanis a hangsúly következtében számos hangfejlődés történt. A hangsúlytalan szótagok magánhangzói szintelenebbé váltak, sőt némelyik magánhangzó egészen mássá fejlődött. Például a hangsúlytalan helyzetben álló *o* *a*-vá fejlődött, az *e* *i*-vé stb. Másfelől a hangsúlyos *je* bizonyos esetekben *jo*-vá lett. Mindezek a változások azonban az írásban nem jutnak kifejezésre. A szó írásképe ma is olyan, mintha ezek a változások a kiejtésben egyáltalában nem történtek volna meg. Például a *Potemkin* alakban írt név helyes kiejtése *Patyomkin*, mert itt a második szótagon lévén a hangsúly, a hangsúlyos *je* (az oroszban az *e* *mindig* *je*-t jelöl!) *jo*-vá, a hangsúlytalan első szótag *o*-ja pedig *a*-vá fejlődött. PUSKIN *Onegin*-nak írt költeménye címét viszont *Anyegin*-nek kell olvasni és nem *Anyogin*-nak, mint azt *Patyomkin* alapján gondolná valaki. A *kiejtés* szerinti helyes átíráshoz tehát okvetlenül ismerni kell az orosz hangsúlyviszonyokat. Ez azonban egyáltalában nem könnyű. Először is az orosz hangsúly szabad, azaz nincs egy szótaghoz kötve, mint például a magyarban, hanem ugyanabban a szóban is változhatik a helye, aszerint, hogy alanyesetről vagy ragozott esetről van-e szó. Másodszor, és gyakorlati szempontból ez a legsúlyosabb, az orosz szövegekben a kiejtést módosító hangsúlyt egyáltalában nem jelölik, kivéve természetesen a pedagógiai célzattal írt nyelvtanokat vagy olvasmányokat. Mindenesetre a legnagyobb ritkaság, hogy a hangsúlyt a könyvek címszövegében feltüntetnék, legalább is én ilyen könyvet még sohasem láttam. Ha tehát valaki az orosz könyvek szerzőinek nevét és a könyvek címét a kiejtés szerint helyesen, vagy legalább is megközelítő pontossággal akarja felvenni, nem elég a cirill betűk hangértékét ismernie, sőt nem elegendő tudni oroszul olvasni, hanem elengedhetetlenül szükséges, hogy a címléíró teljesen otthon legyen az orosz hangsúlyozási kérdésben és tökéletesen ismerje az orosz beszélt nyelvet is. Talán felesleges megemlítenem, hogy ilyen követelményekkel nemcsak nálunk, de még a nyugati országokban sem lehet fellépni a könyvtárosokkal szemben.

Sokal enyhébb ugyan a helyzet a bolgár szövegeknél, de itt is számos akadálya van a kiejtésszerinti átírásnak. A bolgárban is

nagy szerepet játszik a hangsúly, a hangsúlytalan szótagok magánhangzói itt is érezhetően redukálódnak és megváltoznak, bár nem olyan nagy mértékben, mint az oroszban. De itt is vannak hangok, amelyek hangsúly alatt lényegesen másképp hangzanak, mint hangsúlytalan helyzetben. Például a *ѣ* hangsúlyos helyzetben igen sokszor *ea*, *ja*, míg hangsúlytalan helyzetben csupán *e*. A hangsúly természetesen itt is szabad és itt sem jelölik. De ettől eltekintve van itt is olyan hang, amely a magyarban teljesen idegen és persze jele sincs a magyar helyesírásban. Ez a *ѣ*, *ѣ*-val jelölt nyílt *o*-szerű (de az *o*-tól élesen megkülönböztetendő) hang. Hogy ezt a hangot magyar helyesírással eddig hogyan próbálták átírni, nem tudom. Sem az Akadémia helyesírási szabályzatában, sem másutt nem sikerült eddig nyomára akadnom.

Lényegesen más a probléma a cirillbetűs szerb szövegek átírásánál. A szerb helyesírás szigorúan fonetikus, itt tehát olyan nehézségek egyáltalában nem tornyosulnak az átírás elé, mint az oroszban. Sőt a szerb nyelvben nincsenek olyan hangok sem, amelyeknek az átírása például a magyarban komoly problémát jelentene. Itt egészen más okok szólnak a jelenleg szokásos átírás ellen. Tudniillik a szerb és a horvát nyelv egy és ugyanaz a nyelv. Néhány apró eltérésen kívül az a legnagyobb különbség köztük, hogy a szerbek cirill betűkkel, míg a horvátok latin betűkkel írnak. A kétféle írás következtében tehát előfordulhat — és a mai átírási szabályok mellett számtalanszor elő is fordul —, hogy ugyanaz az ember, esetleg ugyanannak az embernek ugyanaz a munkája két különböző alakban szerepel a katalógusban: egyszer a horvát helyesírás szabályai szerint (pl. *Ćorović*), máskor meg magyar — vagy más nyugateurópai — helyesírással (pl. *Tyrovity*). Az egyik esetben ugyanis, latin lévén az írás, az összes mellékjelek és egyéb helyesírási sajátságok pontos visszaadása, a másik esetben pedig a magyar helyesírásnak megfelelő elnagyoló, pontatlan átírás a szabály. Mert bár például a horvát *ć*-nek megfelelő szerb *ћ* hangnak a magyar *ty*-vel (de semmiesetre sem *cs*-vel!!) való átírása eléggé megközelíti a szerb hang kiejtését, pontosnak egyáltalában nem lehet nevezni, mert az illető hangot a magyarban hozzávetőleg *tys*-nek kellene jelölni.

Ebből a vázlatos ismertetésből is, azt hiszem, elég világosan kitűnik, hogy a mai elv, a kiejtésszerinti átírás, olyan feladatok elé állítja a könyvtárak tisztviselőit és a bibliográfiák összeállítóit,

amelyeknek vajmi kevés könyvtáros tud megfelelni. De erre nincs is semmi szükség. Amint nem kívánja senki sem, hogy az *angol* könyv címét *kiejtés szerint* is átírja a címfelvevő, ugyanúgy nem kívánhatjuk tőle azt sem, hogy az *orosz* címet fonetikusan írja le. Hiszen ha az angol szerzők nevét szabad, sőt kell az eredeti angol helyesírás szerint leírnia és nem kell törődnie annak a kiejtésével, érthetetlen következetlenség, ha az orosz szerző nevénel viszont a név pontos orosz kiejtésének feltüntetését követeljük. Pedig hát az angol nyelvet tudók száma nemcsak Nyugat-Európában, de nálunk is messze-messze túlhaladja az orosz nyelv ismerőit! Az egyetlen helyes elv tehát teljesen elvetni a *kiejtés* szerinti átírás elvét és tisztán csak a *betűk átírására* szorítkozni. Az átírónak tehát nem orosz, bolgár stb. *hangokat*, hanem orosz, bolgár stb. irodalomban használatos cirill *betűk* átírási szabályait kell megtanulnia. Ez, mondanom sem kell, lényegesen könnyebb feladat. Míg a hangok átírásánál a *nyelvet* is kifogástalanul kellett tudnia, addig a betűk átírásánál voltaképpen csak a cirill betűket kell ismernie. Sőt még azt sem, hiszen a címleíró-szabályzatban közölt táblázat ebben könnyen kisegítheti.

Egyszóval, a betűátírás (transzliteráció, az eddigi transzkripció helyett) lényege az, hogy tekintet nélkül a nyelvre, a cirill betűket mindig egy és ugyanazon latin betűvel írjuk át. Ez volna az ideális transzliteráció. Sajnos azonban a valóságban ezt a szabályt ilyen mereven nem alkalmazhatjuk. Ugyanis a különböző szláv nyelvekben ugyanazt a cirill betűt néha lényegesen eltérő hangok jelölésére foglalták le. Ezt pedig az érthetőség, a szöveghűség és a nemzeti jelleg megkülönböztetése miatt tekintetbe kell vennünk. Például a cirill *р* minden szláv nyelvben a *g* jelölésére szolgál, kivéve az ukránt (vagy más néven kisoroszt), ahol *h* a hangértéke, míg a *g* hangot egy, a többi szláv ábécében ismeretlen jellel jelölik. Vagy ugyancsak minden szláv nyelvben *і*-t jelent a cirill *и*, csak az ukránban nem, mert itt *у*. Ennek természetesen nyelvtörténeti okai vannak. Mármost hiba volna egy ukrán *р*-t *g*-vel átírni, mert ezzel egyrészt esetleg a szöveg homályossá válnék (a *g*-vel hangzó szó esetleg mást jelent), másrészt a szövegből nem tűnnék ki a könyv ukrán nyelvi jellege. Még inkább vonatkozik ez a *и*-re. Vagy például teljesen hamis képet kapnánk a szövegről, ha az ó-egyházi szlávban (az oroszban

és a bolgárban a szó végén elhagyható) ѣ-t egyszerűen jelöletlenül hagynók.

Ezek a példák tehát arra mutatnak, hogy a betűátírást a maga rideg következetességével mégsem vihetjük keresztül. Ez azonban nem jelenti, hogy a betűátírás elvét most már teljesen feladjuk. Legfeljebb némileg módosítanunk kell. A cirill betűk általános érvényű egységes átírása helyett kénytelenek vagyunk különbséget tenni a cirill ábécét használó egyes szláv írásbeliségek között és az egyes nyelvek szerint külön-külön megállapítani az egyes cirill betűk átírását. Bár ez már jelentékeny nehézségeket jelent a könyvtári tisztségviselők számára, hiszen most a címfelvétel előtt először el kell dönteni, hogy a cirillbetűs szöveg milyen nyelven van írva, ez a feladat még mindig összehasonlíthatatlanul könnyebb, mint a kiejtésszerinti átírás.

Ami már most a betűátírási módszert illeti, fontos, hogy minden cirill betűnek meg legyen a teljesen megfelelő latinbetűs egyenértékese. Elvül kell felállítani, hogy egy cirill betűnek csak egy latin betű felelhet meg és egy latin betűvel csak egy cirill betűt lehessen átírni. Ezenkívül kívánatos, hogy a cirill betűk átírására szolgáló latin betűk egyszerűek legyenek és ne összetettek. Az átírt szöveg pontosságának és érthetőségének rovására esnék az összetettbetűs átírás. Például a *zs* betűcsoport azért nem alkalmas a *ž* hang jelölésére, mert a szlávban (orosz, ukrán, bolgár stb.) gyakori a *z-s* hangkapcsolat, a *zs* tehát félreértésekre adhat alkalmat.

Ezeknek az elveknek szem előtt tartásával be kell vallanunk, hogy a magyar helyesírás számos szláv nyelv cirillbetűs ábécéjének átírására — helyesebben pontos, tudományos átírására — nem alkalmas. A magyar helyesírás segítségével nem tudunk különbséget tenni számos cirill betű között (például orosz *и* és *и*, ukrán *и* és *і* között), nem is beszélve arról, hogy a magyar helyesírás összetett betűi számos félreértésre szolgáltatnak alkalmat. De mégkevésbé alkalmasak erre a nyugateurópai népek (németek, angolok, franciák, olaszok stb.) helyesírási rendszerei. Hiszen például a német a szóvégi rövid *-ov* hangcsoportot, jobb híján, kénytelen az egyébként teljesen hamis képet adó *-off* betűkkel átírni. Vagy például a *zs* hangot mégcsak le sem tudja írni, hanem *sch*-val írja át!

A cirill betűk átírására ellenben nagyon alkalmas a mellékjeles betűkkel bővült egyszerű latin ábécé. Ez a mellékjeles betűkkel kiegészített ábécé jelenleg a csehben, tótban, horvátban, szlovénben és részben a lengyelben használatos. A lényeg az, hogy a latin hangrendszerben hiányzó hangot a hozzá legközelebb álló hang latin betűjének valamilyen mellékjellel ellátott alakjával jelöli. Például az *s* hangot *š*-sel, az *ny* hangot *ń*-nyel stb. Ezzel a betűrendszerrel könnyedén tehetünk eleget annak a követelménynek, hogy minden cirill betűnek csak egy latinbetűs megfelelője legyen.

Ezt az átírási módot nem is kell nekünk, könyvtárosoknak újonnan megalkotnunk, mert a nemzetközi szlavisztikai irodalomban, német, francia, angol, olasz, magyar stb. szakirodalomban éppúgy, mint a csehben, lengyelben stb., már régóta megvan és teljesen bevált. A mellékjeles betűkkel bővült latin betűsorrall pontosan ki tudjuk fejezni a cirillbetűs szövegek minden árnyalatát. Könyvtári, bibliográfiai célokra tehát, ahol a pontos, betűhű szöveg elengedhetetlenül szükséges, nemcsak nagyon alkalmas, hanem az egyedül lehetséges betűsor.

A nyugateurópai könyvtári és bibliográfiai gyakorlatnak eddigi fogyatékoságán akar segíteni az ISA-Comité, amikor napirendjére tűzte a cirillbetűs szláv szövegeknek nemzetközi tudományos átírásának kérdését. Néhány régebbi — lényegében az angol és francia helyesíráson alapuló angol és francia — kísérleten kívül eddig egy figyelemreméltó javaslatot adtak be. Az olasz ENRICO DAMIANI ugyanis azt javasolja,<sup>1</sup> hogy a cirillbetűs szláv szövegek átírási alapjául a horvát helyesírás szolgáljon, amely, mint már említettem, a szerb cirill betűknek pontos megfelelőivel szolgál. A részletesen, gondolatmenetében az enyémhez hasonlóan megokolt javaslatához csatolja a cirill betűk latinbetűs átírását is. Ez a szerb-horvát betűkön kívül néhány, a szerbben ismeretlen cirill betű átírását is feltünteti.

Amikor DAMIANI javaslatát a nemzetközi bibliográfia és könyvtári gyakorlat szempontjából a legmelegebben üdvözljük, mint olyan lépést, amely az eddigi zűrzavaros és tudományos

<sup>1</sup> A Deutscher Normenausschuss által a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének hozzászólás és állásfoglalás végett átküldött javaslat. Megjelent olaszul a *L'Europa Orientale* c. folyóirat XVIII—1938. kötetének XI—XII. füzetében.

szempontból egyáltalában nem kielégítő állapotot van hivatva megszüntetni, nem hallgathatom el, hogy az Országos Széchényi-Könyvtár már 1935-ben az adréma-rendszer bevezetése alkalmával áttért az itt javasolt rendszerre. A szlávnyelvű cirillbetűk átírása tölem, az oláhnyelvűeké pedig TAMÁS LAJOS akkori alkönyvtárnok, ma egyetemi ny. rk. tanártól származik. De meg kell említenem azt is, hogy DAMIANI átírási javaslatában, bár lényegében helyes, számos hiba, sőt hiány is észlelhető. DAMIANI ugyanis nem domborította ki eléggé a különböző szláv nyelvek betűhasználatát. Teljesen figyelmen kívül hagyta például az ukránt, nem vette kellően figyelembe az egyházi szlávot, sőt itt-ott a betűátírás elvén is csorbát ejtett és feleslegesen hangátírást javasolt. Az alábbi táblázaton, amely lényegében az Országos Széchényi-Könyvtár új címfelvételi szabályzatához mellékelte szláv és oláh cirill betűk átírásával azonos, DAMIANI hibáit is igyekszem kiküszöbölni. A különbség az én két összeállításom között az, hogy míg abban a betűk nyelvek szerint vannak csoportosítva, addig itt a különböző nyelvek betűit közös táblázatban tüntetem fel.

| A betű alakja | A betű számértéke | A b e t ű á t í r á s a |                    |                |                 |             |                                |
|---------------|-------------------|-------------------------|--------------------|----------------|-----------------|-------------|--------------------------------|
|               |                   | az ó-egyházi szlávban   | az oroszban        | az ukránban    | a szerbben      | a bolgárban | a cirillbetűs oláh szövegekben |
| A, a,         | 1                 | a                       | a                  | a              | a               | a           | a                              |
| B, б          | —                 | b                       | b                  | b              | b               | b           | b                              |
| B, b          | 2                 | v                       | v                  | v              | v               | v           | v                              |
| Г, г          | 3                 | g                       | g                  | h              | g               | g           | g                              |
| Г, г          | —                 | —                       | —                  | g              | —               | —           | —                              |
| Δ, δ, g       | 4                 | d                       | d                  | d              | d               | d           | d                              |
| h, h          | —                 | —                       | —                  | —              | dj <sup>1</sup> | —           | —                              |
| E, e          | 5                 | e                       | je, e <sup>2</sup> | e <sup>3</sup> | e               | e           | e                              |
| Є, є          | —                 | e                       | —                  | je             | —               | —           | e                              |
| Э, э          | —                 | —                       | e                  | —              | —               | —           | —                              |
| Ж, ж          | —                 | ž                       | ž                  | ž              | ž               | ž           | ž                              |
| З, з          | 7                 | z                       | z                  | z              | z               | z           | z                              |
| S             | 6                 | dz                      | —                  | —              | —               | —           | dz                             |
| И, и, u       | 8                 | i                       | i                  | y <sup>4</sup> | i               | i           | i                              |
| И, и, ũ       | —                 | —                       | j                  | j              | —               | j           | —                              |
| I, i          | 10                | i                       | i <sup>5</sup>     | i              | —               | —           | i                              |
| J, j          | —                 | —                       | —                  | —              | j               | —           | —                              |
| K, к          | 20                | k                       | k                  | k              | k               | k           | k                              |
| Λ, λ          | 30                | l                       | l                  | l              | l               | l           | l                              |
| Л, л          | —                 | —                       | —                  | —              | lj <sup>6</sup> | —           | —                              |

| A betű alakja              | A betű szám-értéke | A b e t ű á t í r á s a |                  |             |            |                 |                                |
|----------------------------|--------------------|-------------------------|------------------|-------------|------------|-----------------|--------------------------------|
|                            |                    | az ó-egyházi szlávban   | az oroszban      | az ukránban | a szerbben | a bolgárban     | a cirillbetűs oláh szövegekben |
| M, м                       | 40                 | m                       | m                | m           | m          | m               | m                              |
| N, Н, н                    | 50                 | n                       | n                | n           | n          | n               | n                              |
| Н, Ѡ                       | —                  | —                       | —                | —           | nj         | —               | —                              |
| O, o                       | 70                 | o                       | o                | o           | o          | o               | o                              |
| n, n                       | 80                 | p                       | p                | p           | p          | p               | p                              |
| P, p                       | 100                | r                       | r                | r           | r          | r               | r                              |
| C, c                       | 200                | s                       | s                | s           | s          | s               | s                              |
| T, (т) <sup>7</sup> , т, т | 300                | t                       | t                | t           | t          | t               | t                              |
| h, h                       | —                  | —                       | —                | —           | é          | —               | —                              |
| Y, y                       | 400                | u                       | u                | u           | u          | u               | u                              |
| oy, ѡ, ѡv                  | 400                | u                       | —                | —           | —          | —               | u                              |
| Ф, ф                       | 500                | f                       | f                | f           | f          | f               | f                              |
| X, x                       | 600                | ch                      | ch               | ch          | h          | ch              | ch (h)                         |
| Ц, ц                       | 900                | c                       | c                | c           | c          | c               | c (t)                          |
| Ч, ч                       | 90                 | č                       | č                | č           | č          | č               | č                              |
| Ъ                          | —                  | —                       | —                | —           | dž         | —               | dž                             |
| Ѣ                          | —                  | št <sup>8</sup>         | —                | —           | —          | —               | št                             |
| Ш, ш                       | —                  | —                       | šč               | šč          | —          | št              | —                              |
| Щ, щ                       | —                  | š                       | š                | š           | š          | —               | š                              |
| Ѣ                          | —                  | ъ (ŭ) <sup>9</sup>      | —                | —           | —          | ă <sup>10</sup> | ă, â, â <sup>11</sup>          |
| Ѥ                          | —                  | ъ (ŭ) <sup>12</sup>     | ъ <sup>13</sup>  | ъ           | —          | ъ               | ă, â                           |
| Ѧ, ѧ                       | —                  | ě                       | ě <sup>14</sup>  | —           | —          | ě               | ea                             |
| Ѩ                          | —                  | ja                      | —                | —           | —          | —               | ja                             |
| Ѭ                          | —                  | —                       | ja               | ja          | —          | ja              | —                              |
| Ѯ                          | —                  | je                      | —                | —           | —          | —               | je                             |
| Ю                          | —                  | ju                      | ju               | ju          | —          | ju              | ju                             |
| Ѡ                          | —                  | ę                       | ja <sup>15</sup> | —           | —          | —               | ea                             |
| Ѣ                          | —                  | q <sup>16</sup>         | —                | —           | —          | ă               | ă, â, â                        |
| Ѥ                          | —                  | —                       | —                | —           | —          | —               | ân                             |
| Ѧ                          | 9                  | f                       | —                | —           | —          | —               | —                              |
| Ѩ                          | 60                 | —                       | —                | —           | —          | —               | x                              |
| Ѭ                          | 700                | —                       | —                | —           | —          | —               | —                              |
| Ѯ                          | 800 <sup>18</sup>  | o                       | —                | —           | —          | —               | o                              |
| Ѳ                          | —                  | y                       | y                | —           | —          | —               | ă, â                           |
| Ѵ                          | —                  | y <sup>17</sup>         | —                | —           | —          | —               | —                              |
| Ѷ                          | —                  | —                       | —                | ji          | —          | —               | —                              |

<sup>1</sup> A zágrábi Délszláv Akadémia helyett a ѣ jelet használja. Mivel azonban ez a betű a horvát irodalomban ma sem közkeletű, nyomdatechnikai okokból a dj átírás alkalmasabb.

<sup>2</sup> Az oroszban van két e betű. Az E, e minden helyzetben előfordulhat és kiejtése mindig je (Petrov, kiejtése Pjetrov!). Az ѣ csak szó elején és csak idegen szavakban található és kiejtése e. Elegendő tehát, ha csupán a szó-

kezdő *e*-t jelöljük *je*-vel (de akkor okvetlenül!), míg a szó belsejében és szó végén egyszerűen *e*-vel írjuk. Az *e*, *ə* különbség ezzel eléggé kidomborodik. A szóbelseji *e*-nek *je*-vel való jelölése nemcsak felesleges, hanem zavaró is. Az *ě*, amelyet nyelvtani munkákban a hangsúlyos *e* (kiejtése *jo*) jelölésére használnak, folyószövegben és címlapon nem fordul elő, ennek az átírására tehát külön jelet megállapítani nem kell.

<sup>3</sup> Az ukránban az *E*, *e* kemény, tehát *e* (míg az oroszban *je*!), ezzel szemben a *je* szótagot *e*-vel jelölik.

<sup>4</sup> Az ukránban az *и* nem *i*-vel, hanem *y*-nal írandó át! Az *i* jele itt az *i*.

<sup>5</sup> A régebbi orosz nyelvben. Ma ezt a betűt már nem használják.

<sup>6</sup> A zágrábi Délszláv Akadémia ehelyett a *l*-et használja, de ez a jelölés egyáltalában nem terjedt el.

<sup>7</sup> Csak a régebbi, XVIII. század előtti könyvekben fordul elő.

<sup>8</sup> Előfordul az orosz egyházi emlékekben is. Itt néha *ѣ* a hangértéke.

<sup>9</sup> A *ѣ* egy egészen meg nem határozható hang volt az ó-egyházi szlávban (a X. századig). Később eltűnt, vagy teljes hanggá változott (*o*, *e*, *a*). Az egyházi szláv emlékekben már csak hagyomány, amelyet a modern szláv nyelvek közül az orosz és a bolgár is megőrzött (az oroszban a háború vége óta elhagyták). A betű átírása egyike a legnehezebb problémáknak. Modern szövegben (orosz, bolgár) előforduló szóvégi *ѣ* elhagyható, de semmiesetre sem mellőzhető egyházi szláv, különösen pedig ó-egyházi szláv szövegekben. Az ó-egyházi szlávban még hangzott, tehát fontos hang volt, a későbbi egyházi szláv szövegekben pedig, mint a kézirat vagy nyomtatvány keletkezési helyére mutató fontos sajáttság, az átírásnál nem hanyagolható el. Kérdés csupán, hogyan jelöljük. A régebbi szlavisztikai irodalomban *ъ*-val írták át, újabban azonban inkább az eredeti betűt tartják meg latinnyelvű szövegekben is.

<sup>10</sup> Csak szóbelsejében! Szóvégén, éppúgy mint az oroszban, elhagyható.

<sup>11</sup> Az *ѣ*, *ѥ*, *Ѧ* jelek a mai helyesírás alapján. Helyes átírásához tehát tudni kell az oláh nyelvet. Ugyanez az eset a *ѧ* és az *Ѩ*-nál is.

<sup>12</sup> A *ѣ* az ó-egyházi szlávnak másik meg nem határozható hangja (l. a 9. jegyzetet!). Később ez is eltűnt, vagy teljes hanggá változott. A régebbi irodalom *ѣ*-vel jelölte, ma általában megtartják a *ѣ*-t. A későbbi egyházi szláv szövegek meghatározásánál nagy szerepet játszik (a *ѣ*-vel együtt), azért elhagyása hiba volna. A modern szláv nyelvekre nézve lásd a 13. jegyzetet!

<sup>13</sup> Az oroszban, ukránban és a bolgárban az előtte álló mássalhangzó lágyításának jelölésére szolgál. Átírása: *ь*.

<sup>14</sup> A háború óta nem használják az oroszban. Helyette *e*-t írnak.

<sup>15</sup> Csak a XVIII. század vége előtt, akkor is főleg egyházi szövegekben.

<sup>16</sup> Az *ѣ* az újabb és helyesebb átírás. A DAMIANI által javasolt *q*-t a szlavisztikában már évtizedek óta nem használják, de a nem szakembereknél még ma is fel-felbukkan.

<sup>17</sup> Csak görög eredetű szavakban fordul elő.

<sup>18</sup> A betűk számértékéhez meg kell jegyezni, hogy az ezreket a megfelelő betű elé tett *ѣ* jel jelöli. A számok a szövegtől *pontok*kal vannak elválasztva és felettük vízszintes vonal van. Például *ѣ* BTMA = 2341.

A cirill betűknek itt közölt átírásával kapcsolatban talán nem kell külön hangsúlyoznom, hogy ennek az átírásnak alkalmazása nem áll ellentétben a Magyar Tudományos Akadémia ismert előírásával, mely szerint a cirillbetűs családneveket magyar helyesírás szerint kell átírni. A Tudományos Akadémia szabálya ugyanis *magyar szövegben előforduló nevek*re vonatkozik, míg a mi átírásunk cirillbetűs szlávnyelvű könyvcímek, tehát *szlávnyelvű szövegek vagy szövegrészletek átírására* kíván szolgálni. Célja pedig az, hogy végre már a cirillbetűs könyvek bibliográfiai felvétele is a latinbetűs könyvek felvételéhez hasonlóan, szigorúan tudományos, szakszerű és pontos legyen.

KNIEZSA ISTVÁN.

## JUSTH ZSIGMOND ISMERETLEN NAPLÓI ÉS MÁS KÉZIRATAI.

*A Széchényi Könyvtár új szerzeménye.*

1894-ben, alig harmincegy éves korában, vitte el a tüdőbaj JUSTH ZSIGMONDOT az élők sorából; derékbátort pálya, amely mégis már nemcsak ígéretekben volt gazdag. Újtörekvésű, az analízis friss nyugati élményét merészen érvényesítő elbeszélések, megfigyelésekben gazdag cikkek, egy sokoldalú, művelt szellem beszámolóí, francia tapasztalatok és magyar élmények, a reális társadalomrajz és az élesszemű társadalmi kritika komoly kísérletei adták meg munkássága rangját; ha tehetsége egészében mögötte is maradt célkitűzéseinek, azért volt, mert túlmagasra szabta őket és nem volt hajlandó megalkudni. A legválasztékosabbat kereste mindenben, emberekben, társaságban csakúgy, mint eszmékben és szépségben. Egyénisége volt a követelőző, s ha a műveket nem is mindig, életformáját teljesen kénye-kedve szerint tudta átalakítani. Innen a kortársaira gyakorolt szuggesztiója és ma újraéledő varázsa.

Személyisége eddig munkáiból szólott hozzánk, valamint a már közzétett levelekből, amelyek érdekessége ízelítő a körülbelül 2000 darabból álló és csak 1944-ben, halálának ötvenedik évfordulóján hozzáférhető levélhagyaték gazdagságából. (Zárt letét az Országos Széchényi Könyvtárban.) Annál öröndetesebb, hogy most olyan közvetlen forrás került elő, amelyről eddig semmi tudomásunk nem volt: kétrendbeli naplója öthavi párizsi tartózkodásáról (1887 január 1-től május 31-ig) és negyedévi itthoni társasági életéről (1889 március 15-től június 5-ig). Kiszakított-ságuk nem véletlen; mindkettő életének egy zárt periódusáról ad képet, láthatóan azzal a céllal készült, hogy mintegy sűrített ki-vonatban tárja fel ismétlődő párizsi útjának és itthoni környeze-tének érdekességeit. Napi események, de az elemző regényíró sze-mével megfigyelve, tudatosan gyűjtött nyersanyag a műveihez.

A naplóköteteket más eddig lappangó munkákkal együtt a napokban szerezte meg a Széchényi Könyvtár DR. JUSTH JÁNOS aradmegyei földbirtokostól, JUSTH ZSIGMOND fivérének, GYULÁNAK, a neves függetlenségi politikusnak a fiától. A kéziratok részletezése a következő:

1. *Ádám*. JUSTH ZSIGMOND első, kéziratban maradt regénye. (1939/18. növedéknaplószám.) 20×16 cm-es füzet, csonkított kék papírfedéllel. A regény JUSTH eredeti kézírásában 272 levélre terjed, nyomdára készen, csak egy lapra írva; címe még hiányzik. Utána 113 számozatlan üres levél.

A regényt 1885-ben írta, kommuniké jelezte is a megjelenését; ez azonban valami okból elmaradt és első könyve 1887-ben a *Káprázatok* novelláskötet lett. Ő mondott le vajjon a megjelenéséről, érezve hibáit? Lehetséges. A regény falusi környezetben játszódik, de későbbi falutörténeteitől eltérően hősei nem parasztok, hanem a helybeli intelligencia. Tárgya analitikus mintaképeinek megfelelően *un drame passionné*; a református lelkész szenvedélyes, a kicsinyes falusi világba nem illő feleségének Leonának viszonya az új káplánnal, Ádámmal, aki az egész regény folyamán bágyadtan és éppen ezért sikertelenül küzd vétké ellen. Titkukat csakhamar szájára veszi környezetük (amelynek rajzában különben legjobban nyilvánul meg az író eredetisége); végre egy tragikus kontrasztnak szánt, de inkább kissé kómikusnak ható jelenetben, vándorkomédiások előadása közben a férj is értesül a történetekről. Haragos kitörését otthon sajnos a szomszédszobából végighallgatja a leánya is, aki titokban szerelmes Ádámba és belebetegszik, majd belehal a leleplezésbe. Leona elmegy a kéznél lévő komédiásokkal, Ádám pedig megsemmisülten rogy a tisztaszívű Margit sírjára. Sajnos a giccs felé hajló témát a lélektani festés sem menti; naív és papirosízű ez is. (Ne felejtjük el, hogy a lélekelemző huszonkettedik évében volt.)

2. Első könyvének, a *Káprázatoknak* kritikái, lapkivágatokban. (1939/21.) Vörösbarna vászonkötésű kötet, 19,5×12,5 cm, 58 levelén egy-egy lapra beragasztott kivágatok, 16 levele üres. Az első előzéklapon JUSTH felírta jelmondatát: „*Vitam meam persequor.*“

A kritikák WOHL STEFANIE, ÁGAY ADOLF, VADNAY KÁROLY, PALÁGYI LAJOS, AMBRUS ZOLTÁN, SZANA TAMÁS, RÁKOSI JENŐ, PETELEI ISTVÁN, RADÓ ANTAL, BRÓDY SÁNDOR, MÉRAY HORVÁTH

KÁROLY tollából valók. A támadóakhoz (főúri alakjait és elemzőkedvét egyformán szemére vetették) JUSTH a szembelevő üres lapon rövid és epés megjegyzéseket fűzött. Így például RÁKOSI JENŐ e mondatához: „Az analitikus írók oly orvosokhoz hasonlítanak, akik viaszból preparálnak maguknak embert s azt boncolják“. JUSTH replikája: „Az analitikus írók, tehát: Tolstoj, Stendhal, Eliot, Dosztojevszki, Bourget stb., stb.“ SZANA TAMÁS cikkét a következő jellemzéssel vezeti be: „Rákosi kritikája a jóakarát álarca alatt limonádészörppel feltálatva.“ BRÓDY SÁNDORRÓL, aki RIEDL ugyanakkor megjelent Arany-könyvét és JUSTH novelláskötetét fogta össze és ismertette fanyalgóan, mint franciáskodást a magyar irodalomban, ezt a személyes meghatározást olvassuk: „*mon ennemi intime*“.

3. *Gányó Julcsa* című regényének színpadi átdolgozása; ötfelvonásos színmű. (1939/18.) Piros papírkötés, vászonhát és sarkak, 34×21,5 cm, 2 számozatlan és 90 számozott levél. Másolat JUSTH sajátkezű javításával és névaláírásával.

Tudjuk, hogy JUSTH a szenttornyai parasztszínháza számára maga is írt néhány kisebb jelenetet, de hogy a komoly, nagy színpadon is szerencsét próbált és éppen legkiválóbb parasztregegyének átdolgozásával,<sup>1</sup> csak most válik közismertté. A darabot a hozzámellékelt igazgatói jelentés tanúsága szerint már írója halála után a Nemzeti Színházhoz is benyújtották, sikertelenül. Íme FESTETICH ANDORNAK, a színház akkori igazgatójának véleménye (1 ívalakú levél):

„Nem közönséges tehetség ambíciózus munkája. Mintha HAUPTMANN GERHARD befolyása éreznék rajta, a nélkül, hogy eredetisége szenvedne.

Magvas, sok helyt erőteljes stílus, biztos kézzel rajzolt alakok. Az igaz életből kiszakított igen egyszerű história — de híjával minden színszerűségnek. Kezdetleges technikája lehetetlenné teszi a színpadon. Kár, hogy a szép tehetségű szerző nem él, mert kétségtelen, hogy képes lett volna színpadra alkalmas darabot írni, sőt talán még ebből is tudott volna olyat formálni. Természetesen

<sup>1</sup> GÁLOS MAGDA értékes dolgozatának *Sigismond Justh et Paris*, Bp. 1933.) egy adata szerint (115. l. jegyzet) RÓZSA MIKLÓS ugyanebből a témából *A hit* címen népszínművet írt, amelyet 1902-ben a Népszínházban be is mutattak. Darabjának JUSTH átdolgozásával való összefüggése kivizsgálásra vár.

alaposan, gyökeresen kellene átdolgozni, formába önteni, amit most már alig szabadna valakinek megkísérelnie, mert az átdolgozó írói egyénisége fogna felülkerekedni oly mértékben, hogy a szerző egyénisége elhomályosodhatnék.“

Ezek után elmondja a darabnak a regény menetét híven követő tartalmát, majd így fejezi be kritikáját:

„Itt-ott megkapó színekkel rajzolt drámai jelenések, közvetlen hang; de kezdetlegesen összerótt jelenetek, lehetetlen forma.

*Előadásra nem alkalmas.*

Budapest, 1899 április 15.“

A szigorú szakértői véleményt, sajnos, a negyvenév utáni újraelolvasáskor sem lehet megfellebbezni; legfeljebb mai érzékünkkel érdeméül hozhatjuk fel, hogy a népszínművek világában elsőnek kísérletezett a reális ábrázolással, felismerte a parasztság rétegződését, mereven egymásnak szegülő belső osztályait, szektárius hajlandóságát. De ezek alapján mind a regény érdemei, belőlük igazi drámai összeütközést kihozni nem tudott, epikus egymásutánban pergeti jeleneteit. Gányó Julcsával megtörténnek az események, még a tragikus fordulópontokon is bágyadtan és színtelenül.

4. A JUSTH által alapított *Debating Society* (Vitakör) jegyzőkönyve. (1939/21.) Papírkötés, barna félbőrhát, rajta „*Napló*“ felírással; 24×19 cm, 71 levél beírva, 18 levél üres, a végén 1 levél a tagok névsorával és lakáscímekkel.

A vitakört arisztokrata barátaiból alakította meg, 1883 novemberében. Harmincnál több fiatal emberből állott a baráti társaság, BATTHYÁNY, SZÉCHENYI, ZICHY, SZAPÁRY stb. grófokból, kik titkos szavazással egészítették ki körüket és rendszeresen összegyűltek valamelyikük lakásán, hogy egy-egy tanulmányt meghallgassanak s előre kitűzött témák felett vitázzanak. Ezenkívül időnként írókból és költőkből olvastak fel. Az aktív szereplés alapszabályszerűen kötelező volt és derekasan kis is vették részüket belőle. Íme néhány megvitatásra került téma:

A 9. gyűlésen ANDRÁSSY SÁNDOR beszélt a felsőmagyarországi kivándorlásokról, a 12.-en JUSTH a polgári házasságról, a 14.-en SZAPÁRY LÁSZLÓ a magyar hitelintézetekről, sorozatos üléseken megvitaták LE PLAY tanait. Szó volt a francia forradalom és az idegen intézmények hatásáról nálunk, a centralizációról, az ál-

landó hadseregről, a párbajügyről, a sajtószabadságról, a halál-büntetésről, aktuális politikai kérdésekről, mint a főrendiház reformja, új gazdasági elvekről, modern művészi problémákról, mint a realizmus jogosultsága. Vita után szavazással foglaltak állást s rendesen egy közösen megfogalmazott tételben rögzítették véleményüket. 1885 májusáig, a közbeeső vakációkkal, ötvennél több gyűlésen áldozott az önképzésnek és a politikai, kulturális szerepre előkészülésnek egy olyan fiatal réteg, amely egyébként más szórakozásokhoz volt szokva; a kártyázást és újságolvasást a gyűlések alatt alapszabály tiltotta. A kör lelke és jótékony zsarnoka természetesen JUSTH ZSIGMOND; a viták irányításában ott rejtőzött az ő angolos elgondolása egy művelt, a korszellemet megértő és tekintélye súlyával szolgáló, haladóan konzervatív arisztokráciáról; a társulás önképzőkör volt, de nemzetnevelő célzattal.

5. *Franciaországi napló.* (1939/21.) Dobozba zárt, 17,5×11,5 cm nagyságú angol levélpapíron 435 sűrűn teleírt levél; ő maga ívenként számozta. (Az utolsó, 436. levél üres, négy levél, a 111—12-s eredeti számozású, sajnos hiányzik a szövegből.) 1887 január 1-től május 31-ig íródott.

6. *Magyarországi napló.* (1939/21.) Ugyanígy 217 levél. 1889 március 15-től június 5-ig.

A naplókat kiadásukkal kapcsolatban lesz alkalnam részletesen ismertetni; itt éppen csak jelezni akarom, milyen érdekes anyaggal szolgál egy írásmű, ahol a reggeltől estig emberek között járó és embereket megfigyelő író jóvoltából felvonul az akkori Párizs egész társadalmi és szellemi elitje. Sarah Bernhardt, Taine, Huysmans, Bourget, Comtesse Diane, Princesse Mathilde, Verescagin, Antokolszki, Munkácsy, a Faubourg St. Germain típusai, a századvég kozmopolita művészhada arcképét, beszélgetéseit, környezetét kapjuk eleven, könnyű tollú előadásban; kétségtelen, hogy JUSTH legérdekesebb munkája. A magyar rész már személyesebb vonatkozású, de telve általános reflexiókkal, későbbi regényei problémáival; művészet- és társadalomszemléletére elsőrendű forrás. Íróársai: Jókai, Vadnay, Gozsdu, Bródy, Szana, művészek: Feszty, Mednyánszky, mágnes barátok, asszonyok, leányok, érdekes családok, feltűnő emberpéldányok seregszemléje ez a kötet is; a szempont mindig az analitikusé, aki itt a személyes tapasztalatokon és ismerősökön keresztül a magyarság életkérdései felől is tájékozódik. A portréfestő-szenvedélyen túl ez a strukturális ér-

deklódés, a társadalmi fogékonyság adja meg mind a párizsi, mind a magyar kötet értékét. Nem is beszélve a külön művészi gyönyörűségről, amit e jellegzetesen századvégi, egyszerre mondén és artisztikus, életélvező és súlyos válságokkal vívódó vallomás a mai olvasónak nyújt.

7. A szerzemény utolsó darabja az egykor híres és általa nagyrabecsült pesszimista költőnő, LOUISE ACKERMANN költeménykötete, (1939/18.) 1885-ben megjelent összes verseit a hetvenkétéves matróna meleg hangon dedikálta a huszonkétéves fiatal idegennek, aki akkor ismerkedett először Párizzsal. „A Sigismond de Justh. Témoignage de la vive Sympathie qu'il m'inspire et du plaisir que j'éprouverai à voir bientôt s'ouvrir devant lui un bel avenir littéraire.“ Ezután egy négysoros idézet egyik szép verséből. A kötet kiegészíti JUSTHnak gyűjteményünkben őrzött, ajánlásokban gazdag könyvtárát. (Lásd KOZOCSA SÁNDOR: *Justh könyvtára. Könyvtári Szemle*, 1935.)

A kiadás a szerzői jogok birtokosának, DR. JUSTH JÁNOS-nak engedélyével történik.

HALÁSZ GÁBOR.

## A MAGYAR KÖLCSÖNKÖNYVTÁRAK KEZDETEI.

Minden könyvtárintézmény kultúrmissziót tölt be, természetesen a kölcsönkönyvtár is. Feladata és célja a társadalom legszélesebb rétegeinek a nevelése, a tömegek kulturális felemelése. A raktáraiban őrzött „tisztá“ irodalom erejének és szépségének segítségével feledteti a dolgozó emberrel robotját; ha szakmunkák is vannak állományában, ilyen irányban is felvilágosítja és segítségére siet az érdeklődőnek. Az igazi kölcsönkönyvtár nem elégszik meg a gyors és pontos kiszolgálással, neveli és irányítja is közönségét. Működésének sikerét azzal biztosíthatja a legeredményesebben, ha lépést tart a korszellemmel és ízléssel, természetesen anélkül, hogy az egészséges életszemléletet és ízlést feláldozná.

A kölcsönzés szükségességét már az ókor is felismerte: Antióchia, Athén, Róma olvasóközönsége igen gyakran folyamodott hivatásos kéziratkölcsönzőkhöz. SZENT PAMPHILIUST (Kr. u. 309) a könyvtártörténet is említi, az „emberiség jótevőjét“, aki Caesareában sokezer kötetből álló könyvkölcsönzési intézményt létesített a keresztény hívők számára, melynek anyaga elsősorban vallásos tárgyú és tudományos volt. Példáját — állítólag — többen is követték. A középkorban leginkább a kolostorok és az egyetemek könyvtárai kölcsönözték könyveiket, megfelelő ellenőrzés, azaz szabályok mellett. A mai értelemben vett kölcsönkönyvtárak csak későbbben, a XVIII. században létesültek. Ekkor már könyvkereskedők is vállalják a könyvek kölcsönzését. Velük párhuzamosan könyvkedvelők olvasótársaságokat (cabinet de lecture, Lektur-Cabinet, Lese-Cabinet, olvasó-kabinét) alapítanak, melyek tagjai az érdeklődésük körébe eső könyvekért havonként meghatározott összeget fizettek a könyvkereskedőknek és az így megvásárolt munkák azután a tagtársak kezéről-kezére jártak; ha már valamennyien elolvasták, egyes társulatok kölcsönkönyvtárak alapját vetették meg velük, mások viszont elárverezték a

könyveket és ezzel nem egy magánkönyvtár létesüléséhez járultak hozzá. Európa majdnem minden nagyobb államában alakultak olvasótársaságok, minthogy a művelt államok csakhamar felismerték a kölcsönkönyvtárak nevelőerejében rejlő óriási hasznát. Franciaországban 1701-ben már van a könyvkereskedőknek és az olvasótársaságoknak is kölcsönkönyvtárak. Az utóbbiak virágkora a XVIII. század közepe, amikor gyors egymásutánban ütik fel fejüket a „cabinet de lecture”-rök, melyek a forradalom idején részben pártklubokká, vagy valóságos irodalmi szalonokká alakulnak (v. ö. MME CARDINAL híres „irodalmi” cabinet de lectureje). Angliában a skót származású népköltő és könyvkereskedő, ALLAN RAMSTAY létesíti az első circulating library-t, vagy reading room-ot (Edinburgh, 1726). A kölcsönkönyvtár eszméje — akár hivatásos könyvkereskedők létesítik, akár olvasótársaságok — lelkes követőkre talált Németországban, Ausztriában és nálunk is (Stralsund, 1779, Bécs, 1771).<sup>1</sup>

Nálunk II. József uralkodása idején vállalkozik elsőnek egy bizonyos Kleinod kölcsönkönyvtár megnyitására (1787). Sopron városában.<sup>2</sup> Vidéki vásárosaink — a fennmaradt adatok szerint — eleinte nagyobb buzgalommal fáradoznak kölcsönkönyvtárak létesítésén, mint maga a főváros, ami egyébként érthető, minthogy a kultúrcentrumokban a könyvigények kielégítésének nem egyetlen lehetősége a kölcsönkönyvtár. KLEINOD annyira sietett vállalkozásával, hogy az engedélyezés leérkezése előtt megnyitotta, azonban csakhamar megszűnt kölcsönkönyvtára, melynek okát nem sikerült felderítenünk.

1789-ben létesített olvasókabinétet Győrött MÜLLER FERENC könyvkötőmester, melyről rövidebb cikk keretében PÉCZELI JÓZSEF komáromi folyóirata, a Mindenés Gyűjtemény is beszámol:<sup>3</sup> „Nem régiben Győrben MÜLLER FERENC könyvkötő Úr állított fel ilyen Olvasó Kabinétet, melyben tsak addig is bé-

<sup>1</sup> V. ö. FRANKE, JOHANN: Der Leihbetrieb. Berlin, 1905., VON KNOBLAUCH, WILHELM: Die moderne Leihbibliothek. Leipzig [1909], JESINGER, A.: Wiener Lekturkabinette. Wien, 1928, BIRNBACH, RUDOLF: Die neuzeitliche Leihbücherei. Weimar, 1933, LÖFFLER, KARL: Lexikon des gesamten Buchwesens, Leipzig, II. köt. S. 301—311.

<sup>2</sup> CSATKAI ENDRE: Régi soproni könyvgyűjtők... MKSzemle. Budapest, 1939. III. folyam, jan.-márc. 54—61. l.

<sup>3</sup> Mindenés Gyűjtemény. Komárom, 1789. II. 118—119., 135—136. l.

szedett másfél százból álló új Magyar Könyveket, melyeket a szomszéd falukba is kihordanak az olvasni szeretők, egy krt. fizetvén egy Könyvtől minden napra. — Itt Komáromban is most szándékozik egy érdemes Hazafi hasonlót állítani... Bár tsak Hazánkban minden nagyobb városaiban valamely tehetős és érdemes Hazafi, Kalmár, vagy Könyv-kötő, ilyen Olvasó Kabinétet állítana fel [!]... Nem kellene összedugott kezekkel várunk, hogy az eféléket mindenütt tsak az idegenek tsinálják: hanem magunknak kellene iparkodnunk, s' az ilyen Kabinétekba bé-szedett Magyar Könyvekkel Nemzetünket az olvasásra tsalogatnunk." A cikk felvilágosítja az érdeklődő olvasót az olvasókabinét szervezetéről is: „Minthogy azokat a' sokféle s' különböző matériákra tartozó könyveket, melyek minden hónapban szaporodnak, minden különös (egy) személynek megszerezni lehetetlen: a végre gondoltattak ki ezek az Olvasó Kabinétek, melyek Felső Országokon tsak nem minden Városokban találtnak. A ki illyet állít-fel valamely Városban, igyekszik abba bé-szerezni minden-féle új könyveket, melyek a különböző ízlésű embereknek gyönyörűséges mulatságot szerezhetnek. A nyomtatásban kiadott laistromokból ki-ki láthatja, melyik könyv néki való, s ki hozza onnan olvasni, s' fizet tőle 1 krt. napjában. Ez az olvasni szeretőknek nagy ösztön, s' azonban az Olvasó Kabinét Birtokosa is ki-keresi lassanként könyveinek árokat." A cikk szerzője egyben sürgeti a magyar irodalom terjesztését, a magyar író pártolását: „Német Országban nem mehet az ember egy nagy városban is, mellyben egy-két Könyv-Áros ne légyen, a' kiknél öt-hat ezer Könyv mindég készen vagyon. Londonban Belle Könyv-Árosnak van 100.000 való különböző Könyve, többnyire pedig mind szépen bé kötve, hogy a vevők Könyv-kötő után ne várakozzanak, hanem egyszeriben az olvasáshoz kezdhessenek... Így boldogítja más Nemet a' maga Literaturáját, tsak mi Magyarok nem akarjuk előmozdítani a' magunkét." — MÜLLER olvasókabinétének anyagára, a bennfoglalt irodalomra csak következtetni tudunk, minthogy nem maradt fenn róla semmiféle katalógus. KISFALUDY SÁNDOR is MÜLLER kölcsönzőközönségéhez tartozott és így az általa olvasott művekről írt feljegyzéseiből gondoljuk, hogy megtalálta Müller „kabinétében" a különböző nemzetek klasszikus íróit (SHAKESPEARE, GOETHE, SHILLER stb.), a népszerű KOTZEBUET, IFFLANDOT, a divatos bécsi írókat

(ALXINGER, RETZER, MAYER, BROCKMANN), a szentimentális regényeket (MME DESHOULIÈRES, CHAULIEUX, BERNIS, BOUFFLERS, BERTIN, PERNY, DORAT stb.); igen fontos egyébként, hogy MÜLLER kölcsönkönyvtárában megvoltak a magyar írók is (v. ö.: PAIS KÁROLY: A két Kisfaludy Sándor. Cegléd, 1937, 5—13. l.). A győri MÜLLER FERENC-olvasókabinét további sorsa már ismeretlen.

Ugyancsak a Mindenés Gyűjtemény 1789. évi folyama ad hírt a győri származású és sopronban letelepedett NÉMETI MIHÁLY kölcsönkönyvtár-tervéről:<sup>1</sup> „Sopronból írják, hogy oda-  
való becsületes Könyv-kötő, Németi Mihály Úr, Olvasó-Kabinétet kezd állítani, de nem tudja hol és kinél kellene minden új magyar Könyveket meg-szerezni? — Ha minden nagy városokban, mint már javasoltuk, Könyv-árosok volnának, úgy az e'féle Kérdések már nem támasztatnának. Nem is boldogulunk addig, míg némelly érdemes Hazafijak arra a'Haza boldogítására leg-szükségesebb Kereskedésre nem adják magokat. Míg a'lenne, addig mind azoknak, kik e'dologban tudakozódtak, tsak azt felelhetjük, hogy nagy részeket a Magyar Könyveknek Landerer és Müller Győri Könyvkötő Uraknál meg-lehet találni; de sokakat ott sem.“ Németi tudomásunk szerint nem valósíthatta meg tervét.

1790-ben azonban mégis nyílik kölcsönkönyvtár Sopronban, PFUNDTNER MÁTYÁS a tulajdonosa. A Várkerület valamelyik épületében működő olvasókabinétet valószínűleg I. Ferenc rendelete szüntette be.<sup>2</sup> Ennek a kölcsönkönyvtárnak pontosan ismerjük az állományát az 1794-ben megjelent 38 oldalas, 771 könyvet felsoroló nyomtatott katalógusából (*Verzeichnis der Bücher, welche in dem Lesekabinett des Mathias Pfundtner, bürg. Buchbinders in Oedenburg gegen die gewöhnliche Bezahlung eines Kreuzers für jeden Tag oder 30 Kreuzer für einen Monath zum Lesen herausgeben werden. Oedenburg, 1794.*)<sup>3</sup> Éppen-  
úgy, mint a győri MÜLLER olvasókabinétjében, napi 1 krajcár, vagy havi 30 krajcár ellenében olvashatta a közönség HAGEDORN WIELAND, LESSING, SCHIKANEDER, KOTZEBUE, SCHILLER, CERVANTES, MILTON, VOLTAIRE stb. műveit, a francia forra-

<sup>1</sup> Mindenés Gyűjtemény. Komárom, 1789. II. 179., 247—248. l.

<sup>2</sup> CSATKAI ENDRE, i. h. ibid.

<sup>3</sup> L. a katalógus egy példányát az Orsz. Széchényi Könyvtárban.

dalommal foglalkozó egykorú irodalmat, szakmunkákat, csak magyar írókról nem számol be a katalógus, amiből nyilvánvaló a magyar könyvek hiánya.

Magyar könyvekből álló kölcsönkönyvtárat alapít 1793-ban Pesten MOSSÓTZI INSTITORIS GÁBOR könyvkötő; a „magyar” olvasókabinét berendezése német mintára készült: az olvasási díj egy napra itt is 1, egy hónapra pedig 30 krajcár volt. A könyvtár jegyzéke (Pest, 1793) 272 tételről tanuskodik: „erkölcsi” könyvek, prédikációs könyvek, levélkiadványok, versgyűjtemények, regények, víg- és szomorújátékok, különféle krónikák, históriai és történeti munkák, orvosi és egyéb művek. MOSSÓTZI könyvtárának állománya megközelítő képet nyújt a korízlésről és igényről.

A XIX. század elején létesülő olvasókabinétek alapjában véve már mai értelemben vett kölcsönkönyvtárak. Ekkor már szigorú helytartótanácsi rendeletek szabályozzák a fővárosban és a vidéken felállítható kölcsönkönyvtárak számát és helyét. Az 1811. évi március 26-án kelt 7247. sz. ht. rendelet kimondotta, hogy Pesten két kölcsönkönyvtár állítható fel azon feltétellel, hogy sem nyilvános olvasóteremmel, sem pedig tudományos egyesülettel nem kapcsolhatók egybe (nec in conclave lecturae — Lese Cabinet — nec alios literariorum coventuum usus convertantur). Még ugyanabban az esztendőben MÜLLER JÓZSEF, az ismert pesti könyvkereskedő, HARTLEBEN KONRÁD ADOLF üzletvezetője kölcsönkönyvtár létesítésének engedélyéért folyamodik a helytartótanácsához. A vállalkozáshoz szükséges tőke rendelkezésére állott. Magas pártfogója is volt gróf BATTHYÁNY VINCE és gróf SÁNDOR VINCE személyeiben. A helytartótanács nem zárkózott el kérése elől, azonban igen súlyos anyagi feltételekhez kötötte az engedélyt: először is 400 frt. biztosítékot kellett fizetnie a helytartótanács pénztárába, ezenkívül pedig évenként 150 forintot a váci siketnémák intézetének. A kölcsönkönyvtár kicsi forgalma nem bírta el a nagy megterhelést és 1815 végén be kellett zárni a kapukat. MÜLLERT vállalkozásának eredménytelensége már 1812-ben arra készítette, hogy könyvkereskedői engedélyért folyamodjék a helytartótanácsához és könyvkereskedését meg is nyitotta a Ferenciek terén lévő JANKOVICH-féle házban.<sup>1</sup> Ugyanitt volt MÜLLER kölcsönkönyvtára is, melyet töb-

<sup>1</sup> V. ö. GÁRDONYI ALBERT: Régi pesti könyvkereskedők. Budapest, 1930. 85. l. Orsz. Széchényi Könyvtár kiadványai.

bek között a Fővárosi Könyvtár Budapesti Gyűjteményében őrzött és MÜLLER által nyomtatásban közrebocsátott 125 esztendőös kölcsönzési szabályzat is tanúsít: „*In Joseph Müllers öffentlicher Leihbibliothek in Pest, auf dem Fanziskaner-Platz, im von Jankovitchischen Hause werden Bücher zum Lesen ausgeliehen.*”<sup>1</sup> A szabályzat 9 pontja sok tekintetben megvilágítja a kor kölcsönkönyvtárának szervezetét, ugyanakkor MÜLLER kölcsönkönyvtárának megismertetéséhez is fontos adatunk. Az első pontból megtudjuk, hogy a kölcsönzési díj a kötetek számától függően emelkedik, illetőleg csökken; minél több kötetet akart valaki kölcsönözni, annál magasabb a díj. A belépéskor MÜLLER betétet fizettetett a kölcsönzővel, melyet természetesen a kötetek visszaszolgáltatásakor, illetőleg, huzamosabb kölcsönzés esetén, a tagság megszűntekor a könyvtár visszafizetett, a kölcsönző pedig ugyanakkor visszaadta a kölcsönzésre jogosító heti-, havi-, vagy évi kártyát. MÜLLER könyvtárának nyomtatásban megjelent katalógusa is volt (v. ö.: 4. pont!); a 12 ív vastag, kötött katalógust, mely alfabetikusan és szakrendszerben tájékoztatta a közösséget az állományról, minden kölcsönzőnek 1 frt. 15 kr.-ért meg kellett vásárolnia, hogy a vezetőségnek előterjessze könyvigényét. Az igénylési lapon legalább 20 műnek kellett szerepelnie, hogy az igénylő az óhajtott művek valamelyikét feltétlenül kézhez kaphassa, „denn so ist nur die Zufriedenheit des gebildeten Publikums zu erreichen” — írja a szabályzat. A kölcsönzést vásár- és ünnepnapok kivételével bonyolították le. Egyszerre legfeljebb három művet lehetett kölcsönözni. A nagyon keresett művek használata — bár több példányban állott a közönség rendelkezésére — korlátozott volt: MÜLLER legfeljebb három hétben állapította meg a kölcsönzési időtartamukat. Igen szigorúan jár el a könyvtár a kártokozókkal: „Alle Bücher, welche mit Tinten-, Tabak-, Oehl- und anderen Flecken, mit Verstümmelungen jeder Art . . . zurückgebracht werden, werden nicht mehr angenommen (a katalógusnak ez a pontja, 6. p., csupa kövér betű), sondern sie müssen nach dem vollen Ladenpreise ersetzt werden, für welchen die deponirte Einlage nur als Anschlagszahlung betrachtet wird. Eben so zieht der Verlust eines einzelnen Bandes aus irgend einem Werke ebenfalls den Ersatz des

<sup>1</sup> A 16<sup>o</sup> könyvecskének nincsen címlapja és az impresszum adatait nem sikerült máshonnan sem megállapítanunk.

ganzen, nicht bloss des verlorenen Theiles, im Ladenpreise nach sich, wofür übrigens dem Beschädiger die anderen Theile zu dienen stehen. Die Versicherung, das Buch, oder den verdorbenen Theil selbst wieder zu schaffen, kann nicht angenommen werden.“ Ketőzött szigorral ellenőrizték a vidéki kölcsönzést, mert a kölcsönkönyvtár csak a rend és a pontossághoz ragaszkodva tehet eleget feladatának, mely MÜLLER szerint: „Der Unternehmer hat keinen höheren Zweck, als die Zufriedenheit des gebildeten, und nach Bildung strebenden Publikums. Er wird daher alle seine Kräfte aufbieten, diese Leih-Bibliothek ununterbrochen zu vermehren, um sowohl durch Vergrößerung der Zahl, als durch eine zweckmässige Auswahl der Bücher, für die Belehrung, wie für die Unterhaltung des Lesers zu sorgen.“ — Müller könyvtárának gazdagságára a tulajdonos kiváló szakképzettsége enged következtetni; HARTLEBEN KONRÁD ADOLF egykori cégvezetője kiválóan ismerhette kora külföldi könyvtermését is, valamint a hazai olvasóközönséget és így minden valószínűség szerint, igyekezett az igényeket kielégíteni.

MÜLLER kölcsönkönyvtárának működésekor az országban négy ilyen intézmény állott fenn, MÜLLERÉVEL együtt kettő Pesten, egy-egy Pozsonyban és Budán. Ekkor a helytartótanács nem is engedélyezte nagyobb számban felállításukat és ennél fogva elutasította a Németországból Sopronba származott KILIÁN KÁROLY hasonló kérését is.<sup>1</sup>

Még egy kölcsönkönyvtárral kívánunk foglalkozni, melyet — annak ellenére, hogy 1838-ban létesült — tulajdonosa, a kor legjellegzetesebb könyvkiadója, HECKENAST GUSZTÁV „nálunk elsőnek“ mond. A fentiek alapján az „elsőséget“ kétkedéssel kell fogadnunk,<sup>2</sup> azonban, ha az elsőség a kölcsönkönyvtárnak még európai viszonylatban is páratlan gazdagságára vonatkozik, nem vitathatjuk azt el HECKENASTTÓL. Szakkörökben közismert a HECKENAST-féle kölcsönkönyvtár létesülésének története: az 1838-as pesti árvíz a könyvkereskedő gyönyörű és igen gazdag könyvraktáraiban is kíméletlenül pusztított. Heckenastot nem bénította meg a szerencsétlenség: megrongált könyveit kitergette,

<sup>1</sup> CSATKAI ENDRE, i. h. 60. l.

<sup>2</sup> SZENZŐ PIROSKA: Heckenast Dezső. Heckenast Gustáv. MKSzemle. Budapest, 1938. LXII. év. ápr.—jún. 187—190. l.

megszárította a városligetben és olcsón árúsította. A megmaradt példányokból létesítette azután kölcsönkönyvtárát, melyet természetesen alaposan kiegészített és később is újabb és újabb anyaggal gazdagított. HECKENAST tulajdonképen már az árvízveszedelem előtt foglalkozott a kölcsönkönyvtár gondolatával s már 1837-ben megfolyamodta a helytartótanácsi engedélyt azzal a megokolással, hogy a közönség a magyar könyveket magas áruk miatt nem vásárolja s ezúton érdeklődésüket jobban felkeltenék. A helytartótanács 1838. jan. 23-án megadta az engedélyt<sup>1</sup> s ennél fogva a kölcsönkönyvtár 1839. jan. 1-én megnyílt. — HECKENAST körlevélben hívta fel a közönség figyelmét vállalkozására: „Alulírott ajánlja január 1. 1839. megnyitott és már teljesen elrendezett 8000 kötet magyar, német, francia, angol és olasz könyvekkel s 50 legválogatottabb magyar és német folyó- és havi iratokkal ellátott „Kölcsönző-könyvtárát“. A Váci-utcában, a „Nádor“ vendégfogadó átellenében (hátsó az udvarban). Ezen intézet célja, az eddig annyira érzett hiányon segíteni, egy fővárosunkban mind ez ideig nem létezett vállalatot létrehozni...“<sup>2</sup> Ezt a körlevelet a *Börsenblatt* 1838-i évfolyama is hozta (HECKENAST 1836 óta tagja volt a lipcsei Börsenvereinek és így állandó összeköttetésben állott a Német- és más országok könyvkereskedőivel és kiadóival!). Ugyancsak a *Börsenblatt* közli 1838-ban a HECKENAST kölcsönkönyvtára állományának gyarapítását célzó hirdetést is: „Erste grosse Leihbibliothek in Pesth. — Bei bevorstehender Begründung dieses Etablissements ersuche ich alle Herren Verleger von Unterhaltungsschriften mir Ihre Verzeichnisse unter Angabe billigst gestellter Partie-Preise schleunigst zukommen zu lassen. Auch reflektiere ich auf Partie-Anträge von Antiquar- und Sortimentshandlungen und wünsche mich mit solchen Herren in Hinsicht meines ferneren Bedarfs für die Leihbibliothek in Einverständnis zu setzen. Pesth, 1. Nov. 1838. Gustav Heckenast.“ — A kölcsönkönyvtár állományáról természetesen a HECKENAST által közrebocsátott lajstromok nyújtanak teljes képet, melyeknek állandó gyarapítását pótfüzetekkel tartotta nyilván. A szakköröknek több

<sup>1</sup> Pestvárosi Levéltár. Relationes a. n. 2263.

<sup>2</sup> V. ö. SENNOVITZ ADOLF: Az első magyar kölcsönkönyvtár. Corvina. Budapest, 1885. 3. sz. 11. l., ———: Az első kölcsönkönyvtár Budapestén. Corvina. Budapest, 1886. 13. sz. 50. l. — A körlevél egy pld. a Magyar Könyvkereskedők Egylete Archivumában.

példányban és több kiadványban sikerült a katalogusokat megőrizniök; vannak eredeti fűzött és kötött példányok, olyanok melyek az egész állomány pontos jegyzékét adják és olyanok is, melyek csak a francia, angol és olasz könyveket sorolják fel. Amazok 312, ezek 86 oldal terjedelműek. A jó kiállítású, 8° alakú katalogusok a Kir. Egyetemi nyomda- és LANDERER ÉS HECKENAST nyomdájában készültek. Bevezetésképen közlik, hogy a könyvtár „német, magyar, francia, angol és olasz irodalmat nyújt az olvasóközönségnek — a klasszikusokat éppenúgy, mint a könyvújdonosságokat — mégpedig eredetiben“; itt olvashatjuk a hat pontból álló kölcsönzési szabályzatot is, melyre — minthogy nagyon hasonló MÜLLER JÓZSEFÉHEZ — nem térünk ki.<sup>1</sup> Azután következik az anyagot hét szakra osztó tartalomjegyzék: I. Életrajzok és történelem, II. Földrajz, föld- és népismeret, útleírások, III. Nevelésügyi és ifjúsági munkák, IV. Regények és egyéb szórakoztató olvasmányok, V. Szépirodalmi művek, költemények és egyéb munkák, VI. Színház, VII. Folyóiratok. E szakbeosztáson belül alfabetikus sorrendben következnek a könyvek, melyek előtt a numerusok igazolják, hogy a kölcsönkönyvtár raktárában numerus currens szerint állottak a művek. Az állomány roppant gazdagsága lehetetlenné és egyúttal szükségtelenné is teszi, hogy részletesen, szerzők, illetőleg címek szerint soroljuk fel a könyvtár anyagát. Elegendő és kimerítő annyit megjegyeznünk, hogy a fent sorolt nemzetek legjobb szép- és tudományos irodalmát nyújtotta közönségének. A folyóiratok közül Berlin, Bécs, Stuttgart, Leipzig, Carlsruhe, Frankfurt a. m., Braunschweig, Brünn, Hamburg, Hannover, Mainz, Kassel, Grätz, Altona, Agram, Danzig, Prága és egyéb külföldi nagy városokban megjelenteket járatta (természetesen magyarokat is); a szépirodalmiakat éppen olyan nagy számban, mint a tudományosakat, a szaklapokat és a szórakoztatókat. Állíthatjuk, hogy HECKENAST kölcsönkönyvtára népszerű volt, mert az irodalomért és a közönségért szívesen hozott áldozatot és könyvtárában a művelt rétegek mellett, a nép is megtalálta olvasnivalóját, anélkül, hogy a könyvtár tudományos színvonalát ve-

<sup>1</sup> A katalogusok különböző példányai megtalálhatók az Orsz. Széchényi Könyvtárban, az Egyetemi Könyvtárban, a Franklin Társulat Archivumában stb. Ezek a katalogusok valamennyien már EDELMANN KÁROLY kiadásában megjelent utánnyomások, melyekre még visszatérünk.

szélezettette volna. HECKENAST könyvtára a nép széles rétegében nevelt olvasóközönséget.

HECKENAST 1847 folyamán, hosszú és munkás könyvkereskedői mult után megvált kölcsönkönyvtárától és az üzletével együtt a lipcsei származású EDELMANN KÁROLY könyvkereskedősegédnek adta át (EDELMANN 1848. júl. 18-án folyamodott a pestvárosi tanácshoz a könyvkereskedői jog átruházásáért), melyet ismét körlevéllel tudatott az olvasóközönséggel: „Pesth am 1. Juli 1848. Mit Gegenwärtigen zeige ich Ihnen ergebenst, dass ich meine hiesige Sortiments-Buchhandlung und Leihbibliothek dem Herrn Carl Edelmann ohne Aktiva käuflich überlassen habe. Carl Edelmann ist zwar schon seit Anfang des vorigen Jahres im Besitze des Geschäftes, die öffentliche Übertragung ward aber durch das bisherbeobachtete engherzige Verfahren der Behörden so sehr verzögert...“ EDELMANN a kölcsönkönyvtár átvétele után szintén nagy gonddal őrködött az intézmény felett, gyarapította és igyekezett az aktuális szükségletet ellátni. A katalógusokat HECKENAST szellemében többször kiadta.<sup>1</sup> Ekkor a helytartótanács már nem ragaszkodik olyan szigorral a kölcsönkönyvtárak kötött számához és a 19. század második felétől kezdődően mind nagyobb és nagyobb számban létesülnek kölcsönkönyvtárak, mely természetesen a kor szellemi emelkedésével, valamint irodalmunk gazdag fejlődésével magyarázható.

Ma mintegy húsz nagy magánkölcsönkönyvtár és talán még-egyszerannyi kisebb működik a főváros területén. Vidéki városainkban is mindenütt foglalkoznak könyvkölcsönzéssel az ott megtelepedett könyvkereskedők. Egy időben sokan a kölcsön-

<sup>1</sup> Bücher-Verzeichniss der Leih-Bibliothek von Carl Edelmann und Comp. (vormals Gustav Heckenast), in Pest, Waiznergasse Nr. 15. dem Hotel „zum Palatin“ gegenüber, rückwärts im Hofe. Ofen, 1848. Gedr. in der königl. Universitäts-Buchdruckerei. — Preis 24 kr. Conv. Mze. — Az 1851-ben megjelent katalógust már Pesten nyomta a Landerer és Heckenast-féle nyomda. 8°, [4] 308 l. Pk. és 8°, [4] 312 l. Füzve. — A francia, angol és olasz könyvek katalógusa francia nyelven: Catalogue des livres français, anglais et italiens, qui se trouvent au cabinet de lecture de Ch. Edelmann et Comp., (ci-devant Gustave Heckenast) à Pest Waiznergasse Nr. 15. vis-à-vis de l'hôtel „Palatin“ au fond de la cour. Pest, 1851. Ipmr. de Landerer et Heckenast. Prix 10 kr. C. M. 8°, 80 l. — Az 1855-ben megjelent példány terjedelme 86 [2] l. Mindkét példány fűzött.

könyvtárak ellen érveltek: az írók és kiadók attól tartottak, hogy ez az intézmény lényegesen csökkenteni fogja vásárlóközönségüket, az ethikusok a közerkölcsromboló munkáktól féltek, a hygienikusok az epidémiák terjesztőjét látták a kölcsönkönyvtárakban, stb. stb. Az ellenérvekre tulajdonképen nem is azok cáfoltak rá, akik rámutattak arra, hogy a kölcsönkönyvek jó reklámot jelentenek írónak, kiadónak egyaránt, hogy az erkölcsromboló munkák nemcsak a könyvtárakból, de az irodalmi piacról is írtandók, vagy hogy a baktériumok a közegészségügyet az élelmiszerpiacokon még inkább veszélyeztetik, mint a könyvpiacokon, ahol egyébként ez a veszedelem minimális; a cáfolat legerősebb érve a kölcsönkönyvtárak elterjedése, a használat volt.

SZEMZŐ PIROSKA.

## KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

### A Budapesti Olasz Könyvkiállítás

A katonailag, gazdaságilag és társadalmilag újjáépülő Itália fel-lendülésében a könyveknek igen fontos és fokozott szerep jutott. Mus-SOLINI híres tanítása szerint is csak az a hűséges építő és jó fasiszta, aki egyik kezében puskát, a másikban pedig könyvet tart. A könyv szeretete és a szellemi élet megbecsülése igen szoros tartozéka az új olaszoknak és ezért a fasizmus robbanó erejét és új stílusát egyaránt alkalmazták az új olasz élet elméleti és gyakorlati terén, s ez a hatalmas lendületű erő a szellemi élet terén is nagy eredményeket ért el.

Az új Itália az impériumkialakítás lázas munkájában nemcsak vá-rosokat épített és az olasz élettér rendjét állította helyre, hanem sok évszázados küldetését továbbra is nemesen betöltve, írói, művészei és tudósai munkásságával olyan nagyszabású dolgokat létesített, melyek az olasz határokon túl élő népek számára is az újfajta műveltség szem-pontjaiból is egyetemesen hasznosak. Ezek dokumentálására, az olasz népművelési minisztérium a külügyminisztérium és a közoktatásügyi mi-nisztérium közreműködésével, újabban a Külföldi Művelődési Kapcso-latok Olasz Intézete vándorkiállítások formájában nagyszabású könyv-bemutatók rendezését határozta el. E célnak megfelelően került egy megelőző belgrádi és egy zágrábi kiállítás után Budapestre is ez az ünnepélyes hangulatú és nagyszabású bemutató, mely főleg az utolsó két évtized olasz művelődéséről és könyvtermeléséről akart számot adni az olasz nyelv és műveltség sok ezer magyar barátja számára.

Az új olasz könyvtermelés diadalmas bemutatását Budapest után Madridban és több más nyugati nemzet fővárosában is tervbe vették. Az olasz könyvanyagnak a nyugati népek előtt történt budapesti be-mutatójával az olaszok nemcsak az irántunk érzett baráti szeretetüknek akarták látható jelét adni, hanem ezzel egyúttal annak a friss törekvésű magyar szellemnek a megbecsülését és elismerését is adták, mely magyar szellem sok évszázadon át számos esetben a többi európai nemzeteket megelőzően elsőnek vette át a megújuló olasz kultúra új törekvéseit és eszményeit.

A budapesti olasz könyvkiállítás értékének elismerése és jelentőségének erős hangsúlyozására a Magya. Nemzeti Múzeum díszterme nyílt meg. Úgy ez, mint a hatalmas zászlókkal díszített épület hatásos külső keretét adta ennek a szép és ritka szellemi követjárásnak.

Az utolsó húsz évben megjelent s a könyvkereskedésekben, a hivatalokban és az otthonokban élő és dolgozó könyvek nagy csoportján kívül az olasz könyvtárakból is összeszedtek és összeállítottak egy oly kisebb gyűjteményt, mely a „családfáját” alkotja az olasz könyveknek és amely hatalmas erővel demonstrálja az olasz könyvkiadás sok és változatos nyomdai újításon keresztül történt fejlődését és erősödését az egész világon. Ebben az összeállításban szubjektív magyar szempontból is igen fontos volt mindjárt az első helyen kiállított könyv. Ez a Rómában 1467-ben legrégebben nyomtatott CICERO-könyv különösebb meghatottságot keltett a látogatókban, mert hiszen kerek félévezreddel ezelőtt HESS ANDRÁS révén innen indult ki a magyar nyomdászat is. Igen érdekes volt találkozni az 1499-ben nyomtatott *Missale Romanum*-mal is, mert Velencében ugyanott készült a *Missale Strigoniensis*-ek hatalmas tömege is; még a képdíszítés is azonos volt. Ezek a könyvek és a Magyarországra vonatkozó földrajzi és történeti többi munkák, valamint a XVII. és XVIII. századi olasz jelentések, naplók és eposzok a magyarországi háborúkról nemcsak tartalmi vonatkozásaik miatt voltak érdekeltek, hanem azért is, mert kitűnően példázták azt is, hogy ezek szépséges betűtípusait az antiqua cicerótól kezdve a szép bodoni betűkig mily sokszor vették mintául és követendő például a magyar nyomdászok és ezzel sikerrel szorították szűkebb körre és tartották távol a szélsőséges gotikus és a kurzív betűket. A bemutatott régi olasz könyvekből közvetlenül ismerhettük meg ismét azokat az olasz könyvnyomtatóműhelyeket, melyek délen határt szabtak és nekünk a multban is irányt adtak a nyugodtabb és művészebb betűtípusokra. Ezekből mai nyomdászaink is bizonyára okulni fognak és a szertelenségekből visszakanyarodva jobban ápolhatnák és folytathatnák a félévezéves olasz és magyar könyvkultúra nemes hagyományait.

Ez a kis bevezető rész nemcsak az olasz könyvnyomtató munkásság négyszáz esztendejébe engedett rövid bepillantást, hanem jóformán önkéntelen bemutatója is volt annak, hogy Itáliát és Magyarországot a nyomdászat terén is mily szoros kapcsolatok fűzték össze a századok folyamán.

A Magyar Nemzeti Múzeum emeleti előcsarnokában rendezett régi könyvbemutatón kívül a díszteremben elhelyezett modern könyvkiállítás volt a tulajdonképeni látványosság. A modern kiállítások befogadására közismerten alkalmatlannak tartott múzeumi díszterem teljesen átvarázsolódott s modern beépítményeivel pompás térül és ke-

retül szolgált. A régi díszterem falainak eltüntetésével, új eszközökkel való semlegesítésére és felhasználására az olaszok olyan példát mutattak, mely idáig magyarországi könyvkiállítások rendezésénél teljesen magában álló.

A fasizmus mint újító mozgalom, a gondolattól jóformán azonnal a cselekvéshez fordult s belátta, hogy gyors és teljes sikert külföldi könyvkiállításain is csak akkor ér el, ha a külföldre küldött könyveit nem engedi az idegen nemzetek többnyire mult századvégi, esztétikailag, építészeti és művészeti is már teljesen lejárt kiállítási termének ódon díszei között befulladásztani vagy elhervasztani. Az olaszoknak itt is újat kellett kezdeményezniök és kigondolniok, mert a multban készült alkalmi kiállítások helyhez kötöttek voltak és csak egyszeri életre hívták őket létre. Egységes hatású, költségkímélő, rövid időközökben is gyors és jószállítási és gyakori változtatási kiállításai részére tehát olyan beépítéseket és felépítéseket terveztek, melyek röpké órák alatt szétszedhetők és újra összeállíthatók. A budapesti könyvkiállításuk beépítési anyaga teljes sikerében mutatja ilyen irányú törekvéseiket. Vékony léckeretek gazdaghatású (és mégis olcsó) vélumaival és drapériáival nagyszerűen leplezték a belgrádi Kalimegdánon levő kiállítási csarnok ódon díszait, majd a zágrábi nyolcszögű terem szögleiteit s végül a Magyar Nemzeti Múzeumunk díszcsarnokának márványburkolatát és egyenetlen falsíkját. A léckeretezés felső végén elhelyezett apró reflektorok tömegeivel a beépítés minden kívánt pontját a megfelelő világítással tudták ellátni. Ezekhez illesztették azután a célnak megfelelően és szellemesen szerkesztett szekrényeket és tárlókat. Ezek olcsó anyaga puhafából és kevés vasalkatrészből állott. Hátsó faluk vékony lécekkel volt borítva s ezek egyszerű művészi hatásuk mellett azzal a roppant gyakorlatiassággal is voltak kombinálva, hogy egyúttal a könyvtartó bádoglemezkeknek is tartóik voltak. Mindegyik könyvnek külön bádoglemezke volt, mely a könyv mérete és nagysága által kívánt módon könnyen volt elhelyezhető. A szekrények „fenekeli” hiányoztak, s így a félmagasságban elhelyezett s alul nyitott szekrényekbe be lehetett nyúlni. Ezzel jóformán minden egyes könyv a látogató által hozzáférhető volt. Szokatlan és igen jóleső érzés volt látni — elsőízben Magyarországon —, hogy a kiállított tárgyakat az érdeklődők kézbe vehették, belelapozhattak és át is tanulmányozhatták azokat. Megható volt a rajongás és az a szeretet, amellyel a látogatók kézbe vették az egyes műveket. Látható volt, hogy elég sokan vannak, akik idáig még nem tudtak hozzá jutni olasz könyvekhez és így még nem adatott meg nekik tudni azt, hogy mit művelnek az olasz szellemi élet vezetői.

A kiállítás 100.000 líra értékű könyvanyagával tulajdonképen csak nagy vonásokkal vázolta azokat az eszmei és lelki, valamint technikai

alapelveket, melyek a fasiszta Itália könyvkiadását irányítják. A magyar élet jóleső igazolása volt meggyőződni arról, hogy mostani elszegényedett és megtépett állapotunkban is még mindig mennyire otthonos vagyunk az olasz kultúrában és műveltségben. A mostoha viszonyok sok mindentől megfosztottak és elszigeteltek bennünket, de római intézetünk, egyetemeink és tudományos intézeteink révén az újszellemű olasz műveltség könyvei még utat találnak hozzánk és izzón tartják a parazsat. A kiállításra került HOEPLI, *Politecnica*, VALLARDI, *Libraria*, TREVES, BOMPIANI, MONDADORI, BOCCA, CEDAM, ZANICHELLI, CAPPELLI, AGOSTINI, POZZI, GIUFFRÈ, valamint az olasz állami és az olasz királyi akadémiai kiadványok nemcsak a magyar tudományos élet egyes szerencségei előtt, hanem a magyar közönség széles rétege által jól ismert és gyakran használt művek és régi jó barátok. Külön érdeklődést és nosztalgiát keltett a kiállításnak az a csoportja is, mely a *Natura* és *La Rivista illustrata del popolo d'Italia* többnyire színes címlapjaiból, rajzokból, az ALINARI-cég által művészeti emlékekről és a LUCE-nak az állami intézményekről, az újabb és nagyobb szabású régészeti felfedezésekről, táj- és csoportfelvételeiből állt, s mely az olasz nyomdaipar fejlettségének bemutatásán kívül a látogatót főleg a mai Olaszország hangulatába akarta belevinni.

A könyvkötések bemutatott szép példái az olasz művészetnek a szertelenségektől való elfordulásáról és a túlzott futurista ábrázolásoktól való eltéréstől tanuskodnak. A túlzások helyett újabban gyakran alkalmazzák hazai műkincseik egyes jellemző motívumait. A vonalak összeállítása most már nyugodtabb és ezzel olyan egységet tudnak létrehozni, mely színösszeállításában is kedvesebbé teszi az olasz kötéseket a rikító északi kötésekkel szemben. Különösen sikeres volt BADOGGIO tábornagy *La guerra d'Etiopia* című művének vonalas modern díszű kötése. A föltörő Itália föltörő kötéskultúrájának remek példái voltak azok a kötések, melyek a nálunk divatos egysíkú bőrintarziás kötéssel ellentétben bámulatos technikai és művészi türelemmel eszközölt bőrfelrakással készültek. Ezt az ősi technikát félévezredes alvás után JASCHIK ÁLMOS kezdte feléleszteni, de szerfölött költséges volta miatt abba is hagyta. Tavaly, félévi munka után, RICHTER ALADÁR tervei alapján készült egy „*Magyar Evangélium*“, mely a bemutatott olasz példányok között is nemcsak hogy megállná a helyét, hanem vezetőszerepet kapna. Nálunk tengődik ez a technika, Itáliában azonban jó melegágya van és szépen virágzik is.

A fasiszta Olaszország könyvkiállításának díszhelyén fotomontázsos térben, a fasiszta Itália megteremtőjének nagyarányú és forrongó erjedésű eszméit tartalmazó művei voltak tizenegy kötetben kiállítva. Vele szemben, a terem túlsó falánál az *Enciclopedia italiana di scienze lettere*

*ed arti* 36 kötetes, befejezett, óriási opusa állt. Ezt a munkát az olasz technikusok és tudósok nyolc év alatt hozták létre. Bámulattal álltunk meg előtte: a fasiszta korszak roppant bizonyágtételül és örök dicsőségül készült. Rettenő erővel kelti fel a látogatóban a latin lélek örök tisztetét és hangos szóval hirdeti az olaszok mohó érdeklődését a betűkbe rögzített gondolat iránt.

Egy feltörő nagy nép erejét éreztük a messze távolokba és jövőkbe sugározni.

MIHALIK SÁNDOR.

## KÉT KÖNYV ÚTJA.

### Egy kassai kódex útja a XV. században.

RÉCSEI VICTOR „*A kassai püspökségi könyvtár codexeinek és incunabulumainak jegyzéke*” című könyvében egy 1378-ból származó kódexet ír le, mely főleg aszkétikus műveket tartalmaz, és B<sub>3</sub> jelzettel van ellátva. A kötet utolsó lapján azt a bejegyzést olvassuk: „dominis Karthusiensibus”, a hátulsó könyvtábla belső bőrburkolatán pedig, RÉCSEI szerint: domine Maguntie Ptribus Karthusiensibus, (RÉCSEI 6. l.).

A kódex tartalmilag teljesen megegyezik azzal a kódexszel, melyet az aggsbachi karthauzi kolostornak a XV. század második felében készült könyvtárjegyzéke ír le. Egymás mellé állítjuk a kassai kódex leírását (RÉCSEI szerint) és az aggsbachi kódex tartalomjegyzékét (GOTTLIEB: *Mittelalterliche Bibliothekskataloge Österreichs* I, 535 alapján):

RÉCSEI i. mű, 4—6.

Inc. libellus abbatis usaac Syrie de  
accessu animae ad deum.

Inc. liber sancti Augustini de spiritu  
sancto.<sup>1</sup>

Aurelii Augustini liber incipit qui vocatur  
Enchiridon.

Incipit liber Augustini de medicina  
anime.

Incipit libellus boetij de summa Tri-  
nitate.

GOTTLIEB, i. mű I 535, 21—35 Item  
libellus Ysaac de accessu mentis  
ad deum, qui distinctus est per  
sermones cum tabula.

Ibidem liber Augustini de spiritu et  
anima.<sup>1</sup>

Ibidem liber encheridion Augustini.

Item liber Augustini de medicina  
anime.

Ibidem libellus Boecii de summa Tri-  
nitate.

<sup>1</sup> A cím, melyet a kézirat maga ad e műnek, téves; amint a RÉCSEINél közölt „incipit” bizonyítja (quoniam dictum est mihi, ut me ipsum cognoscam...) Tényleg a „de spiritu et anima” című műről van szó, (lásd MIGNE PL 40, 779. ss.) mely különben nem Sz. Ágostontól, hanem clairvauxi Alcher-től való.

- Incipiunt meditationes beati Bernhardi. Ibidem meditationes beati Bernhardi:  
Multi multa sciunt, alias b. Augustini.
- Incipit planctus Bernhardi. Ibidem planctus beati Augustini.
- Incipit Secundus philosophus. Ibidem Secundus philosophus.
- Iob. querebas in libros spem qui iudicas...<sup>1</sup> Ibidem quidam tractatus de conscientia.<sup>1</sup>
- Incipit scala beati Bernhardi. Ibidem scala beati Bernhardi.
- Hec est oratio dominicalis precellens omnes alias.<sup>1</sup> Ibidem expositio sanctorum patrum super 'Pater noster'.
- Utrum beata Christi anima in eterna sapientia cognoscat omnia cognoscibilia. Ibidem questio beati Thome de Aquino, utrum beata Christi anima in eterna sapientia cognoscat omnia cognoscibilia.
- .. Explicit sermo de assumptione gloriosae Virginis. Ibidem sermo de assumptione beate virginis.
- ... Explicit sermo de anima. Item sermo de anima.
- (Ugyanezen a lapon van néhány idézet a szentírásból, majd Sz. Christostom, Rabanus, Augustinus és Berhardtól.) Item quaedam notabilia diversorum doctorum.
- Sancta intemerata dei genitrix. (E részben Szűz Mária allegoricus képekben van feltüntetve.) Ibidem tractatus de diversis nominibus beate virginis figurative in veteri testamento expressis.
- (A „hoc opus est Bona cardinalis“ megjegyzés, melyet Récsei itt közöl. Talán arra az önálló szakaszra vonatkozik, melyről az aggsbachi jegyzet itt beszél. Ibidem informacio Bonaventure de accessu ad missam.
- Sciendum est breviter pro quibus casibus...<sup>1</sup> Tractatus de casibus reservatis.

Teljes a megjegyzés. Ebből azonban még nem következne az, hogy egy és ugyanarról a kódexről van szó. Bár nagyon ritkán fordul elő az az eset, hogy a késői középkor gyűjtőkódexei teljes egészükben vannak lemásolva egy másik gyűjtőkódexből — ugyanabban a sorrendben, ugyanazzal a tartalommal —, mert a legtöbb esetben a kódex írója vagy rendelője tetszés szerint válogatja ki más kódexekből azokat a műveket, melyeket új kódexegységgé foglal össze (ez adja ezeknek a kódexeknek egyéni jellegüket, szellemi személyességüket), mégis elképzelhető, hogy a jelen esetben, a szokástól eltérően, az egész kódexegységre kiterjedő, pontos másolással állunk szemben. Hogy ez mégsem így van,

<sup>1</sup> Itt mindenütt a kézirat nem címetek ad, hanem csak az incipit-et. Ezeknek a tartalma azonban mutatja, hogy az aggsbachi könyvtárjegyzékben közölt címek igenis ezeknek a műveknek felelnek meg.

hogy a kassai kódex azonos az aggsbachi könyvtárjegyzékben említett kódexszel, azt bizonyítja a B<sub>3</sub> jelzet, mely a kassai kódexen található. Az aggsbachi könyvtárjegyzék tudniillik a könyveket az elhelyezésük sorrendjében sorolja fel, és ezt a jelzetükben is kifejezi. A betűk az állványokat jelentik (ez másutt is így van; a bécsi domonkosoknak a XV. század végén készült könyvtárjegyzéke [GOTTLIEB i. mű. I. 289] szintén betűkkel jelzi a „pulpetum“-okat) a betűk után következő számok a polcokat, melyeket a jegyzék „almariáknak“ nevez. A H<sub>9</sub> jelzésű „almáriá“-nál, melyben csak két könyv szerepel, azt jegyzi meg a könyv-lajstrom: *Ibi mittatur spacium, si forte aliquando emanatur <libri> pro ista almaria complenda* (GOTTLIEB i. mű I. 527, 11) Magukon a könyveken legtöbnyire csak az állvány és a polc jelzése volt látható (amint ezt a bécsi állami könyvtárban megőrzött könyvek alapján meg lehetett állapítani), ritkábbak azok az esetek, ahol a könyveknek a sorszáma — az almárián belül — a kötetben is látható (GOTTLIEB i. mű I. 528. 7—13). És ime: a szóban levő kódex az aggsbachi jegyzék szerint a B jelzésű állvány 3. polcának 7. kötete. A kódex tehát a XV. század második felében az aggsbachi karthauzi kolostor könyvtárában volt.

A bécsi állami könyvtár 1265. számú kódexe szintén Aggsbachból való, és ennek ellenére mégis azzal a bejegyzéssel van ellátva: *Iste liber est fratrum Cartusiensium prope Pragam.* (GOTTLIEB i. mű I, 524). Ennek a körülménynek a magyarázata az: A prágai karthauzi kolostort a husziták rombolták szét 1419-ben, a szerzeteseknek egy része az aggsbachi karthauzi kolostorba menekült; magukkal hozták könyveiket, és ezeket — valószínűleg az eltartásukért való ellenszolgáltatásként — zálogba adták az őket befogadó kolostor könyvtárába. Erről számol be a bécsi állami könyvtárnak egy — szintén aggsbachi eredetű — kódexének a bejegyzése, melyből kiderül, hogy annak a kódexnek is (a bécsi állami könyvtár 1668. számú kódexe) hasonló sorsa volt: *Iste liber — úgy szól a bejegyzés — pertinet ad domum ordinis Cartusiensis prope Pragam, in pignorat cum quibusdam aliis libris domui eiusdem ordinis Cartusiensis in Axpach, ad quam iam pertinet, quousque redimatur et domus prope Pragam nunc desolata recuperetur, sed parva spes est, hew.* (= heu). (GOTTLIEB u. o.) Ezt a körülményt azért kellett felemlíteni, mert a kassai püspöki könyvtár 4-es számú kódexében is azt a bejegyzést találjuk: *iste liber est fratrum carthusiensium domus prope Pragam* (RÉCSEI u. o. 7) az 5-ös számú kódexről pedig legalább annyi bizonyos, hogy Prágában készült (RÉCSEI u. o. 9). Lehetséges tehát, hogy a kódex azok közé tartozott, melyek Prágából Aggsbachba kerültek.

Ami a kódexnek azt a bejegyzését illeti, mely szerint a kódex közben a mainzi karthauzi kolostor birtokában volt (ha ugyan RÉCSEI helyesen olvasta a bejegyzést), egyetlenegy olyan adatra tudunk utalni,

mely a mainzi karthauzi kolostor magyar kapcsolataira mutatna. Ez az az elefántcsontból készült, Szent Istvánt ábrázoló dombormű, mely (DEDEK: *A karthauziak Magyarországon* 248. l. szerint) határozottan magyar ember munkája, de azzal a felirattal van ellátva: Anno MDCCXVI fiebam in Cartutia Moguntina. Ez a körülmény azonban csak akkor adhatna útbaigazítást arra nézve, hogy a kódex hogyan került Mainzba és onnan Kassára, ha még más, hasonló adatok járulnának hozzá.

IVÁNKA ENDRE.

**A Kálmáncsehi-breviárium útja.** MÁTYÁS király budai könyvfestőműhelyének legpompásabb darabja sajtószerű módon nem a király számára készült, hanem székesfehérvári prépostja KÁLMÁNCSEHI DOMOKOS részére az 1480-as években. A KÁLMÁNCSEHI-breviárium páratlanul gazdag díszítései világosan elárulják, hogy a megrendelő olyan remeket kívánt, amint a műhely csak ki tudott állítani.

KÁLMÁNCSEHI prépostról, a kódexről és alkotójáról részletesen írt HOFFMANN EDITH két helyen is. (*Régi magyar bibliofilek*, 1929. *Franciscus de Castello Ithallico de Mediolano és szerepe a budai könyvfestő műhelyben*. Magyar Művészet, 1933. I. k.) Ezekkel a kérdésekkel tehát itt nem foglalkozunk. Mi azt a „fatum“-öt vázoljuk, melyet ez a „libellus habet“, abból az alkalomból, hogy a kódex az Országos Széchényi Könyvtár birtokába került, s most a magyar renaissance remekeinek sorát díszíti ez a fontos alkotása is.

A kódex, mióta a bibliofília számontartja, a lambachi bencés kolostor birtokában volt. A világháború után az 1931. évi gazdasági válság kényszerítette a kolostort, — mint akkoriban oly sokat Ausztriában hasonló lépésre, — hogy megváljon tőle. EISEMANN frankfurti antikvárius vette meg. Tőle Párizsba és Londonba került a GRAUPE és társai tulajdonaként. Az Országos Széchényi Könyvtár már a lambachi bencésekkel, majd a két kereskedővel folytatott tárgyalásokat a kódex megvétele céljából. A *breviárium* járt is egyszer Magyarországon megtekintés végett, de fájó szívvel vissza kellett küldeni, mert az ár dolgában nem jött létre megegyezés. Végre most, ez év húsvétja táján eredményre vezettek a tárgyalások, melyeket LANTOS ADOLF budapesti antikvárius közvetített és háromezer angol font vételárban állapodtak meg.

Nagy gondot okozott azonban a hatalmas összeg előteremtése. A Könyvtár rendes javadalma természetesen távolról sem fedezhette, az állam külön hozzájárulására sem lehetett alapítani, mert pár héttel azelőtt az aukcióra került ERNST-gyűjteményből történt vásárlásokra vétetett az igénybe. A kódex magánszemély áldozatkészsége folytán került nemzeti tulajdonba, mint maga a Nemzeti Múzeum alapja és

azóta is számos kincse. Az az alapítvány fizette ki a vételárat, melyet a tavaly elhunyt DR. SCHÖFFER ALADÁRNÉ HORVÁTH ARANKA hagyományozott az első férje, a nagy bibliofil TODORESZKU GYULA által az Országos Széchényi Könyvtárra hagyományozott TODORESZKU—HORVÁTH Könyvtár fejlesztésére. Így a KÁLMÁNCSEHI-*breviárium* végre hazakerült és a TODORESZKU—HORVÁTH gyűjteményben elhelyezve örökíti meg a Könyvtár, s a magyar könyv nagylelkű barátainak emlékét és példáját.

Az a kérdés merül még fel, hogyan és mikor került a kódex Székesfehérvárról Lambachba. Első leírója, FEHÉR IPOLY — kinek levelét RÓMER FLÓRIS közölte az Archaeologiai Értesítő 1879. évf.-ban (105 sk. II.) — arra alapítva, hogy az Eszterházy-család 1692-ben a lambachi kolostor számára Frauenheidban plébániát alapít, felteszi, hogy „valamelyik plébános e breviáriumot is az Eszterházy családtól nyerte“. (Az adatra HOFFMANN EDITH nemzeti múzeumi igazgató volt szíves figyelmeztetni. FITZ JÓZSEF, az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatója másik feltevést volt szíves közölni velem, mely talán inkább fedi is a történeti valóságot. Ő HELTAI GÁSPÁR krónikájában megkereste azt a helyet, ahol Székesfehérvárnak MÁTYÁS király halála után, 1490 őszén MIKSA római király által történt elfoglalását írja le és itt a következőket találta: „Másod napon Maximilián király beméne az városban nagy seregével. . . És a nagy toronyból [ahol eddig bezárkózva védte magát] hozzá küldé Domokos prépost követeket, és kegyelmet kére magának és az egyházmarháának. Mert a nagy egyházi toronyba szaladott vala bé véle. És Maximilián megkegyelmeze néki. És kijöve hozzája a toronyból. De kevés üdő mulva minden marhájától megfosztá őtet az Maximilián király, és a prépostságot is elvévé tőlle, az ő házáat is, mind megkeresteté, és a pincében egy rejtett boltban találá harminchat ezer arany forintokat: ezeket is mind elvévé tőlle. A többi marhái mind kapsiba jutának a sváboknak.“ MIKSA zsákmánya közt volt minden bizonnyal a pompás és vagyont érő *breviárium* is. Tehát ez is úgy került külföldre, mint a régi Magyarország annyi egyéb kincse a Mátyás halálát követő és két századon át tartó viharos időkben. Hogy aztán maga MIKSA adta-e a lambachi bencéseknek, vagy közben még más stációkat is megjárt, arra ezidőszert nincs válaszunk.

Egy adatunk van a következtetésre. E könyv is úgy juthatott Lambachba, ahogy angliai Szent Kálmán hermája a melki kolostorba ugyancsak Székesfehérvárról. A melki kolostor krónikájában olvashatjuk, hogy „Maximilianus Imperator fuit . . . plura Monasterio dare donaria, praecipue Caput Sancti Colomanni (quod est in alba Regali Hungariae illuc tempore guerrarum [vagyis 1490-ben] deductum, et eidem a majoribus remittere polliciti sunt) de Hungaria Mellicum . . .“ (PEZ HIERONYMUS:

*Scriptores rerum Austriacarum* I. 297. V. ö. IPOLYI ARNOLD: *Magyar ereklyék*. Arch. Közl. 1863. 109. Az adatra GENTHON ISTVÁN egyetemi magántanár figyelmeztetett.) Ez az ajándékozás 1517-ben történt. Lehet, hogy a breviárium is az adományok között volt, s Melk — szintén bencés kolostor — adta tovább, de lehet, hogy MIKSA közvetlenül Lambachnak ajándékozta.

JOÓ TIBOR.

Ismeretlen felelet Pázmány Bizonyos Okaira. XVIII—XIX. századbeli kéziratok gyakran sokkal régebbi szövegeket őriztek meg, sőt azóta nyomavesztett régi magyar nyomtatványokat is fenntartottak. A Nemzeti Múzeum Országos Széchényi-Könyvtára őriz egy XIX. századbeli gyűjteményt, melyben protestáns vitairatok vannak, köztük néhány XVII. századbeli hitvitázó munka. A gyűjtemény másolója és összeállítója valószínűleg NYITRAY J. cs. és kir. főhadnagy volt, rokona annak a NYITRAY BENJÁMINNAK, aki magát a kéziratokban mint tulajdonos megnevezi. A másoló csak kezdőbetűivel jelzi nevét: Ny. J. cs. k. f. H. Ez a Ny(itray) J. E(ger)-Löwön és Miskolcon másolt 1826 és 1830 között. Minden egyes munka végén megjelöli pontosan a másolás helyét és idejét. A három kötet 44/1931. növedéknapló-számon, mint vétel PALLAGHY BÉLÁNÉTÓL, került a könyvtárba s itt az Oct. Hung. 909, 910 és 911 számokat kapta. Bennünket ezúttal az Oct. Hung. 910. sz. kötet érdekel, mert ez tartott fenn számunkra egy régi magyar nyomtatványt. A kötet 47 foliót tartalmaz, hasonló félbőrkötésbe van kötve, mint a másik kettő, eredeti lapszámozása van 1—91-ig. A szennylapon és a 20r-on: NYITRAY BENJÁMIN tulajdona. Két munkát tartalmaz, a második, melynek címlapja a 20r-on található TOLNAI ISTVÁN *Igaz Keresztyéni és Apostoli Tudomány a' vallás utára vezető és az el-tévelyedésről jó útban hozó Kalauz* című, Kolozsváratt, 1679-ben nyomtatott munkájának (Szabó R. M. K. I. 1236.) IV. könyve egy részének átdolgozása a következő címen: *A Pápistag Újjságáról írott némelly Dolgok* néhai T. T. F. TOLNAI ISTVÁN *Kolosvári Professor által az 1679ik Esztendőben*. Ez a címet a másoló valószínűleg TOLNAI művének teljes címéből vette. Valószínűleg Ny. J. volt az átdolgozó, amint ez a colophonból kitűnik: Miskoltzon Július 20kán 1830. meg jobbítva le írta Ny: J: cs: k: f: H. Ennél érdekesebb azonban az első munka: *Temető kert, mellyben az Isten szent Beszédének éles fegyverével által veretett, és meg öletett fene vadnak Kölykei közül nyoltzan, minden feltámadás Reménységén kívül eltemettetve fekszenek, mellyek Ez előtt nem sok Idővel a Gilboa Hegyére fel tsalatott, értelmének Lábaikról le veretett, és a fene Vadnak Bélyegével meg jegyeztetett, ideig való Hitű Izraelita helyett Zsenyegtenek, most pedig Egy Istene Nevét Homlokán viselő Izraelita, vélek Szembe szállván, mint Góliát a' kised Dávidtól, az Isten szent*

*Beszédének tiszta folyóvizéből szedegetett, síma követskéekkel Homlokban verettetvén, utolsó Tisztességben el is temettetnek. I. Sám: 17, 45, 46. szerint. A címből ugyan nem tűnik ki, hogy nyomtatvány volt, azonban elsősorban a munka természete és az a körülmény, hogy Ny. J. nyomtatványokat másolt, igen valószínűvé teszik, hogy nyomtatvány-nyal, vagy legalább korábban közkézen forgó, nyomtatványként terjesztett kézirattal van dolgunk. A v-n Előljáró rövid Beszéd következik, melyből kitűnik, hogy a szerzőnek „nem régiben” akadt kezébe „egy könyvecske”, „mellyben a’ mint iratik — egy tudós Ember Nyóltz Okait adja Vallása Változtatásának” s most a szerző ezeket a nyolc okokat „halálosan homlokba hajigálta”. A 2r-on kezdődik egy általános bevezetés, melyben a *Nyolc Okok* szerzőjét rókának nevezi, elmondja, hogy az író magát „vén Pribék”-nek mondja, saját megtérését pedig Saulus megtéréséhez hasonlítja. Majd még ezeket írja a *Nyolc Okok* szerzőjéről: „De sok Hamisságokból álló könyvében; mellynek az, a’ ki az Ő Neve alatt írta azon Könyvet, és Világ eleibe adta, szinté illy Titulust adott: *egy tudós Ember Levele, mellyben Vallása Változtatásának okát adja*; Rókás Természetét azonnal elárulja; midőn a más Ember Munkáját, mint magáét fityogtattya; és mivel Lelkiesméretében — hihető Dolog — még most is dobog, s attól vádoltatik, Nevét ki sem fejezi, hanem csak egy egy Betűvel F: G. teszi ki ezen szóban *Fogadjon*.” A 4v-n kezdődik az okok megcáfolása s a 18v-n a másoló colophonja: Miskoltzon, Octobernek 7ik Napján 1829ik Esztendőben le írta Ny: J. cs: kir: f: H. Az idézett cím PÁZMÁNY PÉTER munkájára, a *Bizonyos Okokra* mutat, megtérését PÁZMÁNY Főembere is Sauluséhoz hasonlítja s önmagát szintén „vén Pribék”-nek nevezi, s különben is a *Temető Kert* szerzője PÁZMÁNY nyolc okára felel. A *Temető Kert* kétségtávol felelet PÁZMÁNY PÉTER *Bizonyos Okok* c. munkájára (Szabó R. M. K. I. 603.). Azonban PÁZMÁNY munkájában hiába keressük a *Fogadjon* szót, másrészt a *Temető Kert* szerzője nem tud arról, hogy a munkát PÁZMÁNY írta volna, a címben pedig nem főember, hanem tudós ember szerepel. Ezzel szemben a következőket tudta a *Temető Kert* szerzője az *Okok* szerzőjéről és közrebocsátójáról: 1. a könyv szerzője valamely tudós ember, 2. a könyvnek nem az a szerzője, aki közrebocsátotta mint saját munkáját és aki magát csak F. G. betűvel jelzi. Feltehetjük, hogy volt a *Bizonyos Okoknak* egy korábbi kiadása, melyet F. G. mint a saját munkáját adott ki, elhallgatta azonban a szerző PÁZMÁNY („a tudós ember”) nevét, de elhallgatta a magáét is, mert csak egy anagrammába rejtette. A *Temető Kert* szerzője sejtette, hogy ki a könyvecske szerzője és leleplezi a turpisságot. Mindez természetesen csak feltevés, viszont tagadhatatlan, hogy a *Temető Kert* a *Bizonyos Okokra* felel.*

SÁRKÁNY OSZKÁR.

XVIII. századi nyomtatványok eddig ismeretlen szerzői.\*  
— Adatok KAZINCZY FERENC könyvtárának katalógusából. —

KAZINCZY FERENCnek, nyelvünk és irodalmunk halhatatlan emléké, nagy reformátorának könyvtárát és metszetgyűjteményét 1806-ban megvásárolta a tiszáninnen ref. egyházkerület a sárospataki főiskola számára. A könyvek száma meghaladta az 1400-at, a képeké (metszeteké) pedig 1081 volt. A könyvtárt és metszetgyűjteményt 1807-ben szállították Széphalomról Sárospatakra. Ugyanez évben készítette el KAZINCZY könyvtárának katalógusát, melyet e címmel látott el:

„*Bibliotheca Antiquaria rerum Hungaricarum Francisci Kazinczy Bibliothecae Collegii Reformator. Sáros-Patakiensi illata. 1807.*“ 4 r. 329 l. (Kézirattári száma 662.)

Ez a könyvtári katalógus nemcsak azért becses ránk nézve, mert a maga egészében KAZINCZY sajátkezű írása s elének tárja a kiváló férfiú könyvtárának nyomtatványokból, kéziratokból és metszetekből álló gyűjteményét, hanem azért is, mert számos névtelenül s a nyomtatási hely megnevezése nélkül megjelent nyomtatvány címe mellé gondosan odajegyezte, hogy ki a szerzője, vagy ki fordította magyarra s hol nyomtatott. KAZINCZY e kéziratok katalógusából sikerült már korábban megállapítanom, hogy a *Politisch-Kirchliches Manch-Hermaeon* című röpirat szerzője nem HAJNÓCZY, mint addig hitték (BALLAGI G.: *A politikai irod. tört. 1825-ig.* 331. 398. l. V. ö. MKSzemle. 1915. 244—45. l.), hanem MOLNÁR János pesti ág. hitv. evang. lelkész. (MKSzemle. 1916. 127. l.)

Addig is míg KAZINCZY könyvtárának katalógusa megjelenhet, följegyzései alapján hat XVIII. századi nyomtatvány szerzőjét, illetőleg fordítóját fogom ez alkalommal megállapítani. Ezek a következők:

1. „*Dissertatio Statistica de potestate exsequente Regis Angliæ.* 8<sup>o</sup> 1790.

„Auctor Comes Ludov. Török.“ (Katalógus 233. l. 135. sz.)

KAZINCZY a névtelenül s a kiadási hely megnevezése nélkül megjelent nyomtatvány címlapjára tintával ezeket jegyezte föl: „*Scriptis Comes Ludov. Török.*“ A nyomtatási évet jelző 1790. évszám felett és alatt pedig ugyancsak KAZINCZY írásával e tájékoztatás olvasható: „*Cassovia, ap. [ud] Ellinger. [ recusa Pestini apud Trattner.*“ (Könyvtári jelzete a sárospataki főisk. könyvtárban: SS. 188/1.).

\* A tíz évvel ezelőtt elhunyt kiváló könyvésznak és irodalomtörténésznek a MKSzemléhez halála előtt beküldött ezt a posthumusz dolgozatát értékes eredményei miatt változatlanul közöljük.

KAZINCZY e följegyzései szerint tehát GR. TÖRÖK LAJOS e röpirata még ugyanazon évben Pesten is megjelent TRATTNERNÁL. Tulajdonképpen nem egy, de két röpiratot foglal magában. Az egyik címe a címlapbeli szöveg (1—28. l.), a másiké: *Conspectus regiminis formae regnorum Angliæ et Hungariæ.* (29—36. l.). Érdekes, hogy PETRIK (I : 181) az első, aki a fenti, két disszertációt tartalmazó, névtelenül megjelent röpiratot BARITS ADALBERT művei közé sorozza. Utána BALLAGI GÉZA: *A politikai irodalom története 1825-ig* című művében e két röpiratot, egy harmadikkal együtt, szintén BARITSÉNAK tartja. HORÁNYI (*Nova memoria.* 292. 762.), KATONA (*Hist. crit.* 41 : 558) és FEJÉR (*Hist. Acad. Pzm.* 141) azonban mit sem tudnak arról, hogy e kettős röpiratot BARITS írta volna. Ők csak két művét ismerik BARITSNAK. (*Die gew. Krönungsfeyer.* 1790. és *Nonnihil de educatione juventutis.* 1792.) PETRIK és BALLAGI után aztán SZINNYEI nagy írói lexikona is BARITSÉNAK tartja a két röpiratot.

KAZINCZY följegyzései a szerződés kérdésében hiteleseknek, döntő jelentőségűeknek tekintendők, mert hiszen KAZINCZY főnökétől s később apósától: GR. TÖRÖK LAJOSTÓL, a kassai tanulmányi kerület igazgatójától (aki alatt dolgozott KAZINCZY 1786—1791-ig, mint a nemzeti iskolák inspectora) tudta, hogy a röpiratnak ő a valódi szerzője, valamint azt is, hogy még ugyanazon évben újból megjelent Pesten TRATTNERNÁL. BARITS ADALBERT művei közül tehát törlendő e két röpirat s jogos tulajdonosának, GR. TÖRÖK LAJOSNAK munkái közé iktatandó.

2. A katalógus 239. lapján 181. sorszám alatt ez a könyvcím és tájékoztatás olvasható:

„Szerencsétlétés a' Magyarokhoz. B. Trenk Fridr. által. 1790. (Vertit Versegi.)“ B. TRENK FR. *Glückwunsch an die Ungarn* c. műve eme magyar tolmácsolásának készítőjét eddig nem tudta megnevezni irodalmunk. Kazinczy ime erről is hitelesen tájékoztat, följegyezvén, hogy VERSEGI fordította. BALLAGI e fordítást, a fordító megnevezése nélkül, id. műve 492. lapján említi: Beiktatandó Versegi fordításai közé.

3. „HATVANI (STEPH:) *Hungarns Aufklärung unserer Zeiten in Gegeneinanderhaltung mit dem gegenwärtigen Landtage.*“ Erlau, 1790. (Katalógus 242. l. 200. sz., a 8-r alakú nyomtatványok között.) KAZINCZY e névtelenül megjelent nyomtatvány címlapjának alsó szélére, a nyomtatási hely és évszám alá ezt jegyezte föl:

„*Hatvani István Úr munkája.*“ (Könyvtári jegye: SS. 188/7.) BALLAGI G. id. művében (681. l.) a TRENK névvel kapcsolatosan tárgyalja ugyan, de ezt jegyzi meg róla: „Minden érdekessége és darabossága daczára is hasonlíthatatlanul tárgyilagosabb többi iratainál,

úgy, hogy alig tudjuk elhinni, — a miről a Széchényi Könyvtár katalógusából értesülünk — hogy az említett mű szerzője csakugyan TRENK lett volna. Ebbeli kételyünket fokozza még az a körülmény is, hogy az említett röpirat névtelenül jelent meg, holott a hiú feltűnést hajhászó TRENK még leghitványabb skartékájának címlapjára is rányomatta a nevét, mint szerzőt.“ (681—682. l.) BALLAGI ime észrevette, hogy a protestáns vallásszabadság érdekében írt eme röpirat nem lehet TRENK szerzeménye. Most tehát — hála KAZINCZY gondosságának! — vissza kell adnunk e röpiratot jogos, valódi tulajdonosának: HATVANI ISTVÁN váradi iskolai főigazgatónak († 1816), akinek egy másik művét (Frey-müthige Beurtheilung...) részletesen tárgyalja BALLAGI G. id. művében (506. l.)

4. „*Ejusdem* [t. i. SZUHÁNYI (FRANC:)] *Felfedezett álorcza, melly nyilván kimutatja, hogy a' szabad kőművesek valóságos Jacobinusok. Írta Igaz Hazafi.* Sine loco (Kassán). 1794. — pag. 29.

N. B. Cum pag. 16. asseruerit Leopoldum II. intoxicatum fuisse, Exc. Consilium Loctle Reūm scartetam hanc in numero prohibitorum poni jussit. — Publicatū est Intimatum hoc. Cassoviæ, sub Congreg. Cottūs Abaujvár, mens. aug. 1794.“ (Katalógus 250. l. 247. sorsz.)

SZUHÁNYI FERENCnek ez a röpirata eddig ismeretlen volt irodalmunkban. Sem könyvészeti kézikönyveink, sem írói lexikonaink nem említik. Ennek oka az, amit KAZINCZY a könyv címe után olvasható jegyzetében kiemel, t. i., hogy mivel a röpirat a 16. lapon azt állítja II. Leopoldról, hogy megmérgeztetett, a Kir. Helytartótanács ezt az írkafirkát a tiltott könyvek közé helyezni parancsolta. E tiltó rendelet Abauj vármegye közgyűlésén 1794. augusztus havában hirdettetett ki. KAZINCZY teljesen megbízható, hitelesnek tekintendő följegyzése alapján e röpiratot be kell soroznunk SZUHÁNYI FERENC egri gimn. igazgató, pankotai apát s kassai tanker. főigazgató művei közé.

5. „*Bold. Szűz Maria tiszteletének védelmezése.* VERTIT LADISL. KENDE Canonicus M. Varad. Pest. 1797.“ (Katalógus, 264. l., 341. sz.)

SZINNYEI lexikona KENDE LÁSZLÓtól csak egy művet említ (6 : 2), másodikül, KAZINCZY megbízható följegyzése alapján, be kell iktatni e nyilván latinból fordított nyomtatványt. PETRIK (II : 672.) említi ugyan a pesti kiadást (2. lev. és 211. l.), de szerzőjét, illetőleg fordítóját nem ismeri.

6. „*A' Freymauer Rendnek oltalmazása. Kassán, 1792.*

Vertit opusculum germanicum Starkii: Apologie des Ordens der Frm. Simeon Paksi Szathmáry, Mich. Prof. Theologiae filius, — his sacris non initiatus.“ (Katalógus 267. l., 363. sz.)

PETRIK I : 829. említi e németből fordított nyomtatványt, de az író és fordító nevét nem ismeri, nyilván azért, mert névtelenül jelent

meg. KAZINCZY hitelreméltó, becses tájékoztató följegyzése alapján — mely világosságot derít úgy a szerző, mint a fordító kiléte felől, — a fordító SZATHMÁRY PAKSI SIMEON [SZATHM. PAKSI MIHÁLY sárospataki tanár († 1744.) fia] nevét, amely eddig nem szerepelt irodalmunkban, be kell jegyeznünk írónk névsorába. NÉHAI ID. HARSÁNYI ISTVÁN.

(Sárospatak.)

**Rejtett nyomdahellyel megjelent magyar könyvek a XVIII. században.** DR. PAYR SÁNDOR tanár, soproni evangélikus lelkész 1938. január 21-én, a következő tartalmú levelezőlapot intézte DR. VISNYA ALADÁR leánygimnáziumi tanárhoz, a kőszegi Városi Múzeum igazgatójához:

„Igen tisztelt Kollega uram! Ismételten is köszönöm a kőszegi nyomdáról szóló érdekes füzetet. Most más kérésem van. Volt-e kérem nyomda Kőszegen 1735. és 1747-ben? Az a gyanúm, hogy a Zengedező Mennyei Kar 1735. és 1747. évi, száz énekkel bővített kiadásait, melyeken „AUGUSTÁBAN nyomtatott 1735. (és 1747.) eszt. Találtatik Kőszegen Ludvig Jánosnál“ jelzés van, titokban Kőszegen, (vagy talán Pozsonyban) nyomták. Az Arany Lánc kiadásán pedig: „Augustában 1760. Ludvig János kűszögi compactor maradéki költségével.“ Az énekeskönyvek szerkesztője SARTORIUS JÁNOS pietista nemescsói lelkész lehetett. — Hasonló eset volt Győrött is 1734. és 1743. A nevezett énekeskönyvet kétszeresen kibővítve PERLAKY JÓZSEF győri lelkész a győri püspöki nyomdász által adatta ki titokban ily jelzéssel: „Frankofurtum 1743. Találtatik Győrött Müller Jakabnál“ (compacto). Biztos adataim vannak: Pozsonyban a róm. kat. SPEISER nyomtatott 1730 körül bibliákat titokban Amsterdam és Utrecht jelzéssel. Ha Kőszegen 1735. nem volt nyomda, akkor ne tessék fáradni. A hallgatást tagadó válasznak veszem. Kiv. tisztelettel és szívélyes üdvözléssel. Sopron, 1938. jan. 21. Öszinte híve PAYR SÁNDOR.

\*

Az azóta elhunyt kiváló egyháztörténésznek ez az állítása könyvtörténeti szempontból igen figyelemreméltó. Kíváncsú volna, hogy kézirati hagyatékát hozzáértő szakember nézze át s azokat az adatokat, amelyek azt bizonyítják, hogy az Amsterdam, Utrecht jelzéssel megjelent könyveket SPEISER nyomtatta Pozsonyban, a Magyar Könyvszemle útján hozza nyilvánosságra. (Szerk.)

**Magyar énekes könyvecskék ausztriai olasz nyomdákából.** Mária Terézia nagy gondot fordított népei vallásosságának istápolására; még arról is gondoskodott, hogy katonái kis füzetkéket kapjanak kézhez, amelyek a szent mise alatti énekeket saját nemzeti nyelvükön tartal-

mazzák. Kitűnik ez egy ilyen füzetke címéből: „*Szent misebeli énekek, mellyek felséges koronás királyné asszonyunk Maria Theresia kegyes parancsolattjából magyar vitéz hadainak ájtatosságok gyarapodására nyomtatásba bocsáttattak.* Bétsben. Nemes Trattner Tamás János betőivel. 1769.” (32-rét, 34 lap, lásd PETRIK: I. köt. 637. lap. U. o., pár sorral lejjebb, egy hasonló című kassai nyomtatvány is található év nélkül.)

Ilyen énekes könyvecskéket a nagy királynő halála után is bizonyára kiadtak és ezek közül különös érdeklődésre tarthatnak számot azok, amelyek nem Bécsben vagy magyar földön, hanem az ausztriai birodalom olasz tartományaiban kerültek sajtó alá, valószínűleg az ott állomásozó magyar ezredek tábori lelkészeinek buzgólkodásából.

\*

Az első ilyen könyvecske a kőszegi levéltár anyagából került a kezembe, oda pedig valamelyik távolban elhunyt kőszegi katona hagyatékával juthatott. Címe: ENÉK (sic!) || A' SZENT || MISÉNEK || MINDEN RÉSZEIHEZ. || Zarán Dalmaziában || Gubernialis betűnyomtató || Antal Lajos Báttaránal nyomtatott.“ A nyomtatás idejét a betűtípusok alapján a XIX. század elejére tehetjük.

Borítólapja nyomás nélküli, durva, kékes-szürke papiros. A boríték belső oldalán cikornyás olvashatatlan aláírás van. Összesen 20 számozott oldalt tartalmaz  $9 \times 13,5$  cm méretben, tehát körülbelül 16-odrétnek felelne meg. De a papiros vízjeléből kétségtelenül megállapítható, hogy 2 és  $\frac{1}{2}$ , levélpapiros nagyságú íven negyedrétnben nyomtatták és az 5 félívet úgynevezett quinternióba fűzték. Nyomdai kivitele igen kezdetleges, a betűk erősen benyomódtak a papirosba, úgyhogy az ellenkező oldalon kitapinthatók.

Külön meg kell emlékeznünk a sajtóhibákról és a használt betűkészlet különlegességeiről. Ezek jellemzően mutatják, hogy a könyvecske külföldön készült és hogy nemcsak a szedő, hanem valószínűleg a korrektor sem tudott magyarul. Mindjárt a címlap első szava hibás: ÉNEK helyett: „ENÉK”. Aránylag sokszor áll *n* helyett *u* betű például ilyen feltűnő kapcsolatokban is: *Mennybéli* helyett: „*Meunybéli*” (5. lap), vagy *ügyünket* helyett: „*ügyüünket*” (19. lap). Jellemző még: *egyétek* helyett „*egéytek*” (4. lap); *Jobbjára* helyett „*lobbjára*” (8. lap) és *seregével* helyett „*szerégével*” (15. lap). Legfeltűnőbbek azonban a következő sajtóhibák: *fenék* h. „*senék*” (6. lap), *földi* h. „*söldi*” (10. lap), *Kútsöbül* h. „*Kútsöbül*” (15. lap) és *futásunk* h. *sutásunk* (15. lap). Ezek csak úgy magyarázhatók, hogy a szedő előtt nyomtatott szöveg volt és az *f*-eket hosszú *f*-eknek nézte.

Ami a betűkészlet jellemzését illeti, teljesen hiányzik a *ö* betű és az *ü* betű, helyette mindenütt *ö*, illetőleg *ü* áll. Hiányzik az *ő* is, de

csak egy helyen lett volna rá szükség, ahol is *U*-t használtak. Az *É*, *A*, *Ó* és *Ö* nagybetűk egy kisebb betűsorból valók és néha kissé feljebb rakták őket, hogy a kis betűk előtt kiemelkedjenek. Néhol azonban *Ā* helyett *A*, *Ō* helyett *O* vagy *ö*, és *Ē* helyett *E*, egy ízben pedig (4. lapon) *E'* áll. Idegen ékezetek is előfordulnak hellyel közel, mint *ä*, *ü*, *ö*, *ì* és ritkán *è* (pl. a 3. lapon „végső”).

A helyesírásról, főleg a forrás megállapítása céljából megjegyezzük, hogy *tz*-t és *ts*-t és a felszólító módban *y*-t ír. Feltűnő helyesírásúak: „egytzer“ (13. lap) és „edjütt“ (19. lap). Ezek bizonyára szintén a forrásmunkákból valók. Sok helyesírási hiba azonban bizonyára a szedő rovására írandó, például a 7. lapon: „bottsáttatot“, amelynek rímelnie kellene a „fogantatott“-tal.

A Könyvecskét a Kőszegi Múzeum nevében cserére felajánlottam az Országos Széchényi Könyvtárnak.

A második ilyen énekes-könyvecske címe a Pápai Református Kollégium könyvtárának címjegyzékében bukkantam és dr. PONGRÁCZ JÓZSEF könyvtáros szívesége folytán ezt a könyvecskét is kézhez kaphattam. Ezért neki e helyütt is hálás köszönetet mondok. Ennek címe így hangzik: „ISTENES ÉNEKEK || A' || CS. K. MAGYAR EZREDEK || SZÁMÁRA || Majlandban 1834 ESZTENDÖBEN“. — Kisalakú 8-adrét, 16 számozott oldal. Az utolsó oldal alján a következő nyomdai jelzés olvasható:

*„Excudebat Societas Typographica  
Classicorum Italiae Scriptorum.“*

Nyomdai kiállítása: a betűk alakja, a címlap elrendezése és a versszakok elosztása kiválóan szép.

Borítóklapja narancssárga színű, nyomás nélküli. Ennek belső oldalán egykori tulajdonosának következő feljegyzése olvasható: „Ezen — Majlandban, s' alkalmasint az egész Olaszthonban — legelső magyar nyomtatott könyvecske a' N. Tiszt. Szerző Kronperger Antal ur' ajándékából HODOSI KARÁCSONYI LÁZÁRÉ.“

Ami a szerzőséget illeti, ha a két füzet tartalmát egymással és az elől idézett Mária Terézia korabeli énekes-könyvecskével (M. N. Múzeum Orsz. Széchényi Könyvtára XII. Lit. 785) összevetjük, kétségtelenül megállapíthatjuk, hogy KRONPERGER legfeljebb átalakítója és kiadója lehetett ezeknek az énekeknek.

Sajtóhiba aránylag kevés van benne, mert hiszen KRONPERGER (aki PETRIKNÉL és SZINNYEINÉL mint egy németnyelvű magyar nyelvtan szerzője szerepel) gondosan átjavította. A benne maradt hibák közül csak azok említésre méltók, amelyek a betűkészlet hiányosságával való küzködésből erednek. Az *É* és *Ā* nagybetűk ugyanis csak a címlapon és az

énekek címeiben használt betűnagyságokban voltak meg. A szövegben *Ė* helyett *E* és *Ā* helyett *A* áll, például a 4. lapon: „*A'ldott*“ és „*A'lgy*“, viszont ugyanott „*A'mit*“ nem *Āmit*-nak, hanem *Amit*-nak olvasandó. Ez azután a névelő és a mutatónévmás megrövidített alakjainál zavart okoz és *a'* meg *e'* helyett ismételten *á* és *é* áll, hasonlóképen *mise'* végénn helyett „*misé végénn*“. A címlap utolsó szavában (ESZTENDO BEN) az *Ö* betű két pontja nem a közepén van, hanem a jobboldalon. A helyesírás *cs-s*, a felszólító mód *y*-os. Ékezhíányokon kívül nem igen találni benne helyesírási hibát.

\*

Bár Milánó és Zára akkoriban a nagy Ausztriai Birodalomhoz tartoztak, ezek a könyvecskék talán mégis a mai olasz földön készült magyarnyelvű nyomtatványoknak tekinthetők és mint ilyenek ellenpéldányai (*pendant*-jai) a Magyarországon megjelent olasznyelvű kiadványoknak.

VISNYA ALADÁR.

Apróságok a magyar könyvnyomtatás multjából. Nehány adalékot közlünk a magyar könyvnyomtatás multjából: az után-met-szők elleni védekezést, a *Bétsi Magyar Merkur* néma szedőjének megpirítását sajtóhibáért, a kolozsvári nyomda árendába-bocsátásáról szóló hirdetést, a fedeles *Ė* ideiglenes visszatérését, könyvnyomtatásra árlejtés hirdetését, s a rotációs papiros (mely akkoriban Magyarországon még ismeretlen volt), csodájáról szóló tudósítást.

*A BM Merkur* 1793. évfolyamában olvassuk az alábbi hirdetést, amely zeneművek rabló-kiadásairól szól: „Forster Aloysius Emmanuelnek szerentsége vagy on a' közönség előtt 2 Hegedűhöz u. m. Brátsához és Violencellhez való 6 ujj Quártettekről 6 Forintokért jelentést tenni. Hogy a' szerzője ezeknek, az *utánna-metzöktől* és másodszori ki-adóktól néki okozható kárt el-kerülhesse, jelenti az említett Quártettek kedvellőjinek, hogy ő ezeket Subscriptiora szándékozik ki-adni, az az, hogy azok, a' kik a' Quártetteket inkább magától a' szerzőtől, hogy sem valami *utánna-metzötől* kívánnák meg-vásárolni, a' magok neveiket itt Bétsben... Traege nevű urnál, Pestenn pedig Liedemann Sámuel János Urnál... irassák-fel. (1072 l.)

*Szedő büntetése sajtóhibáért.* „Mint-hogy a' Merkur' Néma szedője, a' közelébbi Ujjságban a' 466-dik laponn, alollrol fel-felé számlálva a' 15-dik sorban „*ezt a' pár szót: tenger parttyáig*“ sokkal több szökből contráhalta, most azt ujra, a' mint akkor is elibe iratott vólt, e'-ként szedi-ki: *ha Dünkirchentől a' tenger parttyától fogva, Hünningernig a' Rénus' parttyáig etc.*“ (*BM Merkur*, 1796. I. 484)

*Nyomda-árendába bocsátása.* „Tudósítás Erdélyből. A' Kolozsvári Reformatum Kollegyom Typographiája' árendába való adattatásának

modja aránt fel tett Jegyzések. — A' Kolosvári Reformatum Kollegyum Typographiája, a' hol vagyon egy tágas betű szedő, és nyomtató műhely, két lakó jó szoba, egy bolt, és egy betű öntő műhely, mindenféle Deák, Magyar, Német, Görög, és Sido öntött betűk, két nyomtató sajtók, a' betű szedéshez, öntéshez és nyomtatáshoz tartozó minden némű eszközök és készülétek, alkalmas tágas Udvarral, Pintzével, különös konyhával, kuttal és kerttel együtt, közönségesen tartandó licitatio által, a' többet ígérőnek ki adattatik hat esztendőkre árendába. A' mely kotyavetyélés a' közelebb jövő Juniusnak 14-ik napján Kolosváratt fog tartatni. Az árendában való ki adásnak feltételeit Bétsben a' Magyar Kurirt [!] íróinál és ki adóinál, Budán a' Kir. Universitas Calcographusánál Bikfalva [!] Falka Sámuel urnál, Debretzenben Tiszt. Prof. Sárvári Pál Urnál, és Kolosváratt a' Reform. Kollegyum Elöljáróinál meg lehet látni.“ (*Magyar Kurir*, 1806. május 2. 536. l.)

*Arlejtés könyvnyomtatásra.* Könyvnyomtató Munkák Hirdetése. „A' Temesvári Kir. Kamara Administratiója nevében ezennel kihirdetetik, hogy minekutána Kehrer Jóseffel Klapka Jósef Könyvnyomtató műhelyének Gondviselőjével az Administratio, és a'hoz tartozó Királyi Sós, és Gazdaságbeli hivatalok számára szükséges könyvnyomtató munkák iránt kötött Contractus 1821-iki Apr. hónap végével elmúlik, ezen munkák újabb kialakulására, 's legoltsóbb áron való szolgáltatására ugyan a' folyó 1821 Martius 26-ik napján Licitatio fog tartatni.

Az ebben részesülni kívánó Felekezetek [!] tehát az említett Licitatoria, mely az itteni Kir. Kamara Administrationnak Cancellariájában Martius 26-ik napján a' folyó esztendőben reggel 9 órakor fog tartatni, 's a' hol a' Licitatio-nak egyéb feltételeit is előre megtudhatják, olly módon meghivattatnak, hogy Bánatpénzül 150 forintot Pengő Pénzben letenni tartozzanak. Költt Temesvárott, Jan. 17-iken. 1821.“ (*Nemzeti Ujság*, 1821 Bőjt-Elő Hava 24).

*A papirost most Angliában mérföld számra vehetni.* A papirost, melyet kevés évvel ezelőtt csak ív szerint készítettek, most Angliában nemcsak rőf — de mérföld számra rendelik és adják el. Mily szerencsés kilátás írói korszakunkra s papiros pusztító s világot írkálás által kormányozó és boldogító s alrendű tudós és tudatlan írókra nézve! — A Staffordshire-Mercury egy gyárosnak következő levélbeli megrendelését közli Fourdrinier úrhoz Newcastlebe: „Ne sajnáljon nekem Uraságod legjobb nyomtató papirosából 10 mérföldet küldeni, jelesül 6 mérföldet a 30 hüvelyknyi szélesből és 4 mérföldet a 22 hüvelyknyiből. A papiros Fourdrier György metodusa szerint fahengerekre legyen feltekerve. Maradok stb. (*Társalkodó*. 1834. p. 360.)

*XVI. századbéli nyomdai jel feltámasztása a XIX. században.* A XVI. században a sárvár-ujszigeti nyomda (1537—1541) jelei

között látjuk először a fedeles ê-t, a nyílt hosszú e hang jelölésére. Azután a XVI—XVIII. században ritkán fordul elő, — inkább csak azért, mert a nyomda régi betűkészletéből egy-egy darab ê betű áttévedt az újabb betűkészlet e betűi közé. Annál meglepőbb, hogy egy 1806-ban megjelent pozsonyi nyomtatványban, melynek címe: „NÉHAI ÁKÁB ISTVAN' poétai maradványaiból az Énéas és Didó' kártágói szerelmes történetjek... Pozsonbann, Wéber Simon Péter költségével és betűivel, 1806.“ — megint találkozunk az ê betűvel, mégpedig ennek eléggé következetes használatával: *kél, lész, lészek, lészen, légyen, Elmégyek, nekem, néki, tész, tézi, tégyek, — fogadbé, bése = botsátanom, bévinnétek*, stb. — általában oly e hangok jelöltetnek ê-vel, melyeknek vannak hosszú és rövid alakpárjai is. — Ezenkívül használja a fedeles î-t, és a fedeles â-t is. — Ezt azért tartjuk érdemesnek az említésre, mert ha a nyomdai használatból és a helyesírási gyakorlatból ekkor már rég kiment ê betűvel találkozunk egy címlaptalan, vagy évnélküli nyomtatványban, hajlandók vagyunk esetleg azt hinni, hogy XVI. századbeli nyomtatvánnyal állunk szemben, — holott, amint XVIII. századbeli nyomtatványokon látjuk, régi betűkészletek egyes nyomdákban a végelkopásig használatban maradtak. A WÉBER-nyomda betűkészlete azonban nem is régi s az ê, î, â is újmetszésű benne.

TRÓCSÁNYI ZOLTÁN.

**Nyomdai, könyvkötési árak, s az író-kiadó helyzete 1841-ben.** A *Világ* 1841. március 13-i számában vezércikk jelent meg, „*Hazai tájképek*“ címen, az egyedáruasságról és a szabad versenyről. Ez fejtegetései során eljut az irodalom és a könyvkiadás kérdéséhez is és fölveti a kérdést, hogy nincs-e literatura mezején „egyedáruasság“? Sajtónk van ugyan több is, Budapesten is és vidéki városokban is, de sajnálatos, hogy az „egyetemi sajtónk“ Budán van, „melynek, ha a fele Budára jőne, meg vagyunk győződve, üdvös concurrentiát fogna szülni. Gyorssajtóink szaporodnak, de az író pénzbeli nyereséget nem lát általa: a könyvkiadás olly irtóztató drága mint az előtt vala. Semmi nem valóbb, mint az, hogy legjótékonyabban gyakorolná jogát a kormány, ha még egy pár sajtó-szabadalmat adna literatúrával pezsgő városunkban.“

A *Világ* vezércikkírója szerint nálunk literátor szabadon lehet mindenki, írhat és kinyomtathat mindent, ha csak a cenzúra meg nem gátolja. De minő kilátása van nyereségre? — veti föl a kérdést. „Tápasztalásból beszélek, urak. Hogyan concurrálhasson egyes ember, kinek heverő tőkepénze nincs, az Académiával, melly ajándékpénzen nyomtat, könyvkereskedőkkel, kik a kamatokat magok rakják zsebbe s magok kiadásaira vannak fő figyelemmel, míg az író kiadásait mellőzik s

mégis minden száz forintjából huszonötöt (talán éppen a nyereségi részt) eltesznek; vagy e könyvnyomtatókkal, kik egyszersmind kiadók és mindnyája kereskedő is egy személyben, tehát hármias hasznot nevez magáénak? Mind ezek egyedáruskodások, megnehezítik a magános író pályáját de a publicum nem vesz melléte, ha amazok jól viselik magukat és jó könyveket adnak ki, mert az írónak szinte szabadságában áll, nekik árulni szüleményét és így az út nincs előtte elvágva. Sőt az Academia, magános írók, könyváros-kiadók és könyvnyomó-kiadók között verseny keletkezhetik, miből az álladalom csak hasznot húz. Így én ezen áldott szavat: „verseny“ be szeretném bűvölni mindenhová...

A cikk aláírása V., a szerzője tehát valószínűleg VAJDA PÉTER, aki ez időben a *Világ* társszerkesztője volt.

A *Világ* vezércikkének fejtegetéseit az irodalmi egyedáruságról tovább folytatja a KOVACSÓCZY M. és STANCSICS M. szerkesztésében megjelent „*Közlemények az élet és tudományok köréből*“ (1841). — „Hogy a hölgyeknek fogalmuk legyen az írói jövedelemről, szolgáljon a többek közül egy eset világosításul“ — írja St., azaz STANCSICS (később TÁNCICS) MIHÁLY. S elmondja, hogy X. úr egy teljes évig dolgozott bizonyos könyvén. Elkészülvén vele, megalkudott a könyvkiadóval, hogy ívenként fizet a kinyomtatásért, ötszáz példányban, tizenöt ezüst forintot. A munka tíz ívre terjedt, tehát a nyomtatás százötven forintba került. A könyvkötőnek fizetett huszonöt forintot, négy hirdetésért négy külön hirlapban összesen tizenkilenc forintot; a hirdetést „négy vásári alkalommal megismételte, ez tett harminchat ezüst forintot. Az összes kiadás tehát eddig 211 (kétszáztizennyeg) forint volt. — Egy esztendő alatt 250 példányt adott el 48 krajcárjával, tehát a 250 példányára öszvesen 200 ezüst forint. Ebből egy negyedrészt a könyvárus levont azért, hogy boltjában volt; és így az író most kapott 150 ezüst forintot évi munkájáért, azaz 61 ezüst forintot vesztett s e vesztéségből kellett volna két egész esztendeig élnie. Irígylésre méltó sors!“ (175—176 lap.)

Persze más volt annak az írónak a sorsa, akitől a kiadók saját jól felfogott üzleti érdekükben is megvásárolták művei kéziratát.

TRÓCSÁNYI ZOLTÁN.

**Magyar katolikus egyháztörténeti bibliográfia.** Minden komoly történelmi munkásságnak két alapfeltétele van: a forrásanyag és az irodalomnak lehetőleg teljes ismerete. A forrásanyag ismerete nélkül esetleg a korra vonatkozó legfontosabb adatok maradnak ismeretlenek a kutató előtt, az irodalom nemismerése pedig esetleg a legkellemetlenebb meglepetések elé állítja a történetíró. Nemcsak egész generációk munkássága veszett így el számára, hanem az is megtörtén-

hetik, hogy a célul kitűzött témát mások már — esetleg sokkal jobban is — megírták.

Ezekbe a nehéz problémákba lépten-nyomon beleütközik az, aki a magyar történelemnek bármely ágával foglalkozik. A forráskiadványokra vonatkozólag nagyjelentőségű BARTONINEK EMMA kitűnő műve, a történeti irodalomra vonatkozólag azonban semmiféle összefoglaló bibliográfiával nem rendelkezünk ma sem. Egyes részlet-bibliográfiákon kívül csak a HÓMAN—SZEKFÜ jegyzetei adnak kiindulópontot. Hogy a helyzet nehézségeit megvilágítsuk, THALY KÁLMÁNNAK, a Századok 1872-i évfolyamában írt sorait idézzük:

„Az általános magyar történelmi repertórium szükséges volta élénk fejlődésnek indult történetirodalmunk jelen mozgalmas stádiumában úgyszólván napról-napra mutatkozik. Annyi mindenféle jelent és jelenik meg kívált ma, immár igenis szétágazott napi és időszaki irodalmunk közegeiben mindenfelé, hogy egy embertől lehetetlen mindent figyelemmel kísérni, mindenről tudomást venni... Mindezekben... segítené egy jó repertórium, minők minden kifejtettebb irodalmakban léteznek.“

Ha már 67 évvel ezelőtt ilyen égető szükségét érezte a történelmi bibliográfiának a kor egyik vezető történetírója, akkor ma ez a szükséglet megsokszorozódott. Főként folyóiratoknak számtalan értékes cikke vész el így a későbbi tudományosság számára.

Ez a hiányérzet indította a Katolikus Történészek Munkaközösségét arra, hogy hozzáfogjon a magyar katolikus egyháztörténet könyvészetének összeállításához. A munkaközösség elsősorban a magyar katolikus egyháztörténet művelését tűzte ki céljául és ezen immár többéves munkássága közben kénytelen volt megállapítani, hogy rendszeres, szervezett munka, hiányok pótlása bibliográfia nélkül lehetetlen. Ez a törekvés távolról sem teszi fölöslegessé általános magyar történelmi repertórium készítését, hiszen bármilyen széleskörű is az egyháztörténet, a magyar történelemnek mégis csak egy részletét alkotja. De addig is — legalább az egyháztörténet terén hiányt pótol és a cél eléréséhez egy lépéssel közelebb visz.

Az alábbiakban ennek a már folyó bibliográfiai munkálatnak tervezetéről kívánunk beszámolni.

Az egyháztörténeti bibliográfia a szoros értelemben vett könyvészetnél szélesebb körű, amennyiben a dolog természetének megfelelően két önálló részre oszlik: források ismertetése és irodalmi repertórium.

I. Az *egyháztörténet forrásait* ismertető rész a források milyensége szerint három részből állana:

1. *Levéltárak és kézíratos anyag ismertetése.* Elsősorban természetesen az egyházmegyei és szerzetesrendi levéltárak anyagának rövid is-

mertetése, másodsorban egyéb levéltárak, könyvtári kéziratárak egyháztörténeti vonatkozású anyagának főbb vonásaiban való bemutatása. Ennek a résznek célja általában az lenne, hogy egy bizonyos egyháztörténeti kérdésre vonatkozólag milyen levéltárak és azokon belül milyen anyagrészt átnézése ajánlatos.

2. *Forráskiadványok.* Ez a rész tulajdonképpen csak BARTONIEK EMMA már említett Magyar történelmi forráskiadványok c. művének az újabban publikált, vagy kisebb jelentőségű, speciálisan egyháztörténeti vonatkozású forrásközlésekkel való kiegészítése.

3. *A vallásos irodalom bibliográfiája.* A szellemtörténeti kutatás megerősödése óta egyre nagyobb jelentőséget kapnak a történeti kutatás forrásanyagában az egykorú, nyomtatásban megjelent művek. Ezek vetik a legvilágosabb fényt valamely kor belső, vallásos életére. Ez a rész a XIX. század közepéig öleli fel a vallásos irodalom minden ágát, tehát addig, ameddig elsőrangú forrásértéke van, esetleg később a század második felére is kiterjesztve. A bibliográfia a vallásos irodalmat a teológia osztályozása szerint a dogmatika, maralis, pastoralis, stb. csoportjaira tagolva évről-évre közölné az anyagot.

II. A tulajdonképeni könyvészeti rész az *egyháztörténelmi* irodalmat öleli fel. Az egyháztörténelmet a legtágabb értelemben értve, az egész vallásos élet, az egyháznak a világi élettel való minden kapcsolatát figyelembe véve. Pusztán egy kivétellel: nem kerül bele a bibliográfiába az egyházművészet, mert a magyar művészet szinte mondhatni az utolsó száz év leszámításával, elsősorban egyházművészet. A munkaközösség pedig nem tekintheti feladatának a teljes művészet-történeti bibliográfia elkészítését. Annál kevésbbé, mert bibliográfia tekintetében talán még a művészettörténet van a legjobban ellátva. (1900-ig ld. a FORSTER-féle Magyarország műemlékei II. kötetét.) Megjegyzendő még, hogy természetesen általános, összefoglaló magyar történelmi munkák — bármennyi egyháztörténeti vonatkozást közölnek is (pl. HÓMAN—SZEKFÜ) — szintén nem kerülnek be ide.

Az *egyháztörténelmi irodalom* főbb csoportjai a következők lennének:

1. Legfontosabb hazai s külföldi összefoglaló egyetemes egyháztörténetek, lexikonok, módszertani munkák, tehát a legfontosabb kézikönyvek.

2. Összefoglaló magyar katolikus és protestáns egyháztörténetek.

3. Egyházmegyék története, ill. az egyházmegyébe tartozó egyházközségek és helységek története.

4. Szerzetesrendek története.

5. Magyar katolikus egyháztörténet korszakok szerint.

Természetesen, ez az egész fönt vázolt beosztás csak tervezet. Munka közben adódnak a megoldandó problémák, amelyek sok mindent módosíthatnak.

Befejezésül még a munkaszervezetről is szeretnénk néhány szóban megemlékezni. Az önként adódó mód talán az lett volna, hogy az egyes korszakok, illetőleg egyes részletkérdések irodalmának összeállítását egyes szakemberek vállalják, vagyis minden fejezetet más készít. Ennek a megoldásnak azonban az a hátránya lenne, hogy rengeteg fölösleges munkát okozna és így hátráltatná a könyvészet elkészültét, pedig minden év csak újabb súlyos veszteséget jelent. Ebben az esetben ugyanis minden munkatársnak külön-külön fel kellett volna dolgoznia valamennyi szóbajöhető folyóiratot, bibliográfiát, könyvtári katalógust stb.

Ezzel szemben a munkaközösség a mechanikusabb, de sokkal racionálisabb megoldást választotta. A nyers anyaggyűjtést, tehát a föntemlített folyóirat-kicédulázást stb. az erre vállalkozó, eddig mintegy húsz munkatárs felosztotta egymás közt. Ez maga a nyers anyaggyűjtés. Ha ez elkészül, akkor az így kapott cédulaanyagot tárgyak és korszakok szerint csoportosítva, mindegyiket az illető korszak vagy illető tárgykör (pl. egyes szerzetesrendek) szakembere kapja meg, aki az így nagyjából kész címanyag alapján már lényegesen könnyebben végezheti el a munka tudományos és kritikai részét. Ezt megkönnyítendő már a címanyag gyűjtésekor a cédulákra a munka vagy cikk tárgyát közelebbről megjelölő megjegyzések kerülnek.

A munkaközösség tehát hozzáfogott a magyar katolikus egyháztörténet könyvészetének összeállításához. A munka elkészítése azonban természetesen még évekig fog tartani. Kiadására egyelőre, a mai anyagi viszonyok közt alig lehet számítani, de ha erre nem is lesz kilátás, akkor is lesz a magyar katolikus egyháztörténet kutatói számára egy központi cédulakatalógus, ami megközelíti a kitűzött célt.

CSAPODI CSABA.

**Könyvrészletek nem a magok helyén.** A RMK. II. kötetének 117. száma alatt leírt könyvből, t. i. HELTAI GÁSPÁRnak az 1568. évi második gyulafehérvári hitvita lefolyásáról szóló művéből egy igen sajtószerű példány van a nemzeti múzeum könyvtárában.<sup>1</sup> Az eleje ugyanis egészen más, mint aminek a RMK. leírása szerint kellene lennie, és ami tényleg p. o. a nagyszombati példányé.<sup>2</sup> A múzeumi példányban t. i. MELIUS PÉTERnek HELTAI GÁSPÁRhoz és HELTAINAK az olvasóhoz

<sup>1</sup> A Ráth-könyvtárban a 111. szám alattinak gondolt szintén ez.

<sup>2</sup> SCHULLERUS ADOLF: Luthers Sprache in Siebenbürgen. 1923. 277. l.

intézett sorai helyet a RMK. II. kötetének 111. száma alatti könyvből, vagyis az ugyanazon hitvita történetét közlő másik műből, a DÁVID FERENC által kiadottból van átvéve az előszó, mégpedig olymódon, hogy a címlap első szaván kezdve magának a könyvnek tulajdonképpen való szövegéig újra van nyomtatva a vita előzményeit tartalmazó rész, csupán a legutolsó néhány sor maradván el belőle. Valami ok és cél nélkül nem történhetett, ami azonban hitelesen aligha lesz földeríthető valaha.

Ennek a DÁVID FERENC-féle kiadványnak viszont volt egy függeléke, mely sem a múzeumi, sem az akadémiai példányban nem fordul elő, sőt a RMK. szerinti leírásából következtetve, összes fennmaradt példányaiból hiányzik. Ellenben hol itt, hol ott mégis előbukkan. Így megvan a „*Refutatio propositionum...*“ (RMK. II. k. 114. sz.) múzeumi példányához és a „*Demonstratio falsitatis...*“ (RMK. II. k. 116. sz.) sárospataki példányához csatolva. A nyomdai ívjelzésből kétségtelenül kitűnik, hogy egyikbe sem tartozik. De nem tartozik máshova sem, hanem igenis egyedül a gyulafehérvári hitvita említett történetéhez. Megerősíti ezt a bevezetést is, mely így hangzik: „*Attexuismus in calce disputationis theses antagonistis propositas, ut lectores totius controversiae cardines apertius intelligerent et de paedobaptismo quid tenendum sit, solidius judicarent. Hic enim adeo acriter nostra hac tempestate impetitur, ut ruinam non obscure minari videatur. Tu aequi bonique [!] consulito.*“ Természetes, hogy annak is kellett valami okának lennie, hogy a könyvnek ez a része csak éppen ott nem található, ahová szánva volt eredetileg.

ZOVÁNYI JENŐ.

## ISMERTETÉSEK.

**Lehmann, Ernst Herbert:** *Einführung in die Zeitschriftenkunde.* Leipzig, 1936. Hiersemann, X [2], 253 [3] l.

A könyvtár rakoncátlan gyermekei a hírlapok és folyóiratok. A katalógus szoros fegyelmét áttörik; nem kíváncsoznak a higgadtabb, szabályokhoz alkalmazkodó könyvek mellé, de még egymás között is számtalan külső és belső különbség osztja alcsoportokra őket a magasszínvonalú tudományos folyóirattól a körutak filléres estilapjáig. Egyes könyvtárak, így a lipcsei Deutsche Bücherei is, a folyóiratok mellé osztja a sorozatos és gyűjteményes munkákat, naptárakat, címtárakat, évi jelentéseket is. Ellenkező irányból indult ki az Országos Széchényi-Könyvtár Hírlaptára. Alapítójának, id. SZINNYEI JÓZSEFnek elgondolása szerint a szorosabb értelemben vett „újságok“ tartoztak volna a „Nemzeti Hírlapkönyvtárba“; ő az elkülönítés kritériumául a periodicitás terjedelmét választotta: a havonta egynél többször megjelenő sajtótermékeket tekintette hírlapoknak. De így nemcsak a tudományos folyóiratok, hanem szaklapok, sőt néhány vidéki hírlap is a könyvek közé került. Fokozatos fejlődés folyamán azután először csak a magyar, majd az összes folyóiratok is a Hírlaptár kezelésébe mentek át.<sup>1</sup> Így az Országos Széchényi-Könyvtár Hírlaptára a nemzet periódikus irodalmának egészét ritka teljes gyűjteményben foglalja magában, de egyszersmind az anyagnak előbb érintett heterogeneitásából adódó összes nehézségekkel napról-napra fel kell vennie a küzdelmet.

Ha már a könyvtárba besorozott, közvetlen aktualitását elvesztett időszaki sajtótermékek meghatározása is ily súlyos gondokat okoz, még kényesebb a feladata annak, akinek szempontjából a sajtó nemcsak irodalmi vagy nyomdatermék, aki annak sajátos létfeltételeit, funkcióit, hatásait önmagukban kutatja. ERNST HERBERT LEHMANN, a berlini egyetem sajtótudományi intézetében a folyóiratosztály vezetője, a hírlapot és folyóiratot kizárólag a publicisztika szempontjából vizsgálja és a gondolatközlés legújabb technikai formái, a film és a rádió mellé állítja. Ezek szerint a publicisztika négy egyenrangú ága vagy

<sup>1</sup> L. GORIUPP ALISZ: A Magyar Nemzeti Múzeum Hírlaposztálya fennállásának első félszázadában. 1884—1934. Budapest, 1934. 21. l.

„műfaja“: 1. a hírlap, 2. a folyóirat, 3. a rádió, 4. a film. LEHMANN a folyóiratkutatást a sajtótudomány másik ágától, a hírlaptudománytól elkülönítve tárgyalja és igyekszik feladatait megjelölni, területét körülhatárolni. Az immár nagy multra visszatekintő német sajtótudomány elérkezettnek látja az időt, hogy az eddig túlnyomóan előtérben álló hírlap mellett a folyóiratot külön is vizsgálódás tárgyává tegye. E feladat egységes irányítására alakult 1934-ben az „Arbeitskreis für Zeitschriftenfragen“, melynek szerző egyik kezdeményezője s ma is vezetője.

LEHMANN munkája a sajtótudomány ismert alapfogalmai, az aktualitás, periodicitás és publicitás szerepének meghatározásával keresi a folyóirat és az újság határát, így akarja a folyóiratkutatás területét elméletileg körülkeríteni. Megállapítja, hogy mindhárom kritérium bizonyos szűkítéssel, korlátozással található fel a folyóiratoknál. Az *aktualitás* másodlagos, mert a folyóiratok ritkábban jelennek meg, mint az újság és a cikkek fontosabbak benne, mint a hírek, amelyek pedig a másik csoport, a napisajtó, leglényegesebb részét képezik. Ennek a sajtójogban is megvan a fontossága, mert ilyenformán a folyóirat túlnyomóan nagy része a szerzői jog védelme alá esik. A híreket, ha közölnek is ilyeneket, már megrostálva adják a folyóiratok, kritikai megjegyzésekkel kísérik azokat és egy hosszabb periódus eseményeinek összefoglalását közlik, nem a friss eseményt, a tulajdonképeni „újságot“ vagy éppen „szenzációt“. Ezért tartoznak ide a hetilapok és az élc-lapok is; ezeknek anyaga ugyan túlnyomóan aktuális, de csak másodlagosan az. A szaklapok aktualitása pedig szakszerű aktualitás; az ilyenek, még ha napról-napra közlik is szakmájuk legfrissebb híreit, csak korlátozott körre szorítkoznak, akkor is, ha, mint például a német mézsárosok szaklapja, napról-napra a legfejlettebb hírszolgálat alapján számolnak be az olvasóikat érdeklő piac eseményeiről.

A folyóirat *periodicitására* jellemző annak kisebb terjedelme, vagyis, hogy ritkábban jelenik meg, mint az újság. Mint már fennebb említettük, SZINNYEI JÓZSEF a hírlapokat és folyóiratokat e kritérium alapján akarta elkülöníteni és a könyvtári gyakorlatban, ha az elkülönítés szüksége felmerülne, nem is lehetne más megoldást találni, ugyanis a gyakorlatban lehetetlen lenne minden egyes esetben az összes elméleti szempontok alapulvételével mérlegelni, vajjon újság-e valamely periódikus kiadvány, vagy folyóirat. Németországban a legtöbb folyóirat havonként jelenik meg (41·8%), naponta csak néhány szaklap (0·9%).

Végül különösen jellemző a folyóiraatra *publicitásának* korlátozottsága. A folyóiratok meghatározott olvasóközönséghez szólnak: nem szélességben fejtik ki hatásukat, hanem mélységben. Az új német sajtó-

törvények, amelyeket LEHMANN e fejezettel kapcsolatosan részletesen ismertet, éppen e tekintetben tartalmaznak fontos intézkedéseket. Az újságtól megkövetelik a széles körben kifejtett működést, a nemzet egyetemét érdeklő kérdések tárgyalását, a folyóiratoktól viszont határozott feltüntetését annak a célnak, amelynek szolgálatában állanak és működésüket kötelesek is erre a térre korlátozni.

Mint a folyóirat lényeges ismertető jegyeit tárgyalja LEHMANN még a folytatólagosságot és egységet. A folytatólagosság már a papír és a nyomás állandóságában, a boríték kiállításában és a rovatok besorolásában is megnyilvánul. Még fontosabb a belső kontinuitás; ez a folyóiratoknál sokkal inkább elérendő cél, mint az újságnál, mert a tárgykör korlátozottabb és a munkatársak száma csekélyebb. A munkatársakat ezért személyes érdeklődésük iránya is egybeköti és az olvasóközönség is egységes „táborra” alakul.

Talán hozzá lehetne még fűzni LEHMANN fejtegetéseéhez, hogy a folyóirat a legtöbb esetben valami gyakorlati és hasznos cél szolgálatában áll, úgyszólván nevelő célzata van. Az újság csak pillanatnyi helyzetkép, hírközlésének célja csak a pillanatnyi helyzethez való alkalmazkodás lehetővé tétele. A folyóiratban távolabbi szellemi és erkölcsi értékek megvalósítására is kell törekvésnek lennie. Az újság híranyagát csak tudomásul kell venni, a folyóirat cikkein gondolkodni is érdemes. Úgy hisszük, e szempontok nem jutnak kellően érvényre LEHMANN könyvében, pedig a folyóiratnak a társadalmi életben betöltött szerepét „Die Zeitschrift als publizistisches Führungsmittel” címen külön fejezetben tárgyalja. E fejezetben főleg a kérdés technikai vonatkozásait vizsgálja s mondanivalóit a következő pontok köré csoportosítja: 1. a cím, 2. a kiadó, 3. a szerkesztő (e szakaszban közli és méltatja az új német szerkesztői törvényt), 4. a munkatárs, 5. a kézirat. Majd történeti áttekintés keretében mutatja be bizonyos meghatározott tárgykörrel foglalkozó német folyóiratok történelmi, politikai és társadalmi szerepét, sikereit és balsikereit a szervezés terén.

Külön fejezetben tárgyalja LEHMANN a folyóirat gazdasági és műszaki kérdéseit: az üzemi és költségvetési tudnivalókat, az előállításra, a szétküldésre, a hirdetésre és a kiadásra vonatkozó adatok csoportosítását. E részben is a folyóirat és a hírlap különbözőségét emeli ki az egyes feladatkörök elhatárolásában és betöltésében. Az értékes alapvető munkát bibliográfiai rész egészíti ki, melyben az általános műveken kívül a német folyóiratokkal foglalkozó munkákat történelmi és szakok szerinti csoportosításban is ismerteti.

Ha LEHMANN könyvének tanulságait magyar szempontból akarjuk értékelni, nem szabad azok gépies alkalmazására gondolnunk. A magyar sajtó eddigi kutatói nem idegen példán indultak el, hanem ön-

állóan törekedtek megvetni az új tudomány alapjait hazánkban. A hírlapot és folyóiratot nem választották külön és sohasem korlátozták vizsgálódásaikat csak az újságra. A magyar nyelv a „sajtó” szót — annak eredeti jelentését az időszaki sajtóra szűkítve — mint gyűjtőfogalom megjelölését használja, amelybe hírlap és folyóirat egyaránt beletartozik.<sup>1</sup> A folyóiratokkal behatóbban foglalkoztak irodalomtörténeti jelentőségük miatt is; másrésről pedig egy időben — a XIX. század elején — a hiányzó politikai sajtót is a folyóiratok pótolták nálunk, tehát ezek a hírlaptörténethez is szervesen hozzátartoznak. De amellet hírlap és folyóirat megkülönböztető kritériumait, határterületeinek kérdését a magyar viszonyok új szempontokkal egészíthetik ki. Például felvethetjük a kérdést, vajjon amúgy is gazdag irodalmi rovatot tartalmazó napilapjaink vasárnaponként megjelenő külön melléklete hírlap-e vagy folyóirat? LEHMANN az ilyeneket a hírlap kiegészítő részének tekinti, tehát az újsághoz sorolja. De tudjuk, hogy némely magyar napilap képes melléklete valóságos folyóirat és a laptól külön is vásárolható. Ezzel szemben a Németországban annyira elterjedt illusztrált hetilap, amelynek főrészét a fényképes hírszolgálat teszi s amelyet szintén a folyóiratok közé számítanak, nálunk alig van képviselve.

Említsük meg végül, hogy a folyóiratok vizsgálatánál a publicisztikai szempont feltétlen jogosultsága mellett figyelembe kell vennünk, hogy a folyóirat, ha egyfelől az újsághoz csatlakozik, másfelől az időszaki sajtótól a *könyv felé* is átmenetet képez. Ezt mutatják nálunk a folyóiratnak álcázott népszerű regénysorozatok, amelyek évfolyam-számozással és dátummal jelennek meg, néha még keresztretjvényeket is közölnek a regény borítólapján, mégis csak külsőségekben folyóiratok, tartalmilag nem. Tudományos folyóirataink egyrésze pedig évkönyvvé alakult — így az *Archaeológiai Értesítő* — vagy évente több részben megjelenő gyűjteményes munka, mint az Akadémia által kiadott *Matematikai és Természettudományi Értesítő*. Ezzel szemben a Berlinben megjelenő *Ungarische Jahrbücher*, címe ellenére, valóságos folyóirat.

Ezt a kérdést: mi is voltaképen a folyóirat és miben különbözik a hírlaptól, ezek szerint érdemes felvetni. LEHMANN gondolatébresztő könyve mind a sajtó kutatójának, mind a könyvtárosnak hasznos segédeszköz.

DEZSÉNYI BÉLA.

**Dr. Varga Sándor Frigyes:** *Bevezetés a táncirodalomba.* (Budapest, Stephaneum-nyomda, 1938. Különlenyomat a „Testnevelés” 1937. 12. és 1938. 1—2. számaiból. Nagy 8°. 77+3 sztl. 1.)

<sup>1</sup> V. Ö. MÁTÉ KÁROLY: *Sajtó és tudomány.* Budapest, 1929, 14—15. l.

F. B. a Magyar Könyvszemle 1938. 322. lapján „*Sine lege vagantur*” című cikkében felhívta a figyelmet arra, hogy számtalanszor találhatunk tanulmányainkhoz adatokat oly könyvekben, amelyekből címük alapján nem reméltük. Dr. VARGA SÁNDOR FRIGYES jeles műve, mely címe szerint a MKSzemle érdeklődési területén kívül esik, olyan adatokat is tartalmaz, amelyekre föl kell hívnunk a könyvtárosok figyelmét.

Egyik fejezete a táncbibliográfiákról, -lexikonokról és -folyóiratokról szól, egy másik fejezetében az ókori táncirodalom szerzők szerinti felsorolását, a következőben az első tánckönyvek és gyűjtemények, majd a tánctankönyvek, táncellenes könyvek, tánc történeti művek, híres táncművészek életrajzainak, a keleti tánc kultúrák irodalmának stb. stb. ismertetését és méltatását találjuk. — Gazdag bibliográfiai anyaga alkalmassá teszi arra, hogy a könyvtárak kézi könyvtáraiban helyet foglaljon.

Tr. Z.

**Catalogus fontium historiae Hungaricae aeo ducum et regum ex stirpe Arpad descendendum ab anno Chr. DCCC usque ad annum MCCC.** JUSTINIANI Cardinalis SERÉDI... praefatione adornatus. Collegit.. et notis... illustravit ALBINUS FRANCISCUS GOMBOS. Budapestini, 1937—1938. Academia Litt. de S. Stephano rege nom. Tom. I—III, X, 2671 l. 8°.

Az igénytelen „catalogus” cím mögött a mondottnál jóval több rejtőzik. A munka tulajdonképpen átmeneti műfaj a bibliográfia és a forráskiadvány között. A szerző célja az volt, hogy Árpád-kori történelmünk kutatói kezébe olyan gyűjteményt adjon, amely a teljes kiadott forrásanyagot ismerteti. Forrás-bibliográfia tehát abban az értelemben, hogy a 800-tól 1300-ig terjedő korra vonatkozó valamennyi hazai és külföldi forrást felsorolja, egykorú és másodlagos forrásokat egyaránt. A címek felsorolása tiszta betűrendben történik, tárgyak szerinti csoportosítás nélkül. Ilyen óriási és heterogén jellegű anyaggal másként nem is történhetett, különben is ezt kívánja meg a „catalogus” jellege. Hiszen egy-egy forrás a legkülönbözőbb tárgyakat és korszakokat ölelheti fel (pl. krónikák), tárgyak szerinti csoportosítás esetében tehát ugyanaz a forrás számtalan helyre széttörölve kerülhetett volna be. Aki tehát a forrást cím szerint keresi, megtalálhatja a betűrendben, aki pedig egyes részletkérdésre keres anyagot, azt a tervezett név- és tárgymutató teljesen ki fogja elégíteni.

Az egyes címek a következő bibliográfiai adatokat tartalmazzák: szerző, illetőleg cím, azután az összes címek, amelyek alatt a forrás kiadásra került, annak az időnek megjelölése, amelyre nézve forrásul szolgál, a forrás kéziratának keletkezési ideje, a kiadások felsorolása.

A kiadások teljes felsorolása csak a hazai források esetében van közzé, magyar vonatkozású külföldi forrásoknak csak legfontosabb kiadásait jelzi, de utal POTTHAST közismert munkájának (*Bibliotheca historica medii aevi*) megfelelő lapszámára, ahol mindez megtalálható. Ezek után az adatok után következik a magyar vonatkozású részek közlése. Ezáltal elkerüli az átlagos bibliográfiák legnagyobb hibáját, hogy t. i. a kutató címetek kap, de azt, hogy mire vonatkozólag kap adatokat az illető munkában, azt nem tudja meg. Ezen a helyen válik a forrásbibliográfia forráskiadvánnyá. Nem közli azonban olyan külföldi szerzők műveinek szövegét, akik csak jól ismert dolgokat foglalnak össze jóval később az események után, tehát akik tudományos szempontból nem mondanak semmi újat. A hazai forrásanyagból is csak a legfontosabb forrásokat közli teljes szöveggel, olyanokat, amelyekre a külföldi forrásokkal kapcsolatban állandóan utalások történnek. Meg kell még említenünk, hogy a források nemcsak egy cím alatt szerepelnek, hanem mindazon címen, amelyen valahol kiadásra kerültek és ezekről a helyekről utalás történik egy helyre, ahol az ismertetett bibliográfiai adatok találhatók.

A forráskiadvány nyelve latin, minden utalás és megjegyzés is latinul van, hogy az egész tudományos világ használhassa. GOMBOS „Catalogus”-ának tehát nemcsak azt köszönhetjük, hogy magyar kutatóinkat kíméli meg a forráskiadványok fáradságos összekeresésétől és a felületes munka aggodalmától, hanem azt is remélhetjük, hogy a hazai történelmünkben annyira járatlan külföldi tudományos világ is a források komolyabb ismeretéhez jut.

Harmincötéves munka eredménye, egészen eredeti elgondolások terméke ez a három kötet. Csak a szakember tudja, milyen önfeláldozó fáradozás hozhat létre hasonlót. A szerző mégsem érthette el munkája beteljesedését. A „Catalogus” megjelent, a tervezett negyedik kötet, az index elkészítése előtt a toll kiesett a munkás kezéből. Pedig ez a kötet tartalmazta volna a név- és tárgymutatót és a kritikai jegyzeteket, ezeknek hiánya most rendkívül megnehezíti e kitűnő munka használhatóságát. Remélhetőleg a kiadó Szent István-Akadémia gondoskodni fog valami módon e hiány pótlásáról.

CSAPODI CSABA.

**Dubovitz István,** *A magyar földrajzi irodalom 1936.* Összeállította: — Kny. a „Földrajzi Közlemények” LXVI. (1938.) kötetéből. Kiadja a Magyar Földrajzi Társaság, Budapest, 1938. „Élet” Irod. és Nyomda Rt. 8°. IX. + 1 sztl. + 40 l.

Bibliográfiai adatgyűjtés megjelentetésével ma általában elsőrendű tudományos szükségletet pótol a közrebocsátó. Fokozottan áll ez a földrajztudomány területére, melynek HAVASS REZSŐ 1893-ban kiadott

úttörő „*Magyar Földrajzi Könyvtár*“-a óta nincs összefoglaló tudományos könyvészete. Újabb bibliográfia kiadásának gondolata, mint DUBOVITZ írja előszavában, már évek óta foglalkoztatja a Társaságot, tervezettké is kristályosodott, mígnem most a szakember TELEKI PÁL gróf, akkor vallás- és közoktatásügyi miniszter megértő támogatása, valamint DUBOVITZ ISTVÁN munkája révén a terv valósággá válva, egyelőre az 1936. évi irodalom napvilágot látott.

Hogy erre milyen szükség volt, mutatja már a csupán egy évre terjedő adatgyűjtés keretében itt felvonultatott, közel negyven oldalnyi címanyag is. Ezt az anyagot teljesség szempontjából elbírálni természetesen lehetetlen, de abból a gondból, ahogy a szerző a nehezen hozzáférhető közleményeket és az általános tartalmukban a földrajztól igen távolálló területen mozgó folyóiratok közleményeit rendre felkutatta, arra kell következtetnünk, hogy — az adott lehetőségek határán belül — a lehető optimális fokot e téren elérte. Hozzáértése a felvett címanyag tudományos színvonala mellett előnyösen érezteti a hatását a címanyagoknak helyenkénti kiegészítésében is (pl. ott, ahol a közlemény címe a tárgyra nem vet elegendő világot, a cím mögött, szögletes zárójelben, a cikk tárgyát is megnevezi röviden).

Folyóiratcím-rövidítései logikusak és jól érthetők, új rövidítés konstrukciói is általában szerencséseknek mondhatók.

Szerettük volna, ha a szerző bibliográfiájához szerzői személynév-mutatót is fűz. Ennek jelenlétét fontosnak tartjuk, mert bár a szakfelosztásnak e füzetben követett rendszere előreláthatólag hosszú időre a jelenlegi marad, jelenléte feltétlenül emelné a bibliográfia gyors használhatóságát már a jelenben is. A jövőben pedig előfordulhatnak változások az itt követett rendszerben is, aminek elvi lehetőségét a szerző előszavában maga is elismeri. Erre az esetre gondolva pedig elengedhetetlenül fontosnak tartjuk ilyen személynév-mutató közlését.

A fenti észrevétel természetesen távolról sem csökkenti az előttünk fekvő adatgyűjtés tudományos értékét. A bibliografizálásnak egyáltalában való vállalása nagy altruizmust igényel, sok fáradtságos, vesződséges, sőt sokszor eredménytelen utánajárást s így talán e tevékenység megbecsülést érdemel, még abban az esetben is, ha célját valamilyen ok miatt nem egészen éri el.

DUBOVITZ munkája azonban ezen felül is teljes elismerésre méltó, határozott érték, mely a maga elé tűzött célt érzésünk szerint a lehetőségeken belül megvalósította. Független, önálló nemzeti léthez való jogát egy nemzet a ma eszmeáramlatai sodrában kultúrájának erejével, önállóságával és nagyságával: magasrendűségével is igazolja. Mi a tudományos értéken túl, a földrajzi bibliográfia magasabb jelentőségét eme dokumentatív vonásában látjuk.

SÜPKA ERVIN.

## LEVÉLSZEKRÉNY.

**Archaizálás és a kuruc-balladák hitelessége.** Az Ungváron megjelenő *Felvidék* 1863. szept. 12-i számában olvasható egy régies nyelven írt apokrif levél, amelyet NOSTRADAMUS intézett II. RÁKÓCZI FERENCHEZ. Ebben a levélben NOSTRADAMUS többek között a következőket írja: „Tisztelem leghaláztosabban Fenwsegedeth ez Epistolával. Fenwseeged maar tudíia hoghi Fnsugd Fewldi maradvanyai Rodostobool hol beekeseeghesen hamvadtanak vala, maar maghiar orzzagiban niugozznak. — A mioota Fenwseeged az ewrewk patriaba vaandorolni keghies vala, az ota sok harzzok folytanak vala. A lenghielek mostansaagh harczolnak pro Libertate. Neheez most gyeuzni... A puskaport is ughi keevzetik mint reegen. A lovakat chac keetzer abrakoliac mostansagh napiaban. A patkolasban nem nagh progressust csináltak a gava-leeriannal, mert mostansagh is csak ughi patkolnak mint reegen.“ (81. lap.)

Ennek a lapnak 1863. szept. 5-i számában megjelent THALY KÁLMÁNNAK egy verse, melyet az „unghmegyei gazdasági egyesület által augusztus hó 30-án rendezett műkedvelői hangverseny alkalmára — az egyesület felkérésére“ írt. Címe: *Unghvári segélydal*. Az 1863-ik évi aszály alkalmával, amikor az Alföld népe a legrettenetesebb éhínség napjait élte, az erdélyi és felvidéki városok, melyeket megkímélt az aszály, minden eszközzel, így műkedvelői előadások bevételeivel is segítségére siettek az éhezőknek. THALY említett versében kuruckori reminiscenciákkal buzdítja Unghvár lakosságát az adakozásra: „Unghvár, Unghvár, a váltig rendületlen, — Bercsényi Miklós vára, s népe te!“ — „Bercsényi népe! áldozz a hazáért!“

Régi oklevelek és írásközlése, régies nyelven apokrif levelek írása fővárosi és vidéki lapokban egyaránt divatban volt. A *Felvidék* is több régi írást közöl, LEHÓCZKY TIVADAR másolásában, és több régieskedő levelet is (pl. DUGONICH ANDRÁS válasza TEKINTETŐS CSÖNDHELYI DR. NOSTRADAMUSZ FAUSZT ur levelére: „Kigyelmed nagyon régön járhatott, kelhetett már az alföldön, hogy azt az egészséges magyar beszédöt... oly kifecamítva küldi ide hozzám... Már engödelmet kérök, az én időmben nem úgy beszéltek Szögedében, és hiszöm az én Istenömet, nem is fognak...“ — írja DUGONICS, az Eliziumból keltezve levelét. (1863. 97. lap.)

THALY, aki e korban ünnepelt költő volt, ennek az archaizáló divatnak hódolt, amikor régieskedő nyelven kuruc-balladákat kezdett írni. Később elismert történetíróvá lett, aki levéltári bűvárkodásaival és a régi írásközléseivel a kuruc-kort akarta föltámasztani. Hamisított, archaizáló kuruc-verseivel e kor képét akarta teljesebbé tenni.

TRÓCSÁNYI ZOLTÁN.

## RÉSUMÉ. — INHALTSANGABE.

**József Huszti:** *Andreae Pannonii Expositio super Cantica Cantorum.* C'est en automne de l'année 1938 que la famille de comte Capiálbi a offert un manuscrit contenant un ouvrage inconnu d'Andreas Pannonius à M. Béla Imrédy, alors président du conseil, qui lui fut remis par l'intermédiaire de M. Mussolini, premier ministre italien et M. le comte Ciano. M. Imrédy a déposé ce manuscrit en consignation dans la Bibliothèque Széchényi du Musée National de Hongrie. Ce manuscrit fut découvert pour la première fois par l'auteur de cet article d'après une référence du catalogue Mazzatinti. Il a eu l'intention de consulter le manuscrit en 1926, mais il fut à cette date encore inaccessible à cause de l'attitude réservée de la famille Capiálbi. (Magyar Könyvszemle, 1929, p. 157.)

Ce fut Guillaume Fraknói qui, pour la première fois, a attiré l'attention sur la personne d'Andreas Pannonius, lorsque en 1878 il a découvert à la fois deux de ses ouvrages (Magyar Könyvszemle, 1878.) qui furent bientôt publiés dans l'édition de l'Académie Hongroise des Sciences. (Irodalomtörténeti emlékek. I. Bp. Akad. 1886.) C'est encore Fraknói qui s'est occupé de la vie d'Andreas Pannonius. (Magyar Könyvszemle, 1879, p. 113 sqq.)

Le portrait qu'il en a tracé, se complète par peu de renseignements, mais d'autant plus importants, fournis par l'ouvrage qui vient d'être découvert. Nous y apprenons qu'Andreas Pannonius qui est né probablement environ 1420—24, travaillait encore en septembre de l'an 1505. Cela est un détail très important concernant des recherches à faire. En effect, ce n'est que jusqu'à environ 1470 que Fraknói réussit à reconstruire la biographie de cet ancien soldat de Jean de Hunyad qui s'est élevé à la charge de prieur des chartreux de Ferrare et qui a lié et entretenu des relations littéraires avec des familles princières.

L'ouvrage qui se trouve dans ce manuscrit, est une copie; il fut copié — selon une note marginale — dans la Chartreuse de Ferrare par le frère Augustin en 1506, année, où Andreas Pannonius était encore probablement en vie. Cet ouvrage qui témoigne de ses connaissances profondes de la littérature ecclésiastique, paraîtra prochainement dans les éditions de l'Académie Hongroise des Sciences.

**Edith Hoffmann:** *Der neue Corvin-Codex der Széchényi-Bibliothek.* Die Széchényi-Bibliothek des National Museums hat vor kurzem auf der Auktion der Budapester Sammlung L. Ernst eine Handschrift erworben, welche das Werk „Parthenice“ des Mantuaner Karmelitenmönches und hervorragenden Humanisten Giov. Batt. Mantuano enthält. Es ist das Dedikationsexemplar des Verfassers an König Mathias Corvinus und trägt das — mit dem Wappen der Pignatelli übermalte — Corvinuswappen. Das Werk Mantuanos erschien in Bologna 1488, die Handschrift muss also ungefähr um die Mitte der 80-er Jahre entstanden sein. Ihr schönes Titelblatt stammt aus der Werkstatt des unter der Bezeichnung „Der Meister des Gebetbuches der Herzogin Bona Sforza“ bekannten, in den 90-er Jahren im Dienste der Sforza stehenden

Miniaturmalers, den d'Ancona neustens mit dem Kupferstecher und Maler Zoan Andrea da Mantova identifizierte. Da Zoan Andrea seine Tätigkeit in Mantova unter dem Einfluss des Mantegna begann und um 1476 nach Mailand übersiedelte, scheint der von einem Mantuaner bestellte und Mantegnas Einfluss widerspiegelnde, aber mit der Mailänder Werkstatt aufs engste verbundene Codex diese Hypothese entscheidend zu unterstützen.

**Ivan Pasteiner :** *L'activité des collections publiques hongroises sous la direction de l'Inspectorat Général des Collections Publiques en 1938.* Le retour partiel de la Haute Hongrie entraîne nécessairement l'accroissement de nos collections publiques. Les musées de la Haute Hongrie ont été fondés pour la plupart avant l'occupation tchèque (ceux de Kassa, de Komárom, de Rimaszombat, et de Munkács). Les bibliothèques restées sous la direction des fonctionnaires d'origine hongroise, montrent un développement incontestable, tandis que les musées restent sur leur ancien niveau. Cela est évident si on prend en considération qu'une bibliothèque peut être soumise à une certaine tendance de politique, elle peut se développer grâce à l'intérêt de ses lecteurs, mais un musée garde toujours le cachet de son milieu, qui, en Haute Hongrie, reste immuablement hongrois. L'Inspectorat Général des Collections Publiques fait tous ses efforts pour adapter le système des collections de la Haute Hongrie à celui des collections hongroises. D'autre part l'Inspectorat Général tend à favoriser le développement de nos collections publiques dont l'intérêt grandit considérablement grâce à nos relations internationales. On envisage à plusieurs endroits le problème de l'agrandissement des magasins. L'état matériel des collections nous montre un tableau inégal, mais l'instruction des nouveaux bibliothécaires nous laisse espérer un essor considérable des affaires. Dans les musées on réalise graduellement la séparation de la matière de l'exposition. L'Inspectorat a géré les affaires en 360 pièces, l'Inspecteur Général a visité plusieurs collections, même itérativement. Parmi celles de la Haute Hongrie, les musées de Komárom, de Kassa, de Ungvár et de Rimaszombat. L'Inspectorat a dressé un rapport sur l'état des collections suivantes: celle de Balassagyarmat, de Győr, de Kaposvár, de Kecskemét, de Miskolc, de Nyiregyháza, de Pécs, de Sopron, de Szeged, de Szekszárd, de Székesfehérvár, de Szombathely, et de Veszprém.

**Endre Horváth :** *Livres et bibliothèques néohelléniques en Hongrie.* Plus de 70 livres ont été imprimés en grec moderne en Hongrie vers la fin du XVIII<sup>e</sup> et pendant la première moitié du XIX<sup>e</sup> siècle. Ce sont, en grande partie, les produits de l'Imprimerie Royale Hongroise de l'Université (Bude) et des éditeurs Trattner et Károlyi (Pest). Le contenu de ces imprimés correspond à l'esprit encyclopédique de l'époque. Il y a en outre un petit nombre d'imprimés — publiés en Hongrie — qui contiennent des traductions de néogrec en hongrois (livres de prière), en serbe et roumain (oeuvres littéraires). — Dans plusieurs villes de la Hongrie, près des églises et des écoles des communautés grecques se sont formées des bibliothèques qui subsistent même aujourd'hui, et renferment des livres sortis des diverses imprimeries de la diaspora hellénique. Telles sont les bibliothèques et archives grecques de Pest,

Miskolc, Kecskemét, etc. Les livres grecs des imprimeries hongroises ainsi que les bibliothèques grecques de la Hongrie constituent de précieux témoignages aussi bien de la vitalité de la nation hellénique que du libre développement culturel des nationalités établies en Hongrie.

**Albert Gárdonyi:** *Das Ordnen einer ungarischen Bibliothek im XVIII. Jahrhundert.* Es waren in Ungarn am Ende des XVIII. Jhs nur wenige fachmässig geordnete Bibliotheken und über diese erhob sich weit die Universitätsbibliothek in Pest, welche durch Eingliederung der Bücherbestände der damals aufgehobenen Klöster eine der ansehnlichsten Büchersammlungen Ungarns wurde und daher einer Neuordnung und Katalogisierung bedurfte. Die Folge davon war, dass diese Bibliothek für neu errichtende Bibliotheken als Muster dienen konnte, wie es mit dem Beispiele der Akademischen Bibliothek in Kaschau bewiesen wird, dessen Bücherbestand 1794 neu geordnet werden musste. Als Regel wird dafür aufgestellt, dass der Bücherbestand vor allem nach Wissensfächer getrennt und dann in den Bücherschränken so aufgestellt sei, dass die unterste Schicht die Folio-, die folgende die Quartformate etc. einnehmen. Erst als der Bücherbestand fachweise aufgestellt ist, kann die Katalogisierung beginnen, welche erst auf Zetteln vollgezogen, dann aber alphabetisch geordnet in Bände eingetragen wird. Auf dieselbe Weise wird der Fachkatalog verfertigt, es muss aber bei beiden Katalogen Sorge dafür getragen werden, dass die Neuerwerbungen in der alphabetischen Reihenfolge immer Platz finden.

**Gábor Halász:** *Un journal parisien de Sigismond Justh.* La Bibliothèque Széchényi vient d'acquérir de très importants manuscrits du romancier et homme de lettres Sigismond Justh (1863—1894). Il s'y trouve son premier roman, resté inédit, un drame, adapté par lui-même de son roman paysan „Gányó Julcsa“, le procès-verbal des séances d'une association, nommée Debating Society qu'il a fondée avec ses amis aristocratiques pour des débats intellectuels. Mais les documents les plus intéressants sont a) un journal de son séjour à Paris, en 1887; b) un autre journal, traitant de sa vie en Hongrie, de date 1889. Le jeune romancier se mouvait à Paris dans les milieux artistiques et sociales les plus distingués. Il les peint dans son journal par une description vive et spirituelle, abondante en anecdotes et traits significatifs; des écrivains, comme Huysmans, Bourget, Taine, Coppée, Dumas, des artistes, comme Sarah Bernhardt, Antocolski, Munkácsy y defilent, les salons exclusifs du Faubourg St. Germain montrent leur vie habituelle, la comtesse Diane, la princesse Mathilde, Louise Read reçoivent leurs hôtes. Toute une société mondaine et littéraire, très parisienne et en même temps cosmopolite renaît dans ces pages, grâce à l'observation d'un témoin sympathique et intelligent. Le journal de la Hongrie donne aussi des détails intéressants sur les personnes éminentes, aristocrates et gens de lettres hongrois.

**Piroska Szemző:** *Die Anfänge der ungarischen Leihbibliotheken.* Sehr weit ist die Idee verbreitet, dass die erste ungarische Leihbibliothek Gustav Heckenast, der Pester Grossverleger im Jahre 1838 gegründet hatte. Jedenfalls darf sich auch das ungarische Leihbibliothekswesen rühmen, seinen Ursprung

bis in das 18. Jahrhundert zurückverfolgen zu können. In den grösseren ungarischen Provinzialstädten gab es damals schon Verleiher von Büchern (zumeist Buchdrucker und Buchhändler), die an der Spitze der sog. „Lesekabinetten“, „Cabinets de lecture“ standen; Einrichtungen, die in den Kulturstaaten von ganz Europa Nachahmung fanden. — Das erste ungarische Lesekabinet eröffnete 1787 ein zugewandter Buchbinder und Buchhändler, gewisser Anton Kleinod in Oedenburg, dem folgte 1790 ebenda der Buchbinder Matthias Pfundtner, dessen Lesekabinet schon 771 Bücher zu verleihen hatte (Vergl. Verzeichnis der Bücher, welche in dem Lesekabinet des Mathias Pfundtner... Zum Lesen herausgegeben werden.), zumeist Neuerscheinungen der schöngeistigen Literatur, Reisebeschreibungen, Philosophie, etc. etc. — In Raab richtete Franz Müller, Buchbinder und Buchhändler, sein Lesekabinet ein (1789.), in Pest zuerst Gabriel Mossóti Institoris (1793.). — Berühmt war die „öffentliche Leihbibliothek in Pest auf dem Franziskaner-Platz, im von Jankovitschen Hause“ Joseph Müllers (1814.), in der sehr strenge Bedingungen für das Lesepublikum festgesetzt waren, „da ein solches Institut nur durch die strenge Ordnung seinem Zwecke entsprechen kann“ (Vergl. Leihbedingungen hrsg. von Joseph Müller). — In der noch heute üblichen Form tritt die Leihbibliothek des Gustav Heckenast auf, welche mit seinem überaus reichen Bücherbestand (etw. 8000 Bde.) eine Kulturmission zu vollbringen geeignet war. (Vergl. Bücherverzeichnis der Leihbibliothek von Carl Edelmann. [Ofen, gedr. in der königl. Universitäts-Buchdruckerei 1848.]).

**István Kniezsa:** *Zur internationalen wissenschaftlichen Transkription der cyrillischen Texte.* Die Arbeit gibt eine Erweiterung und Verbesserung des Vorschlages, den E. Damiani an das ISA-Comité in der Frage der internationalen wissenschaftlichen Transkription der cyrillischen Texte vorgelegt hat. Die Ergebnisse sind auf einer Tabelle dargestellt.

---

*A szerkesztésért és kiadásért felel: Trócsányi Zoltán.*

30.931. — K. M. Egyetemi Nyomda Budapest. (F.: Thiering Richárd.)

## TARTALOM

|                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                 |     |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
|                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                 | Lap |
| <b>Husztí József:</b> Andreae Pannonii Expositio super Cantica Canticorum                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                       | 97  |
| <b>Hoffmann Edith:</b> A Széchényi Könyvtár új Corvin-kódexe .....                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                              | 105 |
| <b>Käppeli, Thomas M. O. P.:</b> Zwei thomistische Opuscula-Codices ....                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                        | 110 |
| <b>Pasteiner Iván:</b> A közgyűjtemények orsz. főfelügyelőjének felügyelete<br>alatt álló közgyűjtemények működése 1938-ban .....                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                               | 123 |
| <b>Horváth Endre:</b> Magyarországi újgörög könyvek és könyvtárak ....                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                          | 136 |
| <b>Gárdonyi Albert:</b> Könyvtárrendezési utasítás a XVIII. század végéről                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                      | 142 |
| <b>Knieszsa István:</b> Cirillbetűs szláv szövegek nemzetközi tudományos<br>átírása .....                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                       | 149 |
| <b>Halász Gábor:</b> Justh Zsigmond ismeretlen naplói és más kéziratai ....                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                     | 159 |
| <b>Szemző Piroska:</b> A magyar kölcsönkönyvtárak kezdetei .....                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                | 165 |
| <b>Kisebb közlemények:</b> MIHALIK SÁNDOR: A budapesti olasz könyv-<br>kiállítás. — Két könyv útja: IVÁNKA ENDRE: Egy kassai kódex útja<br>a XV. században. — JOÓ TIBOR: A Kálmáncsehi-breviárium útja. —<br>SÁRKÁNY OSZKÁR: Ismeretlen felelet Pázmány Okaira. — néhai id.<br>HARSÁNYI ISTVÁN: XVIII. századi nyomtatványok eddig ismeretlen<br>szerzői. — Rejtett nyomdahellyel megjelent könyvek a XVIII. szá-<br>zadban. — VISNYA ALADÁR: Magyar énekes könyvecskék ausztriai<br>olasz nyomdákból. — ZOVÁNYI JENŐ: Könyvrészletek nem a maguk<br>helyén. — TRÓCSÁNYI ZOLTÁN: Apróságok a magyar könyvnyom-<br>tatás multjából. — TRÓCSÁNYI ZOLTÁN: Nyomdai, könyvkötési árak<br>s az író-kiadó helyzete 1841-ben. — CSAPODI CSABA: Magyar kato-<br>likus egyháztörténeti bibliográfia ..... | 176 |
| <b>Ismeretetések:</b> LEHMANN, E. H.: Einführung in die Zeitschriftenkunde.<br>(Ism. DEZSÉNYI BÉLA.) — DR. VARGA SÁNDOR FRIGYES: Bevezetés<br>a táncirodalomba. (Ism. TR. Z.) — GOMBOS F. ALBIN: Catalogus Fon-<br>tium. (Ism. CSAPODI CSABA.) — DUBOVITZ ISTVÁN: A magyar föld-<br>rajzi irodalom 1936. (Ism. SUPKA ERVIN.) .....                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                              | 201 |
| <b>Levélszekrény:</b> TR. Z.: Archaizálás és a kuruc-balladák hitelessége ..                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                    | 208 |
| <b>Résumé — Inhaltsangabe:</b> .....                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                            | 209 |

## **Az 1936. év Magyar Könyvészte.**

*I. A magyarországi könyvtermelés forrásai: a nyomda- és sokszorosítóvállalatok statisztikai jegyzéke. Összeállította: dr. Szollás Ella. — II. A Magyarországon megjelent könyvek jegyzéke. Összeállította: dr. Droszt Olga. — III. A Magyarországon megjelent hírlapok és folyóiratok jegyzéke. Összeállította: dr. Mokcsay Júlia.*

Kiadja az Országos Széchényi Könyvtár. 1938. Kb. 600 lap.  
Sajtó alatt. Megjelenik 1939 nyarán: Ára P 20.—

## **A Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének Évkönyve.**

II. köt. 1937—1938. Szerk. Bisztray Gyula dr. főtítkár. (Tart.: Rédey T.: Könyvtáros és közönség. — Iványi-Grünwald B.: Levéltár és közönség. — Trócsányi Gy.: Magyar nemzeti bibliografia. — Doromby I.: Írásbeli ügykezelés a hadrakélt seregnél. — Fitz I.: Elnöki megnyitó. — Bisztray Gy.: Főtítkári jelentés. — Asztalos M.: A II. könyvtárosképző tanfolyam.) 1938. 96 l. Ára P 8.—

## **Trócsányi Zoltán: A XVIII. század magyar nyomtat- ványainak meghatározása.**

(Az Országos Széchényi Könyvtár Kiadványai VI.) 1938.  
86 l. Ára P. 8.—

## **Vass Klára dr.: A szellemtudomá- nyok magyar bibliografiája: a tör- téneti vonatkozású irodalom az 1935. évben.**

Kiadja a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete.  
(Szakbibliografiai Kiadványai I. kötet.) 1938. XIV+225 lap.  
Ára P 12.50.